

URBS IN RURE?

ROMERSKE VILLAER I SPANIA I 4. ÅRHUNDRE E.KR.

Henriette L'Orsa Torvund

Hovedoppgave i arkeologi

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

VÅR 2007

Forord

Da jeg begynte å lese om senantikke villaer ble jeg overrasket over det store materialet i Spania, og over at det fantes så få engelskspråklige studier av dem. Grunnplaner av spanske villaer dukket stadig opp i sammenligninger med Piazza Armerina og studier av *convivium* og spisesaler i senantikken, men jeg fant sjelden noe mer enn en henvisning eller kort beskrivelse. Grunnplanene vitnet derimot om at dette var villaer det ville være interessant å studere nærmere. Fordypningen i materialet har vist at de spanske villaene er akkurat så spennende som jeg trodde, selv om jeg må innrømme at entusiasmen fikk seg en knekk etter studietur til Spania. Målet var å studere villaruinene og mosaikkene *in situ*, men etter å ha humpet rundt på smale kjerreveier og vandret rundt på jorder hvor ingen turister noen gang har satt sin fot, måtte jeg konstatere at de gjengrodde restene av villaene var relativt skuffende. Studiene har måttet basere seg på publikasjoner her hjemme, men turen ga meg i alle fall et lite innblikk i livet på landsbygda i Spania.

Takk

Først vil jeg takke veilederen min, Siri Sande, som var den som fikk meg til å få øynene opp for senantikke rikmannsboliger gjennom samtaler i startfasen av prosjektet, og som virkelig har støttet meg og stilt opp med gode råd og tilbakemeldinger i den avsluttende fasen.

Takk til Knut Ødegård for hjelp i startfasen. I februar 2002 hadde jeg et studieopphold ved Det Norske Instituttet i Roma, og jeg vil spesielt takke Rasmus Brandt for turen ut til Ostia og de senantikke domusene, og Germana Graziosi for all hjelp ved biblioteket og for å skaffe adgang til diverse biblioteker slik at jeg fikk samlet litteratur som ikke var tilgjengelig i Norge.

Takk til kollokviegruppen min "I siste liten", bestående av Ingrid Marie Finstad, Camilla Cecilie Wenn, Gunnar Hartvig og Lars Lørdahl, for fantastisk støtte, hjelp og fruktbare diskusjoner om alt fra fag til viktige prinsipper. Jeg må spesielt få takke Camilla Cecilie Wenn som har stått på for å få oss andre i mål, gjennom oppmuntring, støtte og sine imponerende kunnskaper om grammatikk, skrive-teknikk og fag. Det finnes ikke mange som deg - jeg er deg evig takknemmelig!

Takk til Jon Iddeng og mine medstudenter ved manuskriptseminarene for hovedfag og master ved antikkhistorie og klassisk arkeologi ved Universitetet i Oslo, for gode diskusjoner og nyttige tilbakemeldinger våren 2006. Takk til Marina Prusac for oppmuntring og inspirasjon i

innspurten, til Nils Ole Sundet for at du alltid husker på meg, til Terje Selmer for at du er interessert idet jeg holder på med og for diverse bøker, og til Begoña Gugel gode diskusjoner om villaer og mosaikker og for at du viste meg rundt i Nasjonalmuseet i Madrid. Ellers vil jeg takke venner og familie som har vært forståelsesfulle, støttende og har levd med meg i disse årene.

Sist, men ikke minst vil jeg takke noen personer som har gjort dette prosjektet mulig. Takk til min engasjerte mamma for at du alltid støtter meg, er engasjert og stiller opp. Takk til min aller kjæreste Mia - verdens beste inspirasjon! Takk til min kjære, fantastiske, tålmodige mann, for at du har støttet meg hele veien, humpet av gårde på spanske jorder og travet rundt på museer med meg, og ikke minst for at du har holdt ut med meg gjennom disse årene.

Nesodden, April 2000

Henriette L'Orsa Torvund

Innholdsfortegnelse

1 INNLEDNING	1
1.1 PRESENTASJON AV MATERIALET OG PROBLEMSTILLING	1
1.2 FORSKNINGSHISTORIE	3
2 RAMMEVERK	6
2.1 BYGNINGER OG DEKOR SOM UTGANGSPUNKT FOR SOSIALE TOLKNINGER	6
2.2 ANALYSEMETODER	7
2.2.1 VILLAENE	7
2.2.2 VILLAENES KONTEKST.....	10
3 VILLAENES KONTEKST	11
3.1 SOSIALE OG POLITISKE FORHOLD I SENANTIKKEN	11
3.1.1 POLITISK UTVIKLING I 3. OG 4. ÅRHUNDRE	11
3.1.2 SOSIALE INSTITUSJONER I DET ROMERSKE SAMFUNNET.....	13
3.2 DEN IBERISKE HALVØY: GEOGRAFI, RESSURUTNYTTELSE OG HISTORIE	16
3.2.1 GEOGRAFISKE REGIONER I DAGENS SPANIA.....	16
3.2.2 HISPANIA – ROMERSK PROVINS.....	18
3.2.3 POLITISKE OG SOSIALE FORHOLD I HISPANIA I SENANTIKKEN	20
3.3 DEN ROMERSKE VILLAENS HISTORIE OG UTVIKLING	22
3.3.1 KILDER, FUNKSJON OG IDEOLOGI.....	22
3.3.2 UTVIKLINGEN AV VILLABYGNINGEN	26
3.3.3 UTSMYKNING.....	29
4 MATERIALE	32
4.1 VILLA DE AGUILAFUENTE	32
4.2 VILLA DE ALMENARA DE ADAJA	33
4.3 VILLA DE BRUÑEL	35
4.4 VILLA DE CAMINO VIEJO DE LAS SEPULTURAS.....	36
4.5 VILLA DE CARRANQUE.....	38
4.6 VILLA DE CENTCELLES	41
4.7 VILLA DE LA COCOSA.....	42
4.8 VILLA DE CUEVAS DE SORIA	46
4.9 VILLA FORTUNATUS.....	47

4.10	VILLA DE LIÉDENA.....	51
4.11	VILLA DE LAS MEZQUITILLAS.....	53
4.12	VILLA DE LA OLMEDA.....	53
4.13	VILLA DE PRADO.....	56
4.14	VILLA DE LOS QUINTANARES	57
4.15	VILLA DE RAMALETE	59
4.16	VILLA DE RIELVES	60
4.17	VILLA DE EL ROMERAL.....	61
4.18	VILLA DE SANTERVÁS DEL BURGO.....	62
5	<u>ANALYSE.....</u>	<u>66</u>
5.1	BELIGGENHET.....	66
5.2	BYGGEFASER.....	67
5.3	FUNKSJONSDELER	67
5.4	INNHold OG ORGANISERING AV RESIDENSDELEN	68
5.5	UTSMYKNING AV RESIDENSDELEN.....	70
5.6	STØRRELSE	73
5.7	OPPSUMMERING.....	75
6	<u>TOLKNINGER.....</u>	<u>77</u>
6.1	RESIDENSVILLA.....	77
6.1.1	AKTIV BRUK AV ARKITEKTUR OG UTSMYKNING.....	77
6.1.2	UTSMYKNING.....	79
6.1.3	INNHold.....	82
6.2	RESIDENS- OG JORDBRUKSVILLA	85
7	<u>AVSLUTNING</u>	<u>87</u>
	<u>ILLUSTRASJONER.....</u>	<u>89</u>
	<u>ANTIKe KILDER.....</u>	<u>113</u>
	<u>BIBLIOGRAFI.....</u>	<u>115</u>

Plansjer

Plansje 1.1 Spania. Oversikt over villaene som behandles i undersøkelsen.....	89
Plansje 2.1 Aguilafuente, grunnplan.....	90
Plansje 2.2 Almenara de Adaja, grunnplan.....	90
Plansje 3.1 Bruñel, grunnplan.....	91
Plansje 3.2 Camino Viejo de las Sepulturas, grunnplan.....	91
Plansje 4.1 Carranque, grunnplan.....	92
Plansje 4.2 Centcelles, grunnplan.....	92
Plansje 5.1 Cocosa, grunnplan.....	93
Plansje 5.2 Cuevas de Soria, grunnplan.....	93
Plansje 6.1 Fortunatus, grunnplan.....	94
Plansje 6.2 Mezquitillas, grunnplan.....	94
Plansje 7.1 Liédena, grunnplan.....	95
Plansje 7.2 Liédena, grunnplan detalj.....	95
Plansje 8.1 Olmeda, grunnplan.....	96
Plansje 8.2 Olmeda, grunnplan detalj.....	96
Plansje 9.1 Prado, grunnplan.....	97
Plansje 9.2 Quintanares, grunnplan.....	97
Plansje 10.1 Ramalete, grunnplan.....	98
Plansje 10.2 Rielves, grunnplan.....	98
Plansje 11.1 Romeral, grunnplan.....	99
Plansje 11.2 Santervás del Burgo.....	99
Plansje 12.1 Piazza Armerina, grunnplan.....	100
Plansje 12.2 Patti Marina, grunnplan.....	100
Plansje 13.1 Desenzano, grunnplan.....	101
Plansje 13.2 Loupian, grunnplan.....	101
Plansje 14.1 Aguilafuente , skisse av mosaikk med hester og innskrifter.....	102
Plansje 14.2 Bruñel, kvinnefigur.....	102
Plansje 14.3 Almenara de Adaja, kantharos.....	102
Plansje 14.4 Almenara de Adaja, Pegasus og nymfer.....	102
Plansje 15.1 Camino viejo de las Sepulturas, Medusa.....	103
Plansje 15.2 Camino viejo de las Sepulturas, Oceanus og vinder.....	103
Plansje 15.3 Camino viejo de las Sepulturas, fisker og eroter.....	103

Plansje 15.4 Camino viejo de las Sepulturas, Innskrift og sandaler.....	103
Plansje 16.1 Carranque, Oceanus.....	104
Plansje 16.2 Carranque, kvinnefigur.....	104
Plansje 16.3 Carranque, Adonis' død.....	104
Plansje 16.4 Carranque, Akilles og Briseis.....	104
Plansje 17.1 Centcelles, Jaktscene.....	105
Plansje 17.2 Cocosa, Hippocampus.....	105
Plansje 17.3 Liédena, Kantharos og monogram.....	105
Plansje 18.1 Cuevas de Soria, monogram 1.....	106
Plansje 18.2 Cuevas de Soria, monogram 2.....	106
Plansje 18.3 Cuevas de Soria, mosaikkens plassering.....	106
Plansje 19.1 Fortunatus, bjørn.....	107
Plansje 19.2 Fortunatus, hjort og alter.....	107
Plansje 19.3 Fortunatus, Fortunatusmosaikken med fugler og eroer.....	107
Plansje 20.1 Olmeda, jaktscene.....	108
Plansje 20.2 Olmeda, detalj av portretter.....	108
Plansje 20.3 Olmeda, Akilles på Skyros.....	108
Plansje 21.1 Prado, mosaikkens plassering.....	109
Plansje 21.2 Quintanares, Abundantia.....	109
Plansje 21.3 Quintanares, <i>opus sectile</i>	109
Plansje 22.1 Ramalete, Dulcitius.....	110
Plansje 22.2 Ramalete, Dulcitius detalj.....	110
Plansje 22.3 Ramalete, katharos og eroer.....	110
Plansje 23.1 Rielves, krigere/gladiatorer.....	111
Plansje 23.2 Romeral, fugler og grener.....	111
Plansje 23.3 Santervás del Burgo, Abundantia.....	111
Plansje 24.1 Villa of the Falconer, stibadiummosaikk.....	112
Plansje 24.2 Dewlish, stibadiummosaikk.....	112

Figurer

Figur 1 Avstand til nærmeste by, elv og hovedvei.....	66
Figur 2 Villaenes byggefaser.....	67
Figur 3 Særegne romformer i residensdelen.....	69
Figur 4 Plassering av figurative og geometriske mosaikker.....	71
Figur 5 Størrelse på det bevarte villaanlegget.....	73
Figur 6 Størrelse på peristyl, hovedrom A og hovedrom B.....	74
Figur 7 Diameter på apsider i villaene.....	75

Tabeller

Tabell 1 Oversikt over figurative mosaikker.....	72
Tabell 2 Oversikt over mosaikkinnskrifter og monogrammer.....	72

1 Innledning

Det 4. århundre har tradisjonelt blitt behandlet som starten på nedgangen for det romerske riket, og det har blitt foreslått at eliten flyttet fra byene og ut på landsbygda, med villaene som nye sentra. Dette har imidlertid forblitt spekulasjoner, ettersom man generelt har lite informasjon om villaene i denne perioden.

Piazza Armerina er den mest kjente villaen fra 4. århundre, og dens spesielle arkitektur og rike polykrome mosaikker gjorde at man lenge trodde at dette var et enestående eksempel, og at det dreide seg om et keiserlig palass. Villaene i Desenzano og Patti Marina viser lignende tendenser, men ellers kjenner man til få villaer i Italia. I Spania er det derimot bevart en rekke villaer fra 4. århundre. Disse er forholdsvis lite undersøkt, og nevnes kun i korte trekk i engelskspråklige publikasjoner på området. Dette studiet vil bruke villaer fra 4. århundre i Spania for å diskutere villaens rolle i det sosiale livet i denne perioden, og vil kunne gi et godt sammenligningsgrunnlag for villaene i Italia og andre deler av middelhavsområdet. Undersøkelsen føyer seg inn blant andre nyere studier av romerske bolighus, der arkitektur og utsmykning brukes som et middel til informasjon om det sosiale livet og samfunnet som husene var en del av og står i motsetning til store deler av tidligere villaforskning, som har vært konsentrert om typologi og studier av de enkelte villaenes arkitektur og dekor *per se*.

1.1 Presentasjon av materialet og problemstilling

Termen 'villa' vil brukes med utgangspunkt i definisjonen formulert av Ellis (1995:164): "...a rural house exhibiting clear signs of influence by the classical styles of Greek and Roman architecture, including the use of elements such as columns, and mosaics, or larger architectural forms like baths". Denne definisjonen omfatter imidlertid bare residensdelen, så jeg vil i tillegg inkludere en eventuell jordbruks- og produksjonsdel, slik at 'villa' i dette studiet refererer til villaanlegget som helhet.

Villaenes bruk og plass i det senantikke samfunn er per i dag dårlig dokumentert. Man vet at Diokletian trakk seg tilbake til sin palasslignende villa i Split etter at han abdiserte i 305, og det kan synes som om en mengde aristokrater og senatorer fulgte hans eksempel (Arce 1997:21). Mange var ekstremt rike og eide flere villaer rundt om i Romerriket. Villaer var vanlige allerede i sen-republikken, som elitens landsteder, der de kunne nyte sitt *otium* og ta

fri fra byens plikter, *negotium*. Eliten bodde imidlertid fast i byen, men det foreslås altså at villaene i større grad ble permanente boliger i senatikken. Det at eliten oppholdt seg stadig mer på landeiendommene behøvde ikke nødvendigvis bety at de oppga det sosiale livet knyttet til byene. Arce (1997:23) viser til Ausonius' beskrivelse av villaen som en *urbs in rure*, og mener urbs henspiller på alle aktivitetene og bekvemmelighetene ved villaen; man kunne altså leve akkurat som i byen. I hvilken grad vil en slik endring i villaens funksjon kunne gjenspeiles i materialet? Gjennom en undersøkelse av villaene fra 4. århundre i Spania har studiet som mål å belyse villaens funksjon i denne perioden. En diskusjon av villaenes arkitektur, utsmykning og beliggenhet kan gi informasjon om det sosiale livet de har vært en del av.

Materialet består av 18 villaer, men disse utgjør bare en del av de bevarte villaene fra 4. århundre i Spania. Ettersom undersøkelsen vil bruke arkitektur og utsmykning som utgangspunkt for tolkning av villaenes rolle i det sosiale livet, har det vært nødvendig å stille visse krav til materialet, primært relatert til graden av utgraving, bevaring og publisering, som sikrer at villaene er mulige å analysere. Villaene må ha utgravd og bevart kjernen av residensdelen, og/eller typiske elementer som termer eller peristyl, slik at man kan få et inntrykk av villaens karakter, og de må ha en vesentlig byggefase fra 4. århundre for å kunne være representativ for tendensene i arkitektur og utsmykning i denne perioden. Det har ikke vært mulig å besøke alle villaene *in situ*, så mye av undersøkelsen vil baseres på publikasjoner, noe som forutsetter at villaene er publisert med grunnplan og beskrivelser.

I forbindelse med diskusjonen av arkitektur er det nødvendig å avklare noen sentrale begreper. Apside brukes om en semisirkulær eller polygonal utbygning i enden av et rom. *Sigma* og *stibadium* betegner begge en halvmåneformet benk og brukes om hverandre. Opprinnelig betegnet antakelig *stibadium* et uformelt leie utendørs (Dunbabin 1991:132; 2003:60). I det følgende kommer *stibadium* til å benyttes om alle halvmåneformete benker. *Triclinium* og *oecus* brukes forskjellig og om hverandre i forskningslitteraturen, men i det følgende vil begge termer erstattes med 'hovedrom' som en fellesbetegnelse på rom som skiller seg tydelig fra de øvrige, enten ved plassering, størrelse, utforming eller utsmykning. *Triclinium* og *oecus* gir bestemte funksjonsassosiasjoner som jeg ønsker å unngå, både fordi man sjelden kan si med sikkerhet hvilken funksjon rommene hadde, og fordi begrepene kan styre videre diskusjon. Norske oversettelser av de latinske kildene er mine egne.

Jeg vil først legge frem de teoretiske og metodiske rammene for undersøkelsen og gi et innblikk i den historiske, politiske og geografiske konteksten omkring villaene. Deretter vil villaene beskrives én for én, med fokus på arkitektur og utsmykning. Disse dataene vil sammenfattes og analyseres, slik at det blir mulig å diskutere hvordan arkitektur og utsmykning kan bidra til diskusjonen om villaenes plass i det senantikke Hispania.

1.2 Forskningshistorie

De tidligste studiene av romerske villaer konsentrerte seg hovedsakelig om beskrivelse, klassifisering og typologi. Allerede på slutten av 1800-tallet startet tyske forskere å skille ut bestemte villatyper, og dette arbeidet ble videreført utover på 1900-tallet, først og fremst i Tyskland og England (Smith 1997:6-9).

Utgravninger og funn av stadig nye villaer har ført til en rekke utgravningsrapporter og publikasjoner som hovedsakelig tar for seg de individuelle villaanleggene. Karl Swoboda (1918) var den første som samlet villaer fra hele det romerske riket og studerte utviklingen av arkitekturen til de romerske palassene og bolighusene. Dette arbeidet er en klassiker innen forskningen på romerske bolighus, spesielt når det gjelder overgangen fra senantikk til tidlig middelalder. Av senere utgivelser som tar for seg villaer fra store deler av Romerriket må nevnes A. G. McKay (1975), J. Percival (1976) og Pierre Gros (1996). Harald Mielsch (1987) har et kort avsnitt om provinsene, men fokuserer hovedsakelig på Italia. Felles for disse studiene er at de konsentrerer seg om villaer fra republikken og frem til 1. og 2. århundre etter Kristus, og kun har med noen få eksempler fra 3. og 4. århundre. Et unntak er Simon P. Ellis (2000) som er en av få som har studert bolighus også fra senere perioder. De siste årene har det blitt en ny fokus på villaenes siste faser i 5. og 6. århundre. Dette har resultert i flere artikler og publikasjoner (Percival 1992; Lewit 2003; Ripoll og Arce 2000; Christie 2004).

I England må nevnes J. T. Smith, som har utviklet en egen retning innenfor villaforskningen. Gjennom flere utgivelser (blant annet 1978, 1997) har han argumentert for at villaenes grunnplan kan gi ny informasjon om den sosiale strukturen i det romerske samfunnet. Han mener at mange villaer består av flere "leiligheter", og hovedteorien hans er at dette tyder på det han kaller et *unit system*, nemlig at de ble bygget for å huse to eller flere familier. Smiths teorier og metoder er omdiskuterte, blant annet har han blitt kritisert fordi han bygger all argumentasjon på grunnplanene, og overser både gjenstandsmateriale og skriftlige kilder (Rossiter 2000). Smiths studier er uansett verdifulle, fordi de fremhever hvor viktig det er å

være kritisk når man skal vurdere grunnplaner og hva de kan fortelle om samfunnet som bygget villaene.

Når det gjelder studier av det romerske Hispania, finnes det svært få engelskspråklige publikasjoner. Av tidlige utgivelser kan nevnes C. Sutherland (1939), F. J. Wiseman (1956) og P. MacKendrick (1967). Etter disse var det et totalt fravær av engelskspråklig publikasjoner, før Simon J. Keay (1988) så behovet for å gi en fornyet oversikt over arkeologien knyttet til det romerske Hispania. Blant mange temaer trekker Keay frem villaene i sen keisertid, men nevner kun noen få eksempler. De tidligere nevnte McKay (1975), Percival (1976), Gros (1996) og Ellis (2000) som har samlet villaer fra flere romerske provinser, har alle kun et kort avsnitt om Spania hvor de viser til de mest kjente villaene. De senere årene er det imidlertid kommet nye studier som tar for seg ulike aspekter ved Hispania i senantikken (blant annet Kulikowski 2004; Bowes og Kulikowski 2005).

Siden tidlig på 1900-tallet har det foregått en rekke utgravninger på den iberiske halvøya, og rapporter om funn og feltarbeid er publisert i flere arkeologiske tidsskrifter. Blant pionerene i villaforskningen i Spania må først og fremst nevnes Blas Taracena og José de C. Serra Ráfols. Publikasjoner består hovedsakelig av utgravningsrapporter og studier av de enkelte villaanleggene. Mellom 1978 og 1998 er det gitt ut tolv bind av *Corpus de Mosaicos de España*¹. Verket samler de romerske mosaikkene i Spania, og tar også for seg en rekke villaer, ettersom det er her de fleste mosaikkene er funnet.. Jean-Gérard Gorges (1979) og María Cruz Fernández Castro (1982) har samlet og studert villaer i Spania under ett og har etablert hver sin typologi. Hovedforskjellen mellom disse er at Gorges kun har basert typologien på residensdelens form, mens Castro i tillegg har vurdert organiseringen av villaanlegget som helhet. Gorges' typologi har blant annet blitt kraftig kritisert av Smith (1997:9), som mener han viser liten innsikt i organiseringen av peristylvillaer og baserer seg for mye på tidligere villaklassifiseringer.

De siste tiårene har det kommet en rekke studier av det romerske bolighusets sosiale rolle, med fokus på bruk av arkitektur og utsmykning og organisering av husets ulike sosiale soner (blant annet Gazda og Haeckl (red.) 1991; Ellis 1988, 1991, 1997, 1999, 2000; Lawrence og Wallace-Hadrill (red.) 1997). Disse studiene tar først og fremst for seg byhus, men ettersom man finner det samme formspråket i villaene, vil de også ha relevans for dette emnet. Andrew Wallace-Hadrill (1988, 1994) har studert bolighusets sosiale struktur med utgangspunkt i

¹ De to første bindene heter *Corpus de Mosaicos Romanos de España*.

byhus i Pompeii og Herculaneum. Han legger vekt på skillet mellom offentlige og private soner i bolighuset, og argumenterer for at husets arkitektur og dekor fungerte som en guide til de ulike sonene. En lignende tilnærming har Yvon Thébert (1987), som bruker offentlige og private soner i bolighus i Nord-Afrika som utgangspunkt for tolkninger av elitens privatliv.

Thébert og Wallace-Hadrill var blant de første som benyttet bolighuset som et middel til kunnskap om det sosiale livet og samfunnet. Disse studiene har fått stor betydning for senere undersøkelser av romerske bolighus. Der man tidligere studerte utsmykning og arkitektur som kunstverk i seg selv, fokuserer man nå på den bakenforliggende meningen og hvordan de er benyttet som en del av fortidige menneskers sosiale strategier. Sarah Scott (1993, 1995, 1997, 2000) har overført slike teorier til studiet av mosaikker i romano-britiske villaer, og vurdere mosaikkene i lys av de ulike kontekstene de ble skapt i; både geografisk, arkitektonisk, sosial og temporal. Blant de seneste utgivelsene er Shelley Hales (2003) som gjennom studier av byhus i Italia og flere provinser vurderer hvordan huseierne brukte kunst og arkitektur for å skape et inntrykk av sin identitet.

2 Rammeverk

Rammeverkets første del skisserer opp premissene for analyse og tolkning, mens den andre delen gjennomgår metodene som vil benyttes.

2.1 Bygninger og dekor som utgangspunkt for sosiale tolkninger

If the exigencies of social life drove the Romans to build and decorate their houses as they did, it should follow that the remains of Roman houses are valuable documents of that social life. (Wallace-Hadrill 1994:5)

Det romerske bolighuset i byen var en viktig del av det sosiale livet og det romerske samfunnet, og var i høy grad en arena hvor det offentlige liv utspilte seg (Hales 2003:18-19; Wallace-Hadrill 1994:12; Zanker 2000:10). Det sosiale livet må altså ha hatt stor innvirkning på hvordan bolighusene ble bygget og utsmykket (Thébert 1987:320-321; Wallace-Hadrill 1994:4-5). Dette finnes det også holdepunkter for i samtidige kilder. Vitruv skriver at boliger tilhørende mennesker av høy sosial rang måtte inneholde bestemte elementer og utsmykkes med tanke på mottakelser og middagsselskaper, noe som ikke var nødvendig i husene til mennesker fra lavere samfunnslag (*De arch.* 6.5.1). Cicero fremhever at huset til en distingvert mann måtte være romslig, fordi han måtte underholde mange gjester og ta i mot mengder av all slags folk (*Off.* 1.138-139). Ettersom bolighuset til den romerske eliten var et sted man mottok klienter, venner og forretningsforbindelser, ga det eieren en rekke muligheter til å formidle et budskap til omverdenen. Arkitektur og utsmykning kunne både brukes til å uttrykke eierens identitet og sosiale status (Hales 2003:3), og til å skille mellom sosial rang i husets ulike sosiale områder (Wallace-Hadrill 1994:36).

Mens den offentlige og politiske aktiviteten hovedsakelig utspilte seg i byene, var villaen opprinnelig et sted man kunne trekke seg tilbake i fred og ro. Likevel tyder kildene på at det politiske og sosiale livet fra byene også forflyttet seg ut til landsbygda (Hales 2003:52,54; Wallace-Hadrill 1994:5). Cicero skriver at han hadde så mange gjester ved sine villaer i Formiae og Cumae at man skulle tro han hadde en basilika, ikke en villa (*Att.* 2.14.2), og at det minnet om et Roma i miniatyr (*Att.* 5.22). Likeledes forteller Plinius den yngre om stadige besøk fra sine venner fra byene omkring sin villa i Tusculum (*Ep.* 9.36).

De fleste kildene er fra republikk og tidlig keisertid, men i 4. århundre forteller Ausonius (*Mos.* 19-23, 318-348), at det fortsatt er et yrende liv ved villaene og beskriver som nevnt

villaen som en *urbs in rure* - en by på landsbygda. I dette la han at de store villaanleggene kunne sammenlignes med byen fordi de inneholdt alle fasiliteter som skulle til for å leve som i byen, med termeanlegg, store saler, kultbygninger og lignende, og var fremfor alt et sted hvor eieren kunne motta venner og betydelige gjester (Arce 1997:23). Det arkeologiske materialet viser en oppblomstring av villaer i denne perioden, både i Italia og flere andre deler av Romerriket. Det ble bygget nye, store villaer, og eldre anlegg ble utvidet og restaurert. Denne oppblomstringen har ført til at man har foreslått at eliten flyttet fra byene og ut på landsbygda, og er sett i sammenheng med en gradvis deurbanisering og bortfall av det sosiale og politiske livet knyttet til byen (Arce 1997:22). Situasjonen i Spania er lite belagt i kildene, men også her ser vi en oppblomstring av villaer i 4. århundre. Som ved bolighusene kan man anta at villaen ble bygget og utsmykket med tanke på det sosiale livet den var en del av. Villaens arkitektur og utsmykning kan dermed fortelle om hvilken rolle den hadde i det sosiale livet, og om den kan ha vært en selvforsynt enhet og sentrum for et yrende liv, en *urbs in rure*.

2.2 Analysemetoder

De bevarte restene av villaene vil være det primære materialet i dette studiet. Det antas at det er mulig å spore mønstre i villaens beliggenhet, innhold og organisering gjennom utvalgte data. Disse mønstrene vil kunne benyttes for å vurdere hva bruken av arkitektur og utsmykning kan fortelle om hvilken rolle villaen hadde i det sosiale livet, og om det finnes ulike typer villaer. Med typer menes her villaer som tydelig skiller seg fra hverandre både med hensyn til beliggenhet, form og antatt funksjon. I tillegg til villaruinene vil også villaenes kontekst være en del av tolkningene. Med kontekst menes her den rammen som villaene eksisterte i og var en del av; tidsperioden, samfunnet, det geografiske området, og villaens historie og utvikling generelt.

2.2.1 Villaene

De latinske agronomene nevner flere kriterier som måtte følges for en optimal plassering av villabygningen (Cato, *Agr.* 1.1.2-3; Columella, *Rust.* 1.2.3; Varro, *Rust.* 1.11.2-1.12). Villaen skulle orienteres mot syd eller øst, ha et sunt klima, fruktbar jord, og den skulle ligge ved foten av, eller litt oppe i skråningen på en åskam. Av stor viktighet var også at villaen lå i nærheten av en by og at den hadde en god vannkilde, aller helst inne på eiendommen. I tillegg måtte den ha en vei eller en seilbar elv rett ved, slik at man hadde mulighet til å frakte bort avlingen fra villaen og få hentet inn nødvendige varer. Imidlertid presiserer Columella at

villaen ikke burde ligge rett ved en hovedvei, fordi man da kunne risikere en stadig innlosjering av gjester samt ødeleggelser fra reisende (*Rust.* 1.5.7). Kriteriene synes rasjonelle og universelle og forblir de samme fra Cato (234-149 f.Kr.) til Columella (1. århundre e.Kr.), så det kan derfor antas at de samme kriteriene også er aktuelle for villaene i Spania i 4. århundre. Følgende punkter vil derfor undersøkes for de enkelte villaene:

- Avstand til nærmeste romerske by, hovedvei, og elv
- Beliggenhet i landskapet
- Villaens orientering

Kartmaterialet over det romerske Hispania divergerer noe, men i det følgende vil avstandene baseres på de romerske byene og hovedveiene som er angitt av Castro (1982:Figur 2). Avstandene er rundet av til kilometer og må sees som omtrentlige, men de vil gi en indikasjon på forholdet mellom villaene. Villaens avstand til nærmeste by, elv og vei, vil være nyttig når det gjelder vurderingen av mulige ulike villatyper og deres eventuelle forskjellige roller i samfunnet. På samme måte vil størrelsen på sentra og veier/elver kunne ha hatt betydning. Avstanden kan indikere om villaen hadde et nært forhold til byen, eller om den var en mer selvforsynt enhet fjernere fra bylivet, og for eksempel om gjestene som kom til villaen stort sett var fra byen eller fra landsbygda. Avstand må allikevel ikke anses som avgjørende, men som en faktor på linje med andre elementer som i større og mindre grad kan ha påvirket villaens funksjon. Villaens beliggenhet i terrenget kan også knyttes opp mot anleggets funksjon. Dersom det ligger i et flatt, fruktbart område vitner om at jordbruk var viktig, mens en plassering på en åskam med god utsikt eventuelt kan tyde på at rekreasjon kan ha vært et viktigere element. Når det gjelder villaens orientering kan dette fortelle om lysforhold, og en eventuell plassering av inngangsparti.

Undersøkelsen av selve villaanlegget tar for seg kvantitative og kvalitative aspekter, og kan sammenfattes i følgende punkter:

- Byggefaser
- Funksjonsdeler (residens, jordbruk, produksjon)
- Størrelse (enkeltrom og funksjonsdeler)
- Innhold og organisering av residensdelen

- Utsmykning av residensdelen

Villaene som utgjør materialet for denne undersøkelsen er alle datert til 4. århundre, men det vil være nyttig å undersøke om de har blitt oppført som helhet i denne perioden, eller om det dreier seg om eldre villaer som har blitt utvidet og restaurert. Man kan anta at en nyoppført villa vil ha gitt eieren langt flere muligheter til å bruke arkitektur og utsmykning for å uttrykke et budskap, enn ved en eldre villa der man må tilpasse seg de eksisterende strukturene. Det vil være interessant å vurdere om resultatene viser noen forskjeller mellom restaurerte, eldre villaer og villaer med én byggefase.

Columella forteller at villaen kunne deles inn i tre deler; *urbana*, *rustica* og *fructuaria* (*Rust.* 1.6.1), noe som vil utdypes i kapittel 3.3.1. Denne terminologien er litt problematisk, ettersom termene *villa urbana* og *villa rustica* ofte har blitt knyttet til bestemte villatyper. I de tilfellene det er mulig å identifisere villaanleggets ulike deler velger jeg derfor å omtale dem som residensdel, som omfatter beboelsesrom og termer, og jordbruks- og produksjonsdel, som omfatter bygninger for dyrehold, lagring og produksjon. Ved å kartlegge villaens ulike deler vil man kunne få et inntrykk av om villaen hovedsakelig la vekt på jordbruk- eller residensaspektet. Disse resultatene kan være til hjelp for å etablere ulike typer, men de må brukes med forsiktighet. Kun et fåtall villaer er undersøkt, og av disse igjen er det få utgravninger som har avdekket hele villaanlegget.

Av mål vil jeg benytte omtrentlig størrelse i kvadratmeter på anlegget som helhet, de ulike funksjonsdelene, og enkeltrom i residensdelen som peristyl, termer, og eventuelle rom som utmerker seg. Målene er hovedsakelig regnet ut fra grunnplaner, og er rundet opp til nærmeste 50 kvadratmeter ved total, og nærmeste 10 kvadratmeter ved peristyl og enkeltrom. Målene blir omtrentlige, men de vil likevel gi gode indikasjoner på forholdet mellom villaene, i og med at det blir den samme feilmarginen. Ved å måle størrelsen på de ulike delene og villaanlegget som helhet vil man kunne få en idé om villaens betydning, både som et sosialt sentrum, og som jordbruks- og produksjonsenhet. Størrelsen på hovedrom, termer og eventuelle kultbygninger kan fortelle om antallet klienter og gjester, og slik om villaen kan ha vært et samlingspunkt for mange. Størrelse har ikke nødvendigvis direkte sammenheng med sosial status, men kan sees som et bekreftende element der andre faktorer gir samme inntrykk.

I residensdelen vil jeg kartlegge de ulike rommene; hvordan de er utformet og hvordan de er organisert i forhold til hverandre. Dersom det er faste rom og løsninger som går igjen i flere villaer, kan dette tyde på en bestemt funksjon og betydning. Ved å undersøke hvor hovedrom

og termer er plassert, og tilgjengeligheten til dem, kan man få en idé om hvem som hadde adgang til dem. Dersom adkomsten kun var fra de indre delene av villaen kan det tyde på at de først og fremst var til bruk for villaens beboere, gjester og mulig klienter. Dersom de i tillegg hadde en inngang utenfor villakjernen, kan det være sannsynlig at de også var til bruk for folk i området rundt. Her er det interessant å sammenligne størrelsen ved de ulike løsningene.

Symmetri og akser i villaanlegget kan være til hjelp for å lokalisere inngangsparti og eventuelle andre rom der disse ikke er kjent. Samtidig kan det fortelle om mentalitet og hvilket inntrykk villaen ga til utenforstående. En symmetrisk villa gir et åpent inntrykk, der man allerede fra inngangen kan se innover til hovedrommet. En villa uten symmetri gir derimot et mer lukket preg basert på overraskelsesprinsippet, der høydepunktet ikke blir avslørt før man er der rent fysisk. Symmetri kan også være trekk knyttet til en bestemt villatype.

Sist, men ikke minst, vil jeg undersøke utsmykningen i villaen; hvor den befinner seg, hvilke motiver som er brukt hvor, og eventuell varierende kvalitet i de ulike delene av villaen. Dette kan fortelle om hvordan utsmykningen er brukt for å uttrykke et budskap, enten om identitet og sosial status, bruken av rommene, eller en mulig inndeling i ulike sosiale sfærer.

2.2.2 Villaenes kontekst

For å kunne forstå villaenes rolle i det sosiale livet er det også viktig å ta for seg andre aspekter ved villaenes kontekst. Jeg vil derfor gi et innblikk i sosiale og politiske forhold i senantikken, den iberiske halvøyas geografi, ressursutnyttelse og historie, og den romerske villaens historie og utvikling, før jeg fortsetter videre med selve villaene.

Ettersom det var en oppblomstring av villaer i det 4. århundre, er det interessant å undersøke den sosiale og politiske utviklingen i denne perioden. Skjedde det noe spesielt som kunne føre til et fornyet fokus på villaene og en eventuell endring av villaenes rolle i det sosiale livet? Villaruinene ligger over hele den iberiske halvøy, i dens høyst ulike geografiske regioner. Dagens ressursutnyttelse i regionene kan til en viss grad gjenspeile hvordan forholdene kan ha vært i antikken. Dette vil være et nyttig sammenligningsgrunnlag ved en vurdering av eventuelle ulike typer villaer. Når det gjelder villaens historie og utvikling er det interessant å se hvilken rolle villaen hadde i samfunnet i tidligere perioder, og om man kan se en sammenheng mellom villaens funksjon og utviklingen av villabygningen.

3 Villaenes kontekst

Villaene ble bygget i en bestemt tidsperiode, de var en del av det romerske samfunnets sosiale struktur, de ligger på den iberiske halvøy i dens forskjellige geografiske regioner, og er en bestemt type materiell kultur med særegne trekk. Alt dette vil sammen utgjøre villaenes kontekst, og har hatt innvirkning på villaenes form og betydning.

3.1 Sosiale og politiske forhold i senantikken

Senantikken brukes her som en samlebetegnelse på perioden fra 3. til 5. århundre. Det senantikke samfunnet er et stort forskningsområde, og denne undersøkelsen har ikke som mål å diskutere alle aspekter ved dette området. Jeg baserer meg derfor på tidligere forskning. En kort oppsummering av den politiske og sosiale situasjonen i senantikken vil gi et inntrykk av samfunnet som villaene ble produsert i. Tradisjoner og sosiale institusjoner i dette samfunnet kan fortelle om betydningen som ble knyttet til bestemte former for materiell kultur, som villaer og utsmykning, og om menneskenes bruk av disse i bevisste strategier mot omverdenen.

3.1.1 Politisk utvikling i 3. og 4. århundre

Mordet på Alexander Severus i 235 markerte starten på en turbulent periode for Romerriket, som varte store deler av 3. århundre frem til Diokletian kom til makten i 284. Perioden var preget av en stadig utskiftning av keisere og kontinuerlig krigføring, blant annet mot sasanidene i øst og mot germanske stammer som presset på mot grensene i nord og vest. De mange krigene førte til at soldatene etterhvert fikk stor makt. Hærene som var utstasjonert i provinsene stilte med egne keiserkandidater, og myrdet dem igjen uten skrupler. Hærene vokste seg raskt større, og det militære lønningssystemet brøt fullstendig sammen. Tidligere hadde soldatene blitt betalt i *denarii*, basert på skatt krevet inn i samme mynt, men sølvinnholdet i mynten var gradvis blitt utvannet helt fra Neros tid, og rundt 260 var det ikke sølv igjen. Som et resultat av dette begynte man å kreve inn skatt i *naturalia*, som deretter ble betalt ut til hæren. De ustabile styringsforholdene gjorde at man uten varsel kunne bli krevet for store mengder forsyninger, og situasjonen for befolkningen ble svært vanskelig. Senatet mistet mye av sin politiske makt i det 3. århundre, delvis fordi det nære forholdet mellom keiseren og senatet opphørte med soldatkeiserne som ofte ble utropt i felten, og ikke lenger oppholdt seg permanent i Roma (Cameron 1993:3-7).

Diokletian brakte situasjonen delvis under kontroll med reformer og store sosiale og administrative endringer. I 293 opprettet han tetrarkiet, et system basert på at riket skulle styres av to *augusti* og to *caesari*, for å få en slutt på den stadige utskiftingen av keisere. Hæren var et annet viktig prioritetsområde. Den måtte bringes under sentral kontroll, være i stand til å ivareta rikets sikkerhet, og måtte ha et godt system for lønn og tilførsel av forsyninger. Sistnevnte var som sagt nært knyttet til skatteinnkreving, som hadde fungert dårlig i 3. århundre. Diokletian etablerte et nytt skattesystem i *naturalia*, som var basert på både skatt per hode (*capitatio*) og land (*iugatio*). All dyrket jord ble delt inn i skatteenheter, *iuga*, utfra antatt produktivitet. Ideelt sett skulle også det man måtte betale variere ut fra hva som ble produsert i de ulike områdene. Målet var å unngå den tidligere tilfeldige innkrevningen, og at hæren dermed skulle ha en sikker og pålitelig tilførsel av midler. Soldatene fikk også noe betalt i mynt, men *naturalia* utgjorde den største delen. Senatorer og handelsmenn var fritatt fra å betale skatt, så byrden falt fortsatt på de som var minst egnet til å betale (Cameron 1993:33-37).

Diokletians administrative reformer gikk ut på å sikre en full kontroll over alle aspektene knyttet til administrasjonen av riket. Styret av provinsene ble fullstendig omorganisert. Provinsene selv ble delt inn i flere, mindre enheter. Tidligere hadde provinsguvernøren hatt både den sivile og den militære kommandoen, men nå fikk hver provins en militær kommandant (*dux*) og en sivil guvernør. Målet var å sikre en større effektivitet ved å korte ned leddene mellom keiseren og provinsguvernøren, som dermed igjen ville minske makten til hver enkelt guvernør. Ettersom provinsene var delt inn i flere enheter, og den sivile og militære kommandoen ble delt opp, krevde styret av provinsene svært mange embetsmenn. I tillegg var det en rekke embetsmenn som reiste rundt med det keiserlige følget, og disse fikk samme rasjoner og lønn som hæren. Embetspostene ble meget attraktive for medlemmer i de lokale byrådene, fordi man dermed ble fritatt for skatt. Det kan synes som om senatorer ble ekskludert fra høye embeter under Diokletian, men dette kan ha vært et resultat av senatets minkende makt under soldatkeiserne (Cameron 1993:39-41). Under Diokletian ble også strenge sosiale og moralske bestemmelser pålagt alle samfunnsklasser. Flere lover forbød *coloni* (forpaktere) å forlate landeiendommene og *decuriones* (medlemmer av lokale byråd) å oppgi sine residenser, mens andre lover ble utformet for å sikre at tradisjoner innen handel og håndverk ble videreført til følgende generasjoner (Cameron 1993:45).

Etter å ha eliminert Maxentius i 312, styrte Konstantin alene i vest, men det var ikke før han endelig bekjempet Licinius i 324 at han ble enehersker over hele Romerriket. Konstantin

gjorde store religiøse endringer ved å anerkjenne kristendommen som offentlig religion, men videreførte ellers Diokletians omorganisering av rikets administrasjon og provinsene med få endringer. Under ham kom en ny gullmynt, *solidus*, i omløp, og denne beholdt sin verdi helt til sen bysantinsk tid. Noe av gullet skal ha blitt konfiskert fra hedenske templer, mens resten ble hentet fra nye skatter i form av gull og sølv, som nå ble krevet fra senatorer og handelsmenn. Mens senatorene nærmest ble ekskludert under Diokletian, økte Konstantin senatorstanden betraktelig. Det var ikke lenger en betingelse at senatorene bodde permanent i Roma og deltok i møter i senatet, og disse nye senatorene ble brukt i keiserens administrasjon, som guvernører i provinsene og i Italia som byprefekter i Roma og som konsuler. Lovgivningen viser de samme tendensene som under Diokletian; *coloni* fikk ikke lov til å forlate eiendommene, og *decuriones* måtte fortsette sitt virke. De finansielle utgiftene til *decuriones* var enorme, og Konstantins lov som fritok kristne geistlige fra embeter i byrådene vitner om byrdene disse embetene medførte. Følgelig var det mange som ønsket å bli ordinert for å få de samme privilegiene som presteskapet (Cameron 1993:47-55).

3.1.2 Sosiale institusjoner i det romerske samfunnet

Patron-klientforholdet var en særegen institusjon i det romerske samfunnet. Richard P. Saller definerer forholdet slik: et patronforhold involverer en gjensidig utveksling av varer og tjenester, forholdet må være personlig og ha en viss varighet, og det må være asymmetrisk, altså være mellom to parter med forskjellig sosial status som dermed fører til at også tjenestene og varene som utveksles er forskjellige (Saller 1982:1). Et fjerde punkt tilføyes av Peter Garnsey og Greg Woolf, som går ut på at forholdet er frivillig idet det ikke er en lovbestemt nødvendighet (Garnsey og Woolf 1989:154; Wallace-Hadrill 1989:3).

Patron-klientforholdet inngikk som et sentralt punkt i hvordan den romerske overklassen ønsket å presentere seg for omverdenen. Et slikt forhold hadde stor betydning både i økonomiske, politiske og sosiale forbindelser. For en mektig mann var det viktig å omgi seg med en hærskare av klienter, fordi disse var det synlige symbolet på hans sosiale status. Hadde man mange klienter ville det være et bevis på at man var en mektig beskytter og at man var velstående slik at man kunne gi dem det de trengte. Patron-klientforhold var også viktig innen politikk og administrasjon (Saller 1982:205; Wallace-Hadrill 1989:64,65). Direkte eller indirekte forbindelser til keiseren var blant annet helt nødvendig for å gjøre politisk suksess. Andrew Wallace-Hadrill diskuterer patronat som et middel til sosial integrering, og bruker romernes nye erobringer i utkanten av riket som eksempel. Problemet

ved integrering ligger i forholdet mellom sentrum og periferi, og i det romerske samfunnet var man avhengig av personlige forbindelser dersom man skulle få tilgang til sentrum. Kontakten mellom provinsene og den romerske staten gikk gjennom enkeltindivider og var altså basert på patron-klientmodellen. Det var en formell forbindelse gjennom provinsguvernøren og den keiserlige administrasjonen, men det var også en rekke andre forbindelser mellom den lokale eliten i provinsene og eliten i Roma (Wallace-Hadrill 1989:73-75).

I tidlig keisertid var byen den sentrale arenaen for elitens konkurranse om posisjoner og sosial status, og følgelig også for patron-klientforhold. Situasjonen synes å endres i 3. og 4. århundre, og det knyttes nye sterke forhold på landsbygda:

In the late-Roman period, from the end of the third century, insecurity and fiscal pressures resulted in an intensification of the patron-client relationship between rich landowners and poor *coloni* (Wightman 1978:97)

E. M. Wightman diskuterer situasjonen på landsbygda i Gallia, og de samme argumentene vil være relevante for Hispania i denne perioden. Wightman trekker spesielt frem utviklingen på to områder som fikk følger for situasjonen på landsbygda. For det første mener han at eliten oppholdt seg mer og mer permanent på villaene og landeiendommene sine, fordi elitens konkurranse ikke lenger var konsentrert rundt byene og lokale embeter. For det andre førte de økte skattekravene til at det mer enn noen gang var viktig med en stabil landbruksproduksjon. En god forvaltning av eiendommene var en nødvendighet dersom landeieren både skulle kunne innfri skattekravene og samtidig få et overskudd. Det nye skattesystemet tvang alle, også de fattige på landsbygda, inn under en strengere og mer sentralisert innkreving. *Coloni* eide ikke selv noe land, men ble likevel bundet til jorden fordi skattene nå både ble beregnet per hode og utfra antatt produksjon i en viss jordenhet. Jordeierne ble pålagt ansvaret for skattebetalingen til sine *coloni*, som var registrert som en del av eiendommene, og *coloni* ble følgelig stadig mer avhengig av jordeieren. Skattene ble en stor byrde, og ettersom det ble fastsatt lover som forbød jordeiere å kreve mer leie av sine *coloni* for å dekke inn skatteutgiftene, er det trolig at mange forsøkte å legge noe av byrden over på dem. Enda vanskeligere var det for små jordbrukere som eide litt jord og dermed hadde ansvar for å betale sin egen skatt. Loven forbød dem å forlate eiendommene sine, men dersom de ikke klarte å betale skattene sine hadde de ikke noe annet valg enn å flykte og søke tilflukt hos en mektig patron. Mange rike jordeiere forsøkte å bli opptatt i ridder- eller senatorstanden, som ga store økonomiske fordeler. En velstående jordeier av senatorrang var en svært mektig patron, fordi han både kunne tilby sine klienter gode betingelser, og kunne holde

skatteinnkrevere på avstand, eller i det minste kun betale redusert skatt. Slike mektige patroner skaffet seg dermed stadig mer arbeidskraft og et større overskudd, og hadde samtidig full makt over sine klienter og *coloni* som hadde flyktet ulovlig (Keay 1988:191; Wightman 1978:111,112). Slike patron-klientforhold på landsbygda forstyrret skatteinnkrevningen, og diverse lover som forsøker å undertrykke slike forhold viser at de ble ansett som en trussel mot administrasjonen av Romerriket (Saller 1982:206).

Paideia (gresk παιδεία) betyr dannelsen og kultur, og var et annet viktig sosialt fenomen i det romerske samfunnet. For overklassen var det meget viktig å være hengiven ovenfor Musene, altså å kunne lese og skrive, og å kjenne til historie, litteratur og mytologi. Formell utdanning var forbeholdt eliten, og var basert på grammatikk, retorikk og standardforfattere som Horats og Vergil. Dette førte til at eliten rundt om i Romerriket hadde kjennskap til den samme litteraturen, og dette ga dem en følelse av identitet og samhold. Helt fra tidlig keisertid var *paideia* en måte å definere sosial status på, men i senere perioder var det helt essensielt å ha en viss sosial og kulturell kunnskap dersom man skulle inneha en posisjon innenfor de høye samfunnslagene. *Paideia* var derfor et sentralt trekk ved den sosiale strukturen i det sene romerriket (Brown 1992:35-41; Scott 2000:126,127). I tillegg til å samle eliten, var denne felles kunnskapen noe som skilte dem fra resten av befolkningen:

Paideia was a means of expressing social distance. Its skills were difficult to acquire and, once acquired, could only be displayed within rigid, traditional conventions. (Brown 1992:39)

Bolighuset spilte en viktig rolle i det å formidle disse kulturelle kunnskapene. Det romerske bolighuset hadde en ganske annen betydning i samfunnet enn husene våre har i dag. En grunnleggende forskjell er at hjemmet i dag stort sett er en privat sfære hvor man kan trekke seg tilbake i fred og ro, mens det romerske bolighuset i høy grad var en arena hvor det offentlige liv utspilte seg (Wallace-Hadrill 1994:12; Zanker 2000:10). En velstående romer tok ikke bare imot sine forbindelser og venner, men utførte alle slags forretninger fra sin bolig. Det var her nettverket av sosiale kontakter ble samlet og det var her man dannet grunnlaget for de offentlige aktivitetene som foregikk utenfor hjemmet (Wallace-Hadrill 1988:55).

Salutatio og *convivium* var to spesielle ”ritualer” som fant sted i det romerske bolighuset. Hver morgen mottok en patron sine klienter til en visitt, *salutatio*, hjemme i huset sitt, og om kvelden ble venner og betydelige klienter og forbindelser invitert til middagsselskap,

convivium. Slike *convivia* var en viktig del av det sosiale livet hos det romerske aristokratiet. Dette kommer tydelig frem i de skriftlige kildene, hvor det finnes en mengde beskrivelser av middagsselskaper og av underholdningen som hørte med. Blant annet gir Petronius' (død i 66 e.Kr.) i *Satyricon* et humoristisk innblikk i hvordan et middagsselskap kunne forløpe, og om huset som viktig ramme rundt denne begivenheten. Det å underholde gjester var ikke bare en anledning til å møte sine venner, men var også viktig når det gjaldt å danne politiske allianser og for å demonstrere sin status (Ellis 1991:117; Rossiter 1991:200).

Vitruvius skiller mellom de mennesker som får besøk, og de som går på besøk. Ettersom bolighusene til den romerske eliten var et sted man mottok klienter, venner og forretningsforbindelser, var det et egnet medium for å uttrykke eierens identitet, kunnskap og sosiale status. Ulike budskap kunne formidles gjennom arkitekturen, og særlig gjennom utsmykningen. Ved å hente motiver fra bestemte litterære verk eller scener fra mytologien kunne man vise sitt kulturelle nivå, samtidig som de kunne være utgangspunkt for en debatt under middagsselskapet. Ved *convivia* var også diskusjonen et sentralt element, og man kunne briljere med sin kjennskap til litteratur og historie.

3.2 Den iberiske halvøy: geografi, ressursutnyttelse og historie

Den iberiske halvøy har meget variert landskap og klima, og et mangfold av naturressurser. De ulike områdenes egenart danner utgangspunktet og betingelsene for de mange villaene som ble bygget her. Hispanias historie som romersk provins, dens forhold til Roma og den politiske og sosiale situasjonen i provinsen utgjør rammen for villaene, og kan fortelle om bakgrunnen for villaenes form og funksjon.

3.2.1 Geografiske regioner i dagens Spania

Den iberiske halvøyas geografiske plassering, der den skiller Atlanterhavet fra Middelhavet, og Afrika fra Europa, har opp igjennom tidene både ført til kontakt og konfrontasjoner mellom innfødte og innvaderende folk. Halvøya består av seks svært forskjellige geografiske regioner; Middelhavskysten, Ebrodalen, Andalusia, den nordlige og sydlige *meseta* (høyslette), Atlanterhavskysten og nordvestkysten.

Kysten mot Middelhavet er langstrakt, og deles av store elver som Llobregat, Júcar, Guadalhorce og Ebro. Store fjellmassiver i vest skiller regionen fra resten av Spania. Regionen har områder med god vanntilførsel, og er velegnet for jordbruk. Den har et typisk

middelhavsklima, med lange, varme somre og våte vintre. I regionen produseres det vin i tillegg til sitrus og annen frukt, og nærheten til havet gjør fiske til et viktig felt.

Elven Ebro renner fra sin kilde i fjellene i Cantabria, gjennom karrige plataår og ut ved et flatt delta syd for Tortosa. Elven har vært og er fortsatt en viktig kommunikasjonsrute mellom det nordvestlige Spania og Middelhavet. Ebrodalen har tørrere og varmere somre enn ved kysten, og vintrene er kaldere.

I syd ligger Guadalquivirdalen, som stort sett tilsvarende dagens Andalusia. Dalen er omgitt av store fjellmassiver på alle kanter. Elven Guadalquivir renner fra Sierra de Cazorla og ut i Atlanterhavet nord for Cádiz. Denne regionen er det viktigste jordbruksområdet i dagens Spania. Jorden er svært fruktbar, og er spesielt egnet for hvete og annet korn. Oliventrær dyrkes i terrasser langs elven, og det er avl av hester, kyr, sauer, griser og geiter. I tillegg har fjellene i området store forekomster av jern, bly, kobber og sølv.

Det sentrale Spania domineres av *la meseta*, en bred høyslette som blir delt i en nordlig og sydlig del av fjellmassivet Sistema Central. Den nordlige *meseta* har karrige, bølgende sletter delt inn i steile plataår. Det tørre klimaet er godt egnet for produksjon av hvete, noe som gjør området til et av de viktigste for hveteproduksjon i Spania i dag. Avl av sauer og andre husdyr er også viktig i regionen. Den sydlige *meseta* har et variert landskap, fra bakketopper og bratte skråninger i nordøst til kupperte sletter i sydvest. Her dyrkes det hvete og annet korn, det produseres vin, og i vest er sauene, grisene og geitene kjent for sin gode kvalitet. Over høysletten renner de tre store elvene Duero, Tagus (Tajo) og Guadiana, som renner ut i Atlanterhavet og er viktige for ferdsel inn i det sentrale Spania.

Langs Atlanterhavskysten hvor de tre elvene renner ut dannes det en lang, smal region, omtrent tilsvarende dagens Portugal. Klimaet her er mildere, og regionen har et mangfoldig jordbruk. I fjellsidene ved Duero og Tagus dyrkes det vindruer, og andre viktige produkter er hvete og oliven. Det finnes noe edelmetaller i det sentrale Portugal, og i tillegg utnyttes de store resurssene fra havet.

Den siste regionen ligger langs nordvestkysten, ved dagens Cantabria og Galicia, og har et landskap som er preget av fjell og bratte skrenter. Dette er ikke særlig godt egnet for jordbruk, så i stedet avles det sauer, kyr, og andre husdyr. Kysten er svært rik på fisk, og i dag har store fiskeflåter base i La Coruña og Vigo. Ellers finnes det store gullforekomster i regionen, både i fjellene og i elver som Tormos og Genil (Keay 1988:8-12).

3.2.2 Hispania – romersk provins

Romas erobring av den iberiske halvøy var et direkte resultat av Romas og Karthagos konkurranse om å kontrollere det vestlige Middelhavet. Erobringen varte i nesten 200 år med så å si kontinuerlig krig, og det aller meste vi vet om den er basert på kilder som Polybius' *Histories* XXXV, Livius' *Ab Urbe Condita* og Appianus' *Historia Romana* VI (Keay 1988:25). Hvordan Spania ble romersk provins vil her kun nevnes i korte trekk. I begynnelsen av annen puniske krig (218 f.Kr.) gikk Gnaeus Cornelius Scipio i land ved Ampurias med to romerske legioner for å stanse de kartagiske troppene. Dette var starten på romersk tilstedeværelse på halvøya som skulle vare i over seks århundrer (Fear 2000:20, 21; Keay 1988:27). Kartagerne ble endelig drevet bort fra halvøya i 206 f.Kr. under Publius Cornelius Scipio (senere kjent som Scipio Africanus). Den første romerske bosetningen i Spania var Italica, som Scipio etablerte for veteraner fra hæren. Romerne gjorde seg stadig mer gjeldende på halvøya, og i 197 f.Kr. delte de regionen inn i to separate *provinciae*; Hispania Citerior og Hispania Ulterior (Fear 2000:23; Keay 1988:29-32). De neste to hundre årene ble preget av stadige opprør fra lokalbefolkningen, og nye romerske felttog for å slå ned motstanden. Først med Agrippa i 19 f.Kr. fikk Roma endelig kontroll over Hispania (Fear 2000:24; Keay 1988:46). Augustus delte Hispania inn i tre provinser; Baetica med Córdoba som hovedsete, Lusitania med Emérita Augusta, og Hispania Tarraconensis med Tarraco.

Fra 2. århundre f.Kr. ble det bygget veier, broer, akvedukter og byer i Hispania. De viktigste romerske byene var *coloniae*, bestående av romerske borgere, ofte krigsveteraner, som fikk tildelt individuelle jordeiendommer. De vanligste lokale byene var *civitas stipendiaria*; byer som regelmessig betalte skatt til Roma. Under Caesar og Augustus ble det oppmuntret til romersk urbanisering ved at de lokale bosetningene kunne bli oppgradert til *municipia*. Dette ville si at bosetningens innbyggere fikk latinsk status, og dersom man engasjerte seg i lokale embeter kunne man oppnå romersk borgerrett. Claudius etablerte flere *municipia*, og under Vespasian fikk til slutt alle samfunn i Hispania latinsk status (Fear 2000:28; Keay 1988:50-57).

Økonomisk sett ble Hispania en svært viktig provins for Roma. Flere antikke kilder nevner halvøyas jordbruks- og edelmetallsressurser. Blant annet forteller Strabo (III.2.6) at det ble eksportert korn, vin og olivenolje fra Turdetania; ikke bare i store kvanta, men også av den beste kvalitet. Hos Plinius (*Nat. Hist.* XXXVII.203) får vi vite at Hispania med sine rike regioner med korn, olje, vin, hester og alle slags metaller kunne sidestilles med selve Italia. Han nevner også at halvøya har en rekke miner med gull, sølv, jern, bly og tinn (*Nat. Hist.*

IV.112), og Polybius (*Histories* XXIV.9) forteller om sølvminer ved Carthago Nova. Romerne måtte finansiere krigene sine, og allerede fra 206 f.Kr. startet de å tappe minene for gull og sølv. Sølv ble blant annet brukt til de romerske *denarii*, og i tillegg til sølv og gull ble store mengder bly, tinn og kobber fraktet til Roma. Det var ikke bare Roma som tjente godt på den storstilte utvinningen av metaller. Minene ble drevet av private kompanier og entreprenører, og disse ble meget velstående. Noen av minene ble etterhvert konfiskert av keiseren, noe som vitner om deres økonomiske betydning for Roma (Fear 2000:23; Keay 1988: 63-66).

Romerne dro også nytte av Hispanias rike jordbruk, og skatt ble blant annet krevd inn i form av korn, oliven og grønnsaker. Innbyggerne i de romerske byene dyrket jorden på sine tildelte jordeiendommer utenfor byene, og allerede fra sent 1. århundre f.Kr. dukket det opp romerske villaer på landsbygda. De tidligste villaene lå først og fremst i Catalonia, men også i nærheten av Carthago Nova og i de to dalene Ebro og Guadalquivir. Villaene spredte seg videre til vestlige, sentrale og nordvestlige deler av Hispania, og villalivet blomstret i 1. og 2. århundre e.Kr. (Curchin 1991:127,128). Mye av jorden ble eid av lokale aristokrater i byene, som tjente godt på produksjon og på leie fra forpakterne av eiendommene (Keay 1988:67-70).

Korn var det viktigste produktet under republikk og tidlig keisertid, og ble først og fremst dyrket i Tarraconensis, ved Ebrodalen og i Baetica. Baetica var den rikeste provinsen, og her ble det i tillegg produsert vin og olivenolje. Oliven ble særlig dyrket i Guadalquivirdalen, og produksjon og eksport av olivenolje startet i midten av 1. århundre e.Kr. Mot slutten av 2. århundre var importen av denne oljen en meget viktig del av statstilførselen til Roma by². Vin ble produsert i Ebrodalen og i innlandet ved byer som Barcino, Tarraco og Valentia. Langs hele kysten ble det produsert *garum* (fiskesaus), og denne var meget berømt i tidlig keisertid. Spansk ull og tekstiler skal også ha vært et viktig produkt (Fear 2000:34; Keay 1988:70).

Takket være sine nærmest utømmelige naturressurser ble Hispania etterhvert en meget rik provins med mange velstående og mektige familier. Provinsen var nært knyttet til Roma, og i løpet av 1. og 2. århundre e.Kr. hadde senatorer fra Hispania, først og fremst fra Baetica og Tarraconensis, stor innflytelse i det romerske senatet. Som et resultat av dette ble hispano-romeren Trajan den første romerske keiseren med provinsiell bakgrunn, etterfulgt av Hadrian som antagelig kom fra Italica. Et synlig bevis på Hispanias sterke posisjon i senantiken er den

² Funn av en rekke andalusiske oljeamforer i Monte Testaccio vitner om de store kvantaene med olje som ble eksportert til Roma.

kristne keiseren Theodosius I (379-95) fra Cauca i det nordvestlige Carthageniensis (Fear 2000:34; Keay 1988:84-86,198,199).

3.2.3 Politiske og sosiale forhold i Hispania i senantikken

Sammenlignet med de to første århundrene e.Kr., skjedde det store endringer i det hispano-romerske samfunnet i 3. og 4. århundre e.Kr. I tidlig keisertid ble de spanske provinsene styrt gjennom et nettverk av byer, og den daglige ledelsen av byene ble delegert til den lokale eliten. I konkurranse om disse lokale embetene og sosial status, brukte eliten egne midler på å arrangere festivaler og reise offentlige bygninger og monumenter i byene. Byene blomstret, og de generøse privatpersonene oppnådde heder og ære, og ble minnet med statuer og innskrifter. Etter nesten 200 år med sammenhengende fred, ble slutten av 2. århundre og 3. århundre meget turbulent for Hispania. Baetica opplevde maurisk invasjon fra 171-3, i 262 ble Tarraco plyndret etter at frankere hadde invadert Tarraconensis, og i 297 kom frankere tilbake langs kysten av Hispania. Fra 258-270 gikk Hispania til og med mot Roma, idet de sammen med provinsene i Gallia, Britannia og Germania støttet Latinus Postumus i hans reaksjon mot keiser Galienus' administrative og militære inkompetanse. 200-tallets mange borgerkriger og politiske ustabilitet førte dessuten til at eliten i provinsen mistet tiltroen til keiseren og selve keiserdømmet (Keay 1988:173,177).

I samme periode var det også en nedgang i Hispanias eksport av matvarer. Vin produsert i områdene langs middelhavskysten ble ikke lenger eksportert, men benyttet til eget bruk, produksjonen av transportamforaer stanset, og tidligere *garum*-”fabrikker” ble forlatt. Produksjon av olivenolje i Guadalquivirdalen fortsatte riktignok, men ble nå eksportert til grensene i nord i stedet for til Roma. En grunn til denne endringen i eksport fra Hispania, kan skyldes en ny konkurranse fra Nord-Afrika (Keay 1981:463-466; 1988:175,176).

Under Diokletian ble Hispania delt inn i flere mindre provinser. Baetica og Lusitania ble værende som før med sine hovedseter i Córdoba og Emérita Augusta, mens Tarraconensis i 298 ble delt i tre. De nye provinsene var Tarraconensis, Carthageniensis og Gallaecia, med hovedseter i henholdsvis Tarraco, Carthago Nova og Bracara Augusta. Tidligere viktige byer mistet sin administrative rolle, ettersom den regionale kontrollen over provinsene nå bygget på et langt mer sentralisert system enn i tidlig keisertid (Keay 1988:179). Hver provins ble styrt av en guvernør fra ridderstanden, *praeses*, som ble assistert av 50 – 100 embetsmenn. I Baetica Lusitania og Gallaecia ble disse senere byttet ut med senatorer, *consulares*. Guvernøren opprettholdt det keiserlige postvesen og de viktigste offentlige bygningene, og

deltok i rettssaker. I tillegg sto han ansvarlig for skatteinnkrevingen, ettersom det lokale aristokratiet var motvillige til dette arbeidet (Keay 1988:181). Gjennom omorganiseringen av provinsene hadde romerne igjen etablert sin autoritet i Hispania. Konstantins tilrettelegging for kristendommen fikk også følger i provinsene, og i begynnelsen av 4. århundre var det en rekke kristne samfunn i Hispania (Keay 1988:182,183).

Fra det 3. århundre er det en kraftig reduksjon i innskrifter som forteller om bygninger og monumenter reist av det lokale aristokratiet. De minneinnskriftene som er bevart hedrer enten keiserlige embetsmenn eller keiseren selv, og kun i noen få tilfeller privatpersoner som var vanlig tidligere (Keay 1988:172,175; Liebeschuetz 1996:5). Flere og flere av det lokale aristokratiet forsvant til Roma for keiserlig tjeneste, som ga en rekke privilegier, og det var færre igjen til å delta økonomisk og politisk i de lokale byene. Dermed ble den finansielle byrden på de gjenværende familiene stadig større. Det nye skattesystemet i *naturalia* var svært byråkratisk, og krevde mye av de lokale embetsmennene. I tillegg til å kreve inn skattene, måtte de bruke tid på å administrere transport, lagring og videre distribusjon av varene til hæren. Dersom noe gikk galt var de selv ansvarlige, og kunne risikere å måtte dekke overskuddet med sine egne midler. Den lokale eliten var nå under konstant oppsyn av provinsguvernøren, og i det 4. århundre ble to tredjedeler av byens inntekter fra eiendommer og lokale skatter konfiskert til de keiserlige *res privata* (Keay 1988:173; Liebeschuetz 1996:7).

Byggeaktiviteten i byene ble stadig mindre i 4. århundre, og i mange tilfeller ble heller ikke eldre offentlige bygninger og monumenter restaurert. Byene fortsatte likevel å være administrative sentre under keiserlige embetsmenn, og det er funnet rester av luksuriøse private boliger fra denne perioden. Det kan derimot synes som om byene hadde mistet sin rolle som en arena hvor den lokale eliten kunne etablere og opprettholde sin sosiale status. Tidligere konkurrerte eliten om posisjoner i lokale byråd, men dette var nå blitt en byrde som de forsøkte å unngå. Det var en økonomisk belastning, og hindret samtidig en politisk karriere i ridder- eller senatorstanden i Roma. En av fordelene ved å bli opptatt i disse ordenene, var at man ble fritatt for lokal tjeneste i byene. Symptomatisk for denne perioden er en økende isolering av eliten, rikdom ble konsentrert på færre hender, og landeiendommene ble stadig større (Arnheim 1972:144; Cameron 1993:115; Keay 1988:189-191; Liebeschuetz 1996:6).

3.3 Den romerske villaens historie og utvikling

Den romerske villa var i seg selv en særegen sosial institusjon, basert på idealer, holdninger og tradisjoner. Villaens opprinnelse og utvikling frem mot senantikken forteller om dens plass i samfunnet knyttet til den politiske og sosiale situasjonen. Gjennom skriftlige kilder kan vi få et innblikk i romernes tanker og syn på villaen, på ideologien knyttet til den, og på funksjon og betydning.

3.3.1 Kilder, funksjon og ideologi

Selve termen ”villa” er hentet fra skriftlige kilder. Man vet ikke når ”villa” ble tatt i bruk, men Plinius den eldre (*Nat. Hist.* 19.19.50) forteller at termen ikke finnes i tolvtavleloven³. Kildene gir ingen nøyaktig definisjon av villaen som bygningstype, men ”villa” brukes om en bygning på landsbygda, som vanligvis, men ikke nødvendigvis, har en jordbruksfunksjon, og som i noen tilfeller er knyttet til rekreasjon og luksus (Percival 1976:13). De tidligste henvisningene til villaen i de skriftlige kildene fokuserer hovedsakelig på villaens jordbruksfunksjon. Vitruvius’ verk *De Architectura* (1. århundre f.Kr.) består av ti bøker og tar for seg de fleste bygningstyper. Bok VI er viet til bolighus i byen og på landsbygda, og kapittelet om villaen konsentrerer seg om dens funksjon som en enhet for jordbruk og produksjon. Det gis praktiske råd om størrelse og plassering av villaen, gårdsplass, kjøkken, bad, fjøs, stall, vinkjeller, oljepresse og forskjellige lagringsrom (VI.VI). Vitruvius påpeker også at god belysning av alle bygningene er viktig. Det fortelles lite om villaens residensdel og dens innhold og organisering, men i en sammenligning med byhus får vi vite at:

*...in urbe atria proxima ianuis solent esse, ruri ab pseudourbanis statim peristylia, deide tunc atria habentia circum porticus pavimentatas spectantes ad palaestras et ambulationes*⁴. (VI.V.3)

Dersom villaen skulle ha et snev av eleganse, burde den bygges symmetrisk, og Vitruvius henviser til sin beskrivelse av byhus. Dette måtte likevel ikke ødelegge for behovene knyttet til jordbruk (VI.VI.5). En mer detaljert definisjon av nomenklatur knyttet til villaen får vi hos Columella (ca. 1. århundre e.Kr.). Villaanlegget skulle deles inn i tre deler; *urbana*, *rustica* og *fructuria* (*De Re Rustica* I.VI.1). *Villa urbana* utgjorde den elegante residensdelen, med egne rom til sommer- og vinterbruk, badeanlegg og søyleganger. *Villa rustica* var jordbruksdelen

³ Loven skal ha blitt skrevet rundt 451-450 f.Kr., inngravert på tolv bronsetavler og satt opp på Forum Romanum (Conte 1994:16,17).

⁴ ”...i byen pleier atriet å være nær inngangen, i ”byhus” på landsbygda kommer peristylet med det samme, og deretter atriet omgitt av kolonnader med gulvbekledning som vender mot palaestraer og *ambulationes*.”

med fjøs og staller, mens *villa fructuaria* ble benyttet til produksjon og lagring av olje, korn og vin.

Andre villatyper var *villa marittima* ved sjøen, og *villa suburbana* som lå i utkanten av, eller rett utenfor byen. Columella mente det var svært gunstig å ha en slik eiendom i nærheten av byen, for da hadde man anledning til å være der så mye som mulig (*De Re Rustica* I.I.19). Hos Martial finner vi en referanse som tyder på at termen "villa", i motsetning til domus, innebærer at den ligger utenfor byen; han forteller varmt om en *villa suburbana* på Gianicolo tilhørende Julius Martialis, en villa så nær byen at den nesten kunne kalles en domus (*Ep.* IV.LXIV).

Kildene tyder på at villaen opprinnelig var en enkel gård, hvor jordbruk og produksjon sto i sentrum. Eierne av villaen var ofte en rik aristokrat bosatt i byen, mens den daglige driften av gården ble overlatt til slaver og en forpakter. Det er bevart flere håndbøker om jordbruk og livet på landsbygda. Den tidligste er *De Agri Cultura* av Cato (234-149 f.Kr.), som også er et av de tidligste eksemplene på latinsk prosa. Litt senere følger *De Re Rustica* av Varro (116-27 f.Kr.) og den nevnte *De Re Rustica* av Columella. Her gis det råd om det meste knyttet til jordbruk, dyrehold, produksjon og oppbevaring av mat, religiøse høytider, om forholdet mellom villaeieren og forpakteren og om slaver. Plinius den eldre (23-79 e.Kr.) gir også råd om jordbruk i sin *Historia Naturalis*. Han forteller om druer og fremstilling av vin (XIV), om frukt bærende trær, deriblant oliven og fremstilling av olje (XV), og om dyrking av trær (XVII). Han tar også opp diverse temaer knyttet til jordbruk generelt (XVIII), og diskuterer villaens orientering, plassering og størrelse (XVIII.VII). Vergil (70-19 f.Kr.) forteller om jordbruk og livet på landsbygda i diktform i verket *Georgica*. Jordbruk kan synes som et viktig tema i denne perioden fra 1. århundre f.Kr. til 1. århundre e.Kr., men deretter er det fraværende i noen århundrer i det bevarte kildematerialet, og det er først fra slutten av 4. århundre vi finner en tilsvarende lærebok om jordbruk; *Opus Agriculturae* av Palladius Rutilius. Om Palladius selv vet man lite, bortsett fra at han levde og skrev i perioden under Theodosius.

I tillegg til opplysninger om jordbruk, nevner de latinske agronomene flere kriterier som måtte følges for en optimal plassering av villabygningen. Først og fremst skulle villaen ha et sunt klima, fruktbar jord og den skulle ligge ved foten av, eller litt oppe i skråningen på en åskam. Av stor viktighet var også at villaen lå i nærheten av en by og at den hadde en god vannkilde, aller helst inne på eiendommen. I tillegg måtte den ha en vei eller en seilbar elv rett

ved, slik at man hadde mulighet til å frakte bort avlingen fra villaen og få hentet inn nødvendige varer. Når det gjelder orienteringen av villaen mente de latinske forfatterne stort sett at den burde vende mot syd eller øst (Cato I.I.2-3; Columella I.II.3; Varro I.XI.2-I.XII). Columella forklarer at man ikke burde plassere villaen nede på flatmark eller i en dump. Målet var å unngå den strengeste kulden om vinteren og den verste heten om sommeren, og dette ville man gjøre hvis man plasserte villaen halvveis opp i en åskam. Den burde derimot ikke ligge på toppen av åsen, for da ville den være utsatt for regn og vind gjennom hele året. Han fastslår også at villaen burde heves litt opp slik at ikke fundamentene blir skylt bort ved kraftige regnskyl (I.IV.10). Når det gjelder vann, mener Columella at det sunneste vannet er regnvann, deretter rennende vann med utspring i fjellene, og til slutt brønnvann fra fjellet eller en dal, men ikke fra dalens laveste punkt. Sumpvann og stillestående vann burde man derimot unngå (I.V.1-3). Sumpområder er i det hele tatt svært ugunstig for plasseringen av en villa, på grunn av vond lukt i varmen, insekter og infeksjonsfare (I.V.6). Columella mener også at villaen heller ikke burde ligge rett ved en militær hovedvei, fordi man da kunne risikere en stadig innlosjering av gjester, samt ødeleggelser fra forbipasserende (I.V.7).

Det romerske samfunnet var opprinnelig et jordbrukssamfunn, og i senrepublikk og tidlig keisertid ble den uavhengige og patriotiske jordbrukeren det store romerske idealet (Ackerman 1990:38). For eliten var jordbruk det eneste middel til rikdom som ble ansett som passende, noe som forteller om denne idealiseringen av jordbrukeren og livet på landsbygda. Opprinnelig var villaen altså en enhet for jordbruk og produksjon, men etterhvert fikk villaen også en ny funksjon. Etter tredje puniske krig (slutt i 146 f.Kr.) opplevde Roma en økonomisk oppblomstring, og mange aristokratiske familier ble meget velstående. I litteraturen fra denne perioden finner vi for første gang henvisninger til at disse rike familiene skal ha brukt sine gårder som feriesteder. Dermed ble det etterhvert bygget en større og mer luksuriøs *pars urbana* hvor villaeieren og hans familie kunne bo, i tillegg til produksjons- og jordbruksdelen (Brandt 2003:65). Denne utviklingen har tydelig funnet sted på Varros tid, ettersom han sammenligner disse nye luksuriøse villaene, med veggmalerier, mosaikk og skulptur, med de opprinnelige enkle villaene (*De Re Rustica* III.II.6).

Villaen fortsatte å være en inntektskilde basert på jordbruk, men ble stadig viktigere som et tilfluktssted utenfor byen. Den ble et sted for rekreasjon og hvile, for studier og fornøyelser, og ikke minst var den et sted man kunne ta imot sine gjester. Villaens økende betydning i det romerske samfunnet i republikk og tidlig keisertid, kommer til syne ved de mange referansene til villaer og villalivet i de skriftlige kildene, blant annet i dikt og private brev. Diktere som

Catull (ca. 84-54 f.Kr.), Horats (65-8 f.Kr.), Ovid (43 f.Kr.-18 e.Kr.) og Martial (ca. 38/41-104 e.Kr.) nevner alle villaer og de ulike aspektene knyttet til dem. Når det gjelder brev, dreier det seg først og fremst om korrespondansen til Cicero (106-43 f.Kr.), Seneca (ca. 4 f.Kr.-65 e.Kr.) og Plinius den yngre (ca. 61-113 e.Kr.). Cicero eide flere villaer, og nevner dem i ulike sammenhenger. I brevene til Seneca finner vi også referanser til villaer og villaliv vevet inn blant de forskjellige temaene, først og fremst i brev LV, hvor han skriver om villaen til en Servilius Vatia i Cumae. Plinius skriver mer direkte om villaene i brevene sine. Han eide flere villaer rundt om i Italia, og han har blant annet detaljerte beskrivelser av sine villaer i Tusculum (*Ep.* V.VI) og Laurentum (*Ep.* II.XVII), og refererer til dem flere steder (*Ep.* IX.XV; I.IX). Han forteller også levende om hvordan han tilbringer dagene når han oppholder seg i sin villa i Tusculum om sommeren (*Ep.* IX.XXXVI). Studier opptok store deler av dagen, men han tok seg også tid til å spasere på sin terrasse eller *cryptoporticus*, bade, trene, ri, eller ta en tur med vogn. I tillegg brukte han noe av tiden på sine landarbeidere og deres problemer, og han fikk stadig besøk fra sine venner fra byene omkring. At det var vanlig med mange besøkende ved villaene får vi også et inntrykk av hos Cicero, som forteller om så mange gjester at man skulle tro han hadde en basilika, ikke en villa (*Ad Atticum* II.14.2).

Ideologien knyttet til villaen bygger på kontrasten mellom byen og landsbygda, og samtidig mellom begrepsparet *otium* og *negotium* (Ackerman 1990:12,37). *Otium* innebærer fritid, ro og fred, og kan symbolisere livet på landsbygda. *Negotium* er den rake motsetningen, og refererer til gjøremål, forretninger og arbeid, og er knyttet til livet i byen. For aristokratiet ble villaen etterhvert et fristed hvor man kunne trekke seg tilbake fra byens strev og mas, noe det finnes en rekke eksempler på i de skriftlige kildene. Martial forteller at byen verken har rom for tanke eller stillhet, og at han drar til villaen sin hver gang han er utslitt og ønsker å sove (*Epigramma* XII.LVII.27). Filosofen Lucretius (første halvdel av 1. århundre e.Kr.) nevner villaen som et sted man drar for å slappe av (*De Rerum Natura* III.1063-7), og Horats priser livet på landet, hvor man er *procul negotiis*⁵ (*Epode* II). Plinius den yngre beskriver det masete livet i byen med alle sine gjøremål og forretninger, og kontrasterer det med roen han finner i sin villa. Om villalivet sier han:

*O rectam sinceramque vitam! O dulce otium honestumque ac paene omni negotio pulchrius!*⁶ (*Ep.* I.IX)

Det er få kilder til villaer og villaliv fra det 3. århundre, men fra 4. og utover i 5. århundre finner vi igjen referanser til villaen i de skriftlige kildene, som hos Ausonius (ca. 310-ca. 394

⁵ ”langt borte fra forretninger og gjøremål”

e.Kr.), Symmachus (340/50-402/3 e.Kr.) og Sidonius Apollinaris (ca. 431-ca. 486 e.Kr.). Ausonius tilbragte sine eldre dager på sine landeiendommer i Bordeaux, og i brevene forteller han om den vakre landsbygda og roen der (*Ep.* VI.XXVII). I likhet med tidligere perioder var villaen tydeligvis fortsatt forlokkende som kontrast til bylivets mas:

*...cogunt relinqui moenia, dulcia secreti repetantur ut otia ruris, nugis amoenia seriis; tempora disponas ubi tu tua iusque tuum sit, ut nil agas vel quod voles*⁷. (*Ep.* VI.30-34)

Gjennom Ausonius får vi også vite at det var et yrende villaliv i Moseldalen, et område han beskriver som like vakkert som hans eget Bordeaux (*Mos.* 19-23, 318-48). Symmachus var eier av en mengde villaer, og i brevene sine nevner han blant annet fire *villae suburbanae* (*Ep.* 1.6, 2.57, 3.55, 6.58) og flere andre mer avsidesliggende villaer (*Ep.* 1.1, 1.8, 1.10, 2.60, 3.50, 4.44, 6.66, 6.81, 7.15, 7.35). Sidonius Apollinaris tar opp tråden fra Plinius, og har detaljerte beskrivelser av sine villaer, blant annet en villa i Avitacus (*Ep.* 2.2). Fra samme periode har vi historieskriveren Ammianus Marcellinus (330/35-ca. 400 e.Kr.), som blant annet forteller om det romerske aristokratiet, om deres rikdom, middagsbanketter og store eiendommer (*Res Gestae* 14.6).

3.3.2 Utviklingen av villabygningen

Det ser ut til at villaen var et særegent romersk fenomen. Man har stilt spørsmål om de har fått impulser til denne arkitekturformen fra det hellenistiske øst, men man kjenner ikke til noen direkte forløpere for villaen herfra, og det finnes ingen parallell til den romerske villaens funksjon som et sted for *otium* (Mielsch 1987:44).

Det tidligste vitnesbyrdet om villaer tilhørende romerske aristokrater, finner vi hos Livius (*Ab Urbe Condita* XXXVIII), som omtaler villaen til Publius Cornelius Scipio Africanus i Liternum fra slutten av 2. puniske krig. Seneca besøkte senere denne villaen, og beskrev den i et av brevene sine (*Ep.* 86). Her får vi et bilde av Scipio som det romerske idealet; en mann som satte Roma høyere enn seg selv, som var nøysom og levde enkelt. Seneca beskriver enkelheten ved Scipios villa i skarp kontrast til tradisjonene i sin egen tid:

At nunc quis est, qui sic lavari sustineat? Pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis et pretiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis undique operosa et in picturae modum variata circumlito praetexitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo. Piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aquam argentea epitonia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas

⁶ "O virkelige og ekte liv! O søte og aktverdige otium, skjønnere enn noe negotium!"

⁷ "...tvinger meg til å forlate byen og på nytt søke den avsidesliggende landsbygdas søte otia og det behagelige ved alvorlige bagateller; der kan du disponere tiden som du vil, og gjøre ingenting annet enn det du ønsker."

*loquor; quid, cum ad balnea libertinorum pervenero? Quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustentium, sed in ornamentum positarum inpensae causa! Quantum aquarum per gradus cum fragore labentium! Eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolumus*⁸. (Ep. 86.6-7)

De tidlige villaene fra Scipios tid var altså antagelig forholdsvis enkle, med små rom og beskjeden innredning. Riktignok klaget allerede Cato den eldre over villaer og hus som var utsmykket med sitrustre og elfenben og puniske gulv (Mielsch 1987:39). Fra denne tidlige perioden er det kun bevart noen få villaer, og de er ombygget i senere faser. Eksempler på villaer fra 2. århundre f.Kr. er den tidligste kjernen i Villa dei Misteri og i Villa di Diomedes i Pompeii. Det er ikke bevart et eneste eksempel på en villa fra denne perioden med sin originale utsmykning. Følgelig har man begrenset informasjon om både arkitekturen og interiøret (Mielsch 1987:39). For disse republikanske villaene er det betegnende at bygningsmassen utgjør en sluttet blokk med en klar midtakse, bygget opp omkring atrium og peristyl.

Villaene ble ofte bygget på en bakketopp eller en åskam, og plassert på kunstige terrasser. Ved å heve villaen opp i landskapet fikk den god utsikt til en eller flere kanter, og utsikt ser ut til å ha vært et viktig element ved villaene i denne perioden. Selv om villaene utgjorde en sluttet blokk, ble ikke omgivelsene lukket ute. Blikkaksen i bygningen gikk fra inngangen, gjennom hovedrommet, og åpnet blikket mot det som befant seg utenfor. Den republikanske villaen som raget opp i landskapet og strakte seg over flere terrasser er en typisk romersk skapelse, og man finner lignende terrasseanlegg ved flere av de samtidige helligdommene, som for eksempel Fortunahelligdommen i Praeneste. Bruken av støpemasse gjorde at man sto friere til å velge bygningsplass, ettersom man kunne bruke terrasser til å overvinne opprinnelige ugunstige betingelser (Mielsch 1987:39-50).

Det synes som om man relativt tidlig, senest i begynnelsen av 1. århundre f.Kr., fikk andre bygningstyper i tillegg til den blokkaktige villaen. I noen tilfeller ble villaen oppløst i spredte grupper av rom som fulgte landskapet, og åpnet mot utsikt til forskjellige kanter. Det kan være mulig at de to bygningstypene eksisterte samtidig, og at man valgte det som passet best

⁸ "Hvem er det som i dag ville holde ut å bade slik? Vi synes vi er fattige og skitne, dersom ikke veggene gir gjenstråling i store og flotte speil, hvis ikke vår alexandrinske marmor er livnet opp med numidisk stein, hvis de ikke på alle kanter er dekket av overstrykninger i krevende og varierte mønstre som i malerier, hvis ikke hvelvene er skjult av glass, hvis ikke bassengene er omsluttet av thasisk marmor, en gang et sjeldent syn i et hvert tempel, disse bassengene vi senker våre kroppene ned i etter de er tappet for meget svette, hvis ikke vannet blir tappet av sølvkraner. Fremdeles snakker jeg om de alminnelige badene; hva når jeg nå kommer til badene til de frigitte? Så mange statuer, så mange søyler som ikke støtter noe, men kun brukt som dekorasjon for å bruke penger! Så mye vann som faller brusende fra trinn til trinn! Vi har blitt så kresne at vi ikke vil trække på annet enn edelstener."

til terrenget (Mielsch 1987:50). Det synes likevel som om slike løselig organiserte villaer var unntaket snarere enn regelen (Mielsch 1987:52). I det 1. århundre f.Kr. var det stort sett kun de relativt små villaene som beholdt den regelmessige rekkefølgen med atrium og peristyl og en rettvinklet grunnplan omkring disse. I de større villaene ble det tydelig lagt større vekt på hager og områdene omkring villakjernen. Et eksempel på dette er villaen ved Torre Annunziata i Oplontis. Villaene har fortsatt en tydelig hovedakse, og blikket blir ført mot det utenfor (Mielsch 1987:52,53).

I augusteisk tid ble peristylvillaens organisering ofte forandret. Den tydelig aksen gjennom hele anlegget som var typisk for mange tidligere villaer, er ikke lenger fremtredende. Villaene har ofte store hager, og utsikten blir ledet ut mot disse, som for eksempel i Horats' villa i Licenza. Nytt i denne perioden er at utsikten ofte ender i murene rundt hagen, slik at blikkaksen ikke blir strukket ut mot det omgivende landskapet som tidligere (Mielsch 1987:61-63). I annen halvdel av 1. århundre e.Kr. skjer det mye i utviklingen av villabygningen. Et eksempel på disse nye tendensene i villaarkitekturen er Neros Domus Aurea i Roma. Anlegget viser en eksperimentering med buete arkitekturelementer, plassert side om side med rettvinklede løsninger. Under Nero ble det åpnet for nyskapninger innen kunst og litteratur i et forsøk på å rive seg løs fra tradisjonen fra augusteisk tid. Følgelig passer en slik eksperimentering med arkitektoniske former godt inn i tiden (Mielsch 1987:65-68). Litteraturen fra denne perioden viser at også synet på villaene endres. I augusteisk tid ble luksusen som ble forbundet med villaanleggene nevnt som et motstykke til det egentlige ettertraktelsesverdige enkle, landlige idealet, mens den nå kun ble sett på som noe positivt. Statius (ca. 40-ca. 96 e.Kr.) beskriver blant annet villaen til Manilius Vopiscus ved Tibur (*Silv.* 1.3) og villaen til Pollius Felix ved Surrentum (*Silv.* 2.2) med begeistring. Ved den sistnevnte beskriver han også de tallrike hvite og fargede steinsortene som er brukt i villaen (*Silvae* II.II.85-94). I tidligere litteratur ble disse knapt nevnt, og i såfall ofte i negative sammenhenger (Mielsch 1987:70).

Hadrians villa er den største romerske villaen som er bevart i dag. I dette anlegget finnes det flere svært forskjellige tendenser som krysser hverandre. Mange elementer fra neroniansk-flavisk tid føres videre, men det finnes også andre uavhengige løsninger. Likevel synes det ikke som om disse originale løsningene var noe forbilde for andre villaer i denne perioden. Hadrians villa er et helt enestående eksempel i historien til villabygningens utvikling, noe som ofte har blitt tilegnet Hadrian selv og hans personlighet (Mielsch 1987:75,76). Tidligere villaer var ofte lukkede, kompakte enheter med én hovedakse, og blikket ble ført ut mot de

omkringliggende omgivelsene. Hadrians villa består av en rekke strukturer, med flere ulike akser. Blikket føres også her gjennom bygningene, men rettes ofte mot andre rom eller strukturer i stedet for mot landskapet utenfor. Dette er et nytt element, hvor arkitekturen utkonkurrerer landskapet som fokus for akser og utsikt (Mielsch 1987:78,79,85). Andre nye elementer er en veksling mellom lys og skygge ved bruk av lysgårder, og ulike typer hvelv, som paraplyhvelv (Mielsch 1987:80, 82).

De fleste andre villaer fra 2. århundre viser at eksperimenteringen med dristige hvelvformer og buete rom var like lite vanlig i Hadriansk tid som tidligere. Villaene har stort sett rettvinklede planer og rom, og hvelv og buete former er kun brukt i termene (Mielsch 1987:85,86). Flere av villaene fra denne perioden har en rekke rom organisert rundt en eller flere store haller. Hallene blir opplyst gjennom vindusrader plassert høyt opp på veggen, som ved en basilika. Bygningen får et blokkaktig uttrykk, noe som synes å være typisk for den romerske arkitekturen fra 2. århundre. Eksempler på villaer fra denne perioden er Settebassi ved Via Latina og Villa dei Quintilii ved Via Appia (Mielsch 1987:88,89).

De politiske og økonomiske problemene gjennom 3. århundre fikk naturlig nok også innvirkning på villaarkitekturen, og det ble bygget lite i denne perioden. Først i tetrarkisk tid ble det igjen bygget nye villaer, og i mange tilfeller ble eldre villaer omarbeidet og restaurert (Mielsch 1987:90). Påfallende ved villaene fra 4. århundre er at de henter opp de buete formene fra Hadrians villa. Dette gjelder ikke bare for termeanleggene, men også i øvrige rom i villaene. I mange villaer er peristylet tilbake som et midtpunkt for anlegget, men der villaen tidligere utgjorde en kompakt sluttet blokk, stikker det nå ut rom i alle retninger. Det er flere akser i anlegget, og ofte brytes aksene opp. Piazza Armerina på Sicilia var lenge det eneste kjente eksempelet fra denne perioden, og mange har spekulert i om dette kun var et enkelttilfelle som hentet opp den hadrianske formen (Mielsch 1987:92,93). Senere har villaer som Desenzano og Patti Marina i Italia, samt en rekke villaer fra 4. århundre i Spania, England og Frankrike vist at de buete formene snarere var generelle tendenser i villaarkitekturen i denne perioden.

3.3.3 Utsmykning

Utsmykningen var en viktig del av det romerske bolighuset, og besto hovedsakelig av veggmalerier, skulptur, søyler, mosaikk og *opus sectile*. En annen kunstform som antagelig også var svært synlig var dekorerte tekstiler, i form av billedtepper, forheng og putetrekk. Utsmykningen ble valgt ut med omhu og tilpasset de ulike delene av bolighuset. De mest

betydningsfulle rommene, som spisesaler og mottagelsesrom, hadde den mest eksklusive utsmykningen, mens de mindre viktige rommene hadde enklere eller ingen utsmykning.

Veggene i elitens bolighus var oftest dekket med stukk, og bemalt med fresker. Veggmalerienes kvalitet kunne variere fra rom til rom, alt etter hvor betydningsfulle de var. I de viktigste rommene ble det brukt dyre farger og eksklusive motiver og mønstre, mens mindre viktige rom hadde billigere farger og enklere motiver. Veggene i rom som kjøkken, latriner og lagerrom ble ofte ikke bemalt i det hele tatt (Ling 1992:2).

Skulptur var en mer mobil del av utsmykningen. De kunne smykke rom inne i selve bolighuset, og i peristyl og hageanlegg. Skulptur kan hovedsakelig deles inn i to kategorier; frittstående skulptur og relieffer. Når det gjelder frittstående skulptur, kan man igjen skille mellom små flyttbare statuetter, og store, stasjonære skulpturer. De mindre statuettene ble først og fremst plassert i *lararia*, på hyller eller som en del av et møbel, mens store skulpturer ble brukt til utsmykning i husets åpne deler (Dwyer 1982:121). Skulptur ble produsert med tanke på de arkitektoniske omgivelsene de skulle plasseres i. Det var tydelig utviklet faste normer og tradisjoner, i tråd med det at å gjøre inntrykk på andre var en svært viktig del av samfunnet (Dwyer 1982:135). Skulpturene fremstilte ofte guder og helter, eller portretter av diktere, filosofer og keisere, eller villaens *dominus* og hans familie. Nøye utvalgte temaer og skikkelser kan fortelle oss om eierens interesser, og eventuelt hvilke guder eller keisere han eller hun ønsket å identifisere seg med. Søyler var et annet dekorativt element, som fantes i en mengde typer marmor og andre steinsorter som ble importert fra store deler av Romerriket. Vi finner dem først og fremst i peristyl og kolonnader, og i mange tilfeller flankerer de porter og innganger. Søyler ble også tydelig brukt for å fremheve et roms betydning, og i senantikken flankerte de ofte inngangen til spisesaler eller mottagelsesrom.

Mosaikk ble først og fremst brukt til bekledning av gulv, men i noen tilfeller også til vegger og tak. I likhet med veggmaleriene varierte mosaikkene i utførelse alt etter i hvilken del av bolighuset de var lagt. Betydningsfulle rom hadde fine mosaikker av god kvalitet med figurative motiver og intrikate mønstre, mens mindre viktige rom kunne ha grovere mosaikker med enklere geometriske mønstre. De aller enkleste rommene hadde ikke mosaikk, men gulv i tegl, *opus signinum* eller jord. Vegger og gulv kunne også kles med *opus sectile*, en kledning bestående av biter av marmor eller annen stein kuttet i ulike former og satt sammen til en glatt overflate (Dunbabin 1999:254). Denne teknikken var høyt verdsatt i det romerske riket, og ble ansett som finere enn vanlig mosaikk. Dette er tydelig ved at de mest betydningsfulle

rommene ofte har *opus sectile*, mens de mindre viktige har mosaikk. I den greske verden er det funnet *opus sectile* fra så tidlig som det 4. århundre f.Kr., og teknikken dukket opp i Italia i løpet av det 2. århundre f.Kr. (Dunbabin 1999:254). De tidligste arbeidene i denne teknikken i Italia var i farget kalkstein og annen stein. I løpet av 1. århundre f.Kr. kom bruk av marmor på moten, og etterhvert som farget marmor begynte å importeres fra hele det romerske riket, ble den i økende grad benyttet ved *opus sectile* (Dunbabin 1999:255). Dette var svært kostbart, og bruken av marmor var tydelig et statussymbol. Vegg- og gulvbekledning i *opus sectile* fortsatte å være populært utover i senantikken, og det var en utstrakt gjenbruk av marmor fra tidligere perioder (Dunbabin 1999:256).

Dekorerte tekstiler ble brukt som billedtepper på veggene, som forheng, gardiner, puter og sengetepper. Det er ikke bevart tekstiler i forbindelse med villaer i Italia og Spania, men såkalte koptiske tekstiler fra Egypt kan gi oss et inntrykk av hvordan tekstilene kan ha sett ut. Blant de bevarte tekstilene finnes det blant annet billedtepper og tekstiler brukt til å dekke puter eller til annen dekorasjon i bolighuset (Thompson 1971:1; Trilling 1982:14). Tekstilene er vevet i ull, eller i en blanding av ull og lin. De er både polykrome og monokrome, og blant de monokrome er purpur den mest brukte fargen, i tillegg til blått og rødt. Mønstrene kan være rent ornamentale, eller komplekse med dyr, planter eller mennesker (Trilling 1982:30).

4 Materiale

Villaene vil behandles i alfabetisk rekkefølge, dette fordi de fleste er omtrentlig datert til første eller andre halvdel av 4. århundre slik at det har liten hensikt å stille opp en kronologi. Villaene ligger spredt over store deler av halvøya (plansje 1.1), men det er tilsynelatende ikke noen klare geografiske forskjeller.

Beskrivelsene av villaene reflekterer i stor grad både når de ble utgravd og hvor godt publisert de er. De villaene som ble tidligst utgravd preges i stor grad av svak metode og lite publisering. En del av de senere avdekkede villaene er også dårlig publisert og mye av litteraturen er vanskelig tilgjengelig. Villabeskrivelsene er hovedsakelig basert på publikasjoner, ettersom mange av villaene er tildekket etter utgravningene og dermed ikke mulig å studere *in situ*. Unntak er Cuevas de Soria og Fortunatus, som jeg besøkte høsten 2002.

I den grad det er mulig vil gjennomgangen av villaene legge vekt på villaens plassering og orientering, utgravningshistorikk, villaens organisering og innhold, utsmykning og eventuelle relevante funn, strukturer for jordbruk og produksjon, og villaens kronologi fra den ble oppført til den ble forlatt.

4.1 Villa de Aguilafuente

Villaen ligger ved dagens Santa Lucía, 2 kilometer fra Aguilafuente. Nærmeste romerske by var Segovia, ca. 32 kilometer unna, og det var ca. 25 kilometer til de romerske veien Segovia-Termantia og Segovia-Cauca. Villaen ligger rett ved elven Malucas, som renner ut fra Cega, en sideelv til Duero. Villaen er orientert mot syd, og ligger i et fruktbart område med mark som er godt egnet for både jordbruk og kvegdrift. Villaen ble gravd ut mellom 1968 og 1972, under ledelse av R. Lucas og V. Viñas. Utgravningene avdekket den vestlige delen av villakomplekset, men det er gravd noen søkegrøfter i øst for å kartlegge villaens fullstendige utstrekning. Alt i alt anslår man at villaen dekket et område på 2500 kvadratmeter.

Utgravningene har konsentrert seg om villaens residensdel (plansje 2.1). Denne viser en forholdsvis samlet organisering, med en rekke rom organisert rundt et sentralt kvadratisk peristyl. To av rommene utmerker seg spesielt, både i størrelse og utforming, og stikker utenfor den øvrige bygningskroppen. Det ene er en stor, tilnærmet kvadratisk sal på 9,8 x 8,4 m, som ligger midt på den nordlige siden av peristylet, og det andre er et kvadratisk rom med

en polygonal apside, som ligger lengst nord på peristylets vestside. Syd for peristylet, i en akse fra det store kvadratiske rommet, ligger det en struktur med to semisirkulære apsider, som er tolket som en del av villaens termeanlegg. Ettersom villaen ikke er fullstendig utgravd, er det uvisst hvor inngangen har befunnet seg.

Villaen har vært rikt utsmykket med mosaikker og veggmalier, og mosaikkene som ble funnet under utgravningene befinner seg i dag i Museo Municipal-Aula Arqueológica. Informasjon om mosaikkene er vanskelig tilgjengelig, men den store kvadratiske salen har en mosaikk med et sentralt emblema med et figurativt motiv (plansje 14.1). Kun deler av emblemaet er bevart, og det viser to par hester som står speilvendt ovenfor hverandre. Hestene er bundet til en stilisert gren med syv blader. De to hestene til høyre er godt bevart, og har innskriftene TAGVS og EVFRATA. Hestene til venstre er nesten forsvunnet, og har kun bevart deler av innskriftene; NO- og -ENS (Pallarés 1997:138-140).

Villaen hadde sin største utstrekning og blomstringsperiode i 4. århundre. Man vet ikke når villaen ble endelig forlatt, men den var i hvertfall bebodd helt inn i det 5. århundre. Ved utgravningene ble det funnet rester av en visigotisk nekropol, som er datert til annen tredjedel av 6. århundre og begynnelsen av 7. århundre.

4.2 Villa de Almenara de Adaja

Villaen ligger syd for Valladolid, mellom landsbyene Almenara og Puras, på et sted som kalles Tierra de los Santos. Den er plassert på en slette noen kilometer fra elven Adaja, som er en sideelv til Duero. Ved siden av villaen renner en liten vannåre, El Arroyuelo. Den romerske byen Cauca (dagens Coca) lå ca. 15 kilometer fra villaen, og det var omtrent samme avstand til den romerske veien mellom Segovia og Cauca. Det er vanskelig å vurdere villaens orientering, men den vendte antagelig mot syd eller øst.

.De første utgravningene av villaen (plansje 2.2) ble ledet av G. Nieto Gallo, og pågikk i perioden 1942-43. Utgravningene avdekket et område på 1500 kvadratmeter. 400 av disse hadde mosaikkbekledning. Det var planlagt flere sesonger, men prosjektet ble avbrutt. Mosaikkene, strukturene og de øvrige funnene fra utgravningene i 1942 og -43 var stort sett upublisert, med unntak av en kort rapport fra G. Nieto. I løpet av juni og juli i 1969 ble det gjennomført en ny utgravning, denne gang under ledelse av P. de Palol. Målet for dette prosjektet var både å rense opp og restaurere det som tidligere var blitt gravd frem, og å forsøke å kartlegge villaens fulle utstrekning gjennom en serie søkegrøfter lagt ut omkring

den sentrale kjernen. I 1970 og -71 ble mosaikkene restaurert av *Instituto Central de Restauración*. De siste utgravningene ved villaen ble gjennomført i 1990 og -91, ledet av T. Mañanes (Delibes og Moure 1973:15; Neira og Mañanes 1998:16).

Det avdekkede området utgjør hovedsakelig villaens residensdel. Residensen består av en forholdsvis kompakt enhet, men med flere utspring. Villaens kjerne består av en rekke rom organisert rundt to åpne gårder; en rektangulær patio på 10 x 12 m i nord, og et mindre kvadratisk peristyl med toscanske søyler i syd. Vest for den rektangulære patioen ligger termeanlegget, og i nordøst er det avdekket deler av villaens jordbruks- og produksjonsdel. Korridoren rundt den rektangulære patioen er dekket av geometriske mosaikker. I den vestlige korridoren er det en bred inngang flankert av to pilastre, som åpner opp mot en kvadratisk sal med en semisirkulær apside. Gulvnivået i apsiden er litt høyere enn i resten av rommet. Salen har en polykrom mosaikk med *kantharoi*, ranker og geometriske motiver, og apsiden har border med geometriske mønstre som omkranser et sentralt semisirkulært emblema med en *kantharos* med ranker (plansje 14.3). Salen åpner seg mot et kvadratisk rom i øst, og mot en treromsenhet i nord; et sentralt rektangulært rom, med et mindre rom på hver side. I foden av det sentrale rommet er det skilt ut en alkove, og både alkoven og resten av rommet er dekket av en polykrom mosaikk. Mosaikken i selve rommet har fire felter omkranset av laurbærgirlandere, med *kantharoi* og akantusranker, mens alkoven har et enklere geometrisk motiv. Fra det ene siderommet kommer man ut i en korridor. Denne korridoren går mellom villaens nordlige og sørlige kjerne, leder inn til termene, og ender i nord i en stor struktur med tre apsider. Man vet lite om denne strukturen, men det er foreslått at den kan ha tilhørt termeanlegget. I et av rommene i termene er det funnet fragmenter av en mosaikk med fisker (Neira og Mañanes 1998:15).

Inn mot patioens nordside vender en stor rektangulær sal med en polygonal apside. Apsiden har støttemurer på utsiden av bygningen. Salen har en intrikat polykrom mosaikk med plantemotiver og geometriske mønstre. Tvers ovenfor salen, på sydenden av patioen, ligger det et kvadratisk rom med en geometrisk mosaikk. Rommet leder over til det kvadratiske peristylet, og er bindeleddet mellom de to sentrale gårdene. Peristylet utgjør kjernen for en ny gruppe rom. Midt på sydsiden ligger det en sal formet som en oktagon med et rektangulært forrom. Hele oktogonen stikker utenfor den øvrige bygningsmassen. Fra oktogonen går det en rett akse, via gjennomgangsrommet og patioen, til salen med den polygonale apsiden. Oktogonens forrom har en geometrisk mosaikk, og oktogonen har en figurativ mosaikk. Motivet er en scene med Pegasus som pleies av nymfer (plansje 14.4). Sentralt i mosaikken er

Pegasus, som er fremstilt som en vanlig hest uten vinger. På hver side av ham er det en nymfe, og det står amforer på bakken. Over Pegasus er det et annet felt som viser et fjell og en liggende kvinneskikkelse som holder en krukke. Dette er tolket som fjellet Helicon og en personifisering av kilden Hippocrene (Neira og Mañanes 1998:30).

Inn mot peristylets østside ligger det et annet spesielt rom. Rommets yttervegg er formet som en sirkel med én rett side. Den rette siden utgjør en bred åpning mot peristylet, og det er rester av to joniske søylebaser plassert i åpningen. I innerveggen er det derimot noen små utspring, som fører til at rommet blir en *triconchos* med meget svakt buete apsider (Delibes og Moure 1973:17,19). Apsiden i fonden stikker utenfor de øvrige rommene. Rommet er dekket av en polykrom mosaikk med geometriske motiver. Det er foreslått at dette rommet kan være inngangen til villakjernen (Neira og Mañanes 1998:15).

Det er usikkert når den opprinnelige villaen ble bygget, men det er funnet materiale som kan dateres til mellom 1. og 3. århundre e.Kr., blant annet en augusteisk lampe, en sesterts fra Trajan og diverse fragmenter av en tidlig type *terra sigillata*. Det er imidlertid funnet mest materiale fra 4. og 5. århundre e.Kr. (Delibes og Moure 1973:49). Det ble foretatt en grunnboring under fundamentet til mosaikken i rommet med alkoven og de to siderommene, og her ble det funnet et lite fragment av en sen type glatt, oransje *sigillata*. Dette tyder på en datering etter det 3. århundre, noe som antagelig også kan gjelde for hele denne strukturen med dens mosaikkbekledning. Det er tydelig at villaen har flere byggefaser, men det kan virke som om den gjennomgikk en restaurering og utbygging i det 4. århundre e.Kr. (Delibes og Moure 1973:49).

4.3 Villa de Bruñel

Villaen ligger i Quesada, Jaén, rett ved en sideelv til Guadalquivir. Det var ca. 8 kilometer til den romerske byen Tugia (dagens Toya) som var relativt liten, og ca. 30 kilometer til den større byen Salaria (dagens Ubeda). Veien mellom Salaria, Tugia og Basti (dagens Baza) gikk ca. 4 kilometer unna. Villaen er orientert mot syd.

Restene av villaen (plansje 3.1) ble oppdaget i 1965 på eiendommen *cortijo* Plaza de Armas nær Quesada, og ble gravd ut i 1967, 68 og 70. Utgravningene avdekket deler av villaen, som hadde flere rom med polykrome mosaikker. Anlegget har hatt flere byggefaser. Den tidligste villaen hadde et lite atrium med *impluvium* i nord, og et lite peristyl syd for atriet. Gulvet i atriet var dekket av en mosaikk med en trefarget *guilloche* i form av en flette matte. Peristylet

hadde en mosaikk med sirkler som skjærer hverandre og danner en flate av blomster. Begge mosaikkene er datert til tidlig keisertid. Langs peristylets vestlige side lå det to rom med geometriske mosaikker, en av dem med et kvinnehode i senter. Rom 33 på grunnplanen er dekorert med en mosaikk av oktogoner med kvinnelige figurer (plansje 14.2), dyr og blomster. Villaen skal også ha en mosaikk med et Medusahode som sentralt emblema, men det er uklart hvor den befinner seg.

Peristylet i den opprinnelige villaen ble på et tidspunkt, antagelig i det 4. århundre, avskåret av en mur i retning øst-vest. Denne muren danner den nordlige siden til en ca. 50 m lang dobbeltapsidet aula. Apsidene i hver ende er hesteskoformede, og de har begge støttemurer på utsiden. Apsidene stikker utenfor den øvrige bygningsmassen. I aulaens sydvegg er det en åpning som leder inn mot et stort rektangulært peristyl. Åpningen er forskjøvet litt mot vest i forhold til midten på aulaen, men den treffet midt på peristylet. Rundt peristylet ligger en rekke rom, og hele denne konstruksjonen er fra 4. århundre og eventuelt senere. Lengst nord langs peristylets østside ligger det et rektangulært rom med en semisirkulær apside. Åpningen til rommet har vært flankert av søyler, og i likhet med apsidene i aulaen, rager også denne apsiden utenfor de øvrige rommene. Det er usikkert hvor villaens inngangsparti har ligget, men en åpning i sydenden av peristylet, i en rett akse fra åpningen inn mot aulaen, er en mulighet.

Den opprinnelige villaen ble bygget i tidlig keisertid. Den ble senere ombygget og utvidet i 4. århundre, og muligvis også enda senere (Blazquez 1981:63-64; Nido 1966:203).

4.4 Villa de Camino Viejo de las Sepulturas

Villaen ligger på stedet Camino Viejo de las Sepulturas, ca. 1,5 kilometer øst for Balazote. Villaen lå ca. 26 kilometer fra den romerske byen Libisosa (dagens Albacete), og ca. 4 kilometer fra den romerske veien fra Libisosa til Saetabis (dagens Játiva). En bielv til Júcar renner like i nærheten. Det er vanskelig å fastslå villaens orientering, ettersom kun en liten del er avdekket. Utgravningene pågikk mellom 1968 og 1975, under ledelse av S. de los Santos Gallego.

Utgravningene har avdekket 41 romenheter (plansje 3.2). Blant disse er villaens termeanlegg og en rekke tilstøtende rom. Rom II er et rektangulært rom med benker langs veggene, og det er foreslått at det kan ha fungert som *apodyterium*. Her ble det funnet mosaikkfragmenter liggende opp-ned på gulvet, som tydeligvis har vært veggbekledning (Blazquez *et al.* 1989:37).

Fra rom II kommer man inn i et kvadratisk rom, VII, som har et rektangulært basseng (VI og VIII) på hver side. Rom VII har en mosaikk på 4,55 x 4,60 m med forskjellige geometriske mønstre (plansje 15.4). Den ytterste borden har Salomonknuter med *peltae*, som alternerer med par med sandaler, og den ene siden har bevart fragmenter av en innskrift, [---]NI[---]; [---]QUA[---]; [---]VI OPV[S?---]. Fra rom VII er det en åpning inn mot rom X med form som en *triconchos*, hvor den midterste apsiden er større enn de på hver side. Strukturen har *suspensurae* i deler av gulvet, og det er bevart mosaikkfragmenter og noen få biter av bemalt stukk med bomstermotiver. På motsatt side av denne strukturen leder rom VII over til en enhet bestående av rom I med en semisirkulær apside (XIII) og rom XIV med en rektangulær eksedra (XV). Alle har bevart *suspensurae* i gulvene.

I villaen er det funnet en mosaikk med et Medusahode som sentralt emblema (plansje 15.1), men i litteraturen oppgis det forskjellig plassering av mosaikken. Museo de Albacete har en plan over villaen hvor de bevarte mosaikkene er tegnet inn, og her er Medusamosaikken plassert i rom XXX. I CMEsp (Blazquez *et al.* 1989:Figur 29) er den derimot plassert i rom III. Dersom den befant seg i rom XXX, lå den i tilknytning til to andre rom med figurative mosaikker. Det ene er rom XXII som har et sekskantet emblema med et Oceanushode (plansje 15.2). Sekskantene danner sentrum i en sirkel innskrevet i et kvadrat, og i de fire hjørnene har det antagelig vært personifikasjoner av vinder. Av disse er det kun en som er bevart. Dette rommet er knyttet til et mindre rektangulært rom, XXI, som er dekket av en geometrisk mosaikk med flettemønstre. Rom XXXIII er det største av de avdekkede rommene, og her ble det funnet store deler av en interessant mosaikk (plansje 15.3). Rommet er rektangulært, og sentrum dekkes av et rektangulært felt med åttekantede stjerner som har sirkulære emblema i midten. Av disse er det kun ett som er bevart, og det viser en fugl på en gren. De andre kan ha forestilt ulike fugler, eller forskjellige andre dyr. Rundt stjernene er det en bord med akantusranker og blomster, og feltet avsluttes med en *guilloche* med tre bånd. Rundt dette sentrale feltet er det et bredt åpent felt langs den ene kortsiden og mesteparten av langsiden. Den andre kortsiden har et felt med ulike fisker, og deler av en båt som har hatt en fiskende figur, muligens en erot. På siden av denne er det et lite felt med geometriske mønstre. Mosaikken kan tyde på at rommet har vært brukt som et *triclinium*, ettersom de åpne feltene langs tre av sidene kan passe godt til de tre tradisjonelle benkene. Utgravningene har dessverre ikke avdekket områdene rundt rommet, slik at det er vanskelig å fastslå rommets eventuelle funksjon og dets plassering i villaen som helhet.

De fleste mosaikkene er hentet ut av villaen, og befinner seg i dag i Museo de Albacete. I tillegg til mosaikker er det funnet rester av marmorbekledning og stukkfragmenter i ulike farger. Blant de øvrige funnene er fragmenter av flere skulpturer, både mannlige og kvinnelige, blant annet en mulig Diana. Det er funnet mynter fra Trajan til Constantius Galus (Gallego 1977:251-254). Det er vanskelig å finne noen datering av villaen, men mosaikkene er alle datert til 3. og 4. århundre e.Kr.

4.5 Villa de Carranque

Villaen ligger rett utenfor Carranque. Det var ca. 36 kilometer til Toletum, og ca. 32 kilometer til Titulcia. Den romerske veien fra Toletum til Complutum lå ca. 18 kilometer unna. Villaen ligger rett ved elven Guadarrama, og består av flere strukturer liggende på en terrasse som heller lett nedover mot elvebredden. Hittil har man lokalisert syv ulike strukturer, hvorav bare residensdelen er fullstendig utgravd. En annen struktur, med grunnplan som en basilika, er under utgravning (Fernández-Galiano 1994:199). Residensdelen er orientert mot sydøst.

Residensdelens grunnplan (plansje 4.1) er tilnærmet kvadratisk, og måler ca. 35 x 35 meter. Bygningen er i utgangspunktet en kompakt enhet, men en rekke apsider stikker utenfor den øvrige bygningsmassen. Den er bygget ved siden av en tidligere struktur fra 1. århundre e.Kr., som senere har blitt ombygget. Residensdelen inneholder kun oppholdsrom og mottagelsesrom, mens for eksempel kjøkken, lagringsrom og ovner befant seg i uavhengige enheter i nærheten. Termeanlegget befant seg også i en separat struktur. Villaen ligger i en helling, og inngangspartiet er i den laveste delen mot sydøst. Fasaden besto av en kolonnade med fem buer, som ble flankert av ett tårn på hver side. Fra kolonnaden kommer man inn i et sirkulært *vestibulum*, som videre leder inn til det sentrale peristylet. På den motsatte siden av peristylet, tvers ovenfor inngangen, ligger det som er tolket som villaens *triclinium*, formet som et kvadrat med tre svakt buete apsider. Rommet kan ha blitt dekket av en kuppel. På hver side av dette rommet ligger et oktagonalt rom med konkave vegger. På hver side av disse igjen ligger et rektangulært rom med inngang gjennom en smal korridor på siden. Alle disse rommene vender ut mot peristylets nordside, som dannes av en bred korridor med en apside i hver ende. Tvers ovenfor tricliniet er det et semisirkulært rom som er rykket inn i peristylet. Dette har antagelig fungert som et nymfeum (Fernández-Galiano 1994:201).

Langs peristylets østlige side ligger et rom som er tolket som villaens *oecus*, eller mottagelsesrom. Peristylgangen foran rommet er utvidet litt innover i peristylgården, slik at

det danner et rektangulært anterom. Det ser ut til at det har vært en dørterskel i nordenden av dette rommet. Åpningen inn til mottagelsesrommet er delt i tre, med en bred åpning i midten flankert av to smalere sideåpninger. Rommet er rektangulært, og i enden leder to trinn opp til en polygonal apside. I residensdelens østlige hjørne, til høyre for vestibylen, ligger et *cubiculum*, som kan ha tilhørt villaens eier (Fernández-Galiano 1994:201). Langs peristylets vestside ligger det to kvadratiske rom, og to smalere rektangulære rom med apsidal avslutning. Nede i det vestlige hjørnet er det en smal korridor som leder ut av residensdelen. De fleste av rommene hadde *hypocaustum*, oppvarmet av *praefurnia* plassert på utsiden av murene.

I villaen er det brukt flere teknikker når det gjelder bekledning av gulv og vegger; *opus tessellatum*, *emblemata* innsatt i vegger, *opus signinum*, *opus sectile*, veggmosaikk og veggmalerier. Av disse er det *opus tessellatum* man har funnet mest av. Det virker som om konstruksjonen har blitt planlagt og utført i løpet av relativt kort tid. Det kan også synes som om temaer og motiver ble valgt med hensyn til de ulike rommenes funksjon (Fernández-Galiano 1994:203). Vestibylen har antagelig hatt overlys, slik at lyset falt direkte ned på det sentrale motivet i mosaikken. Dette er dessverre tapt, men mye kan tyde på at det var et Medusahode (Fernández-Galiano 1994:203). Rammen rundt det sirkulære midtpartiet dannes av en forenklet fremstilling av det indre peristylet. Det består av buer, søyler og et *cancellum*, og bak dette dukker det opp planter fra hagen. Huseierens *cubiculum* er tilnærmet kvadratisk, og måler rundt 20 kvadratmeter. Mosaikken har ulike mytologiske scener og byster, som omrammes av geometriske motiver. Sentralt er en byste av en kvinne i luksuriøse klær, som kan være en fremstilling av villaens *domina* (plansje 16.2). Rundt henne er det fremstilt fire mytologiske kjærlighetsscener, hvorav to dreier seg om metamorfoser. Det er Diana som bader akkompagnert av to nymfer, med Akteon som forvandles til en hjort i bakgrunnen. Neste scene viser den unge Hylas som dras under vann av to nymfer, og en tredje nymfe som antagelig er en personifikasjon av en fontene. Videre fremstilles Pyramus' metamorfose, vor han forvandles til et morbærtre mens Thisbe flykter fra løvinnen. Den siste scenen viser Eros ridende på Poseidon som har skapt seg om til en hest, på vei mot nymfen Amymone. På dørterskelen til rommet er det en mosaikk med innskriften EX OFICINA MAS---NI / PINGIT HIRINIVS / VTERE FELIX MATERNE / HVNC CVBICVLVM. Innskriften forteller altså om navnet på eieren av mosaikkverkstedet, på maleren og villaeieren.

Det rektangulære anterommet til *oecus* har en mosaikk med en komposisjon av oktogoner, heksagoner og kors. Innimellom disse er det kurver med blomster, *kantharoi* og fisk,

omrammet av *guilloche*. Mosaikken i *oecus* har et geometrisk mønster som rammer inn et stort rektangulært sentralt panel (plansje 16.3). Her fremstilles myten om Adonis' død, og innskriftene LEANDER og TITVRVS angir navnene til de to hundene (Fernández-Galiano 1994:205). Mosaikken på trinnene opp til apsiden viser hunder som jakter på harer. Apsidens mosaikk har *kantharoi*, ut fra hvilke det vokser frodige laurbærkranser. Gulvet i tricliniet og i det semisirkulære nymfeet er også dekket av figurative mosaikker. Ved inngangen til tricliniet er det en innskrift som forteller hvilket mosaikkverksted som var ansvarlig for mosaikken; EX OFFICINA IVLI PR[VD]. I midten av rommet er det et kvadratisk felt som viser en scene fra Iliaden, der Odysseus overleverer våpnene og gir Briseis tilbake til Akilles (plansje 16.4). Mosaikken i nymfeet har en byste av Oceanus (plansje 16.1), omringet av vesener fra hans rike. Peristylgangene, de oktagonale rommene og de to rommene med apsidal avslutning har alle geometriske mosaikker. Noen få rom har gulvbekledning av *opus signinum*. I villaens *oecus* ble det funnet store mengder mosaikkfragmenter, som sannsynligvis stammer fra veggbekledningen. Flere av fragmentene viser kapiteler, søyler og baser, så veggbekledningen har antagelig hatt et arkitektonisk design.

Både termeanlegget og den basilikaformede bygningen øst for residensdelen hadde gulvbekledning av såkalt *opus alexandrinum*⁹. Basilikaens vegger var dekket av mosaikk med *glasstesserae* i lys gult, rødt, blått og gull, i tillegg til *tesserae* kuttet av *terra sigillata* og hvit marmor. Basilikaen var en massiv treskipet konstruksjon, med en apside i fonden av hvert skip. Taket besto av teglhvelv dekket av mosaikk. Bygningens fundament var over 2 meter dypt, og store deler av bygningen er fortsatt bevart. Kapitlene var av marmor, og veggene var dekket av relieffer. Basilikaen ble bygget samtidig som residensdelen.

Den tidligste villaen på området stammer fra det 1. århundre e.Kr., og lå rett ved siden av residensdelen. Rundt midten av 4. århundre ble det foretatt en stor utbygging, og det er tydelig at arbeidet var nøye planlagt og utført av en arkitekt eller et team av arkitekter. Eieren må ha vært meget velstående, ettersom en mengde møbler, gulvmaterialer og ornamenter var importert fra det østlige middelhavsområdet. Fernández-Galiano (1994:209) mener at også motiver, design og arkitektoniske former kan tyde på en nær forbindelse med øst, og foreslår at eieren kan ha vært knyttet til den østlige delen av riket på en eller annen måte. Navnet Maternus er dokumentert i familien til keiser Theodosius, som hentet flere av sine spanske venner og slektninger til viktige poster under sin regjering.

⁹ En type *opus sectile* med opprinnelse fra Alexandria, bestående av porfyr, serpentin og hvit marmor.

4.6 Villa de Centcelles

Villaen ligger ca. 5 kilometer nordvest for det romerske Tarraco (dagens Tarragona), på den vestlige bredden av eleven Francolí som renner ut i havet ved Tarragona, rett ved den romerske veien mellom Tarraco og Ilerda, og ca. 4 kilometer fra veien mellom Tarraco og Dertosa. Det kan synes som om villaen er orientert mot sydøst, men dette er vanskelig å avgjøre ettersom man kun kjenner til en liten del av anlegget.

Villaen har flere byggefaser, men det er stor uenighet når det gjelder antall ulike faser og nøyaktig datering. Den tidligste bebyggelsen på stedet ser ut til å ha vært relativt enkel, og fra denne er det funnet rester av jordbruksstrukturer og flere *dolia*. Denne fasen er datert til 1. og 2. århundre e.Kr. Den neste fasen er datert til 3. årh., og består av en serie beboelsesrom og en cisterne. Så følger et stort kompleks som er datert til 4. århundre (plansje 4.2). Myntene som ble funnet under utgravningene stammer fra tre perioder; fra republikansk tid til rundt 100 e.Kr., fra 100 til 300, og fra 300 til 360, og bekrefter denne løselige dateringen av villaens ulike faser. Når det gjelder mynter fra 360 og fremover minsker antallet, og den seneste er datert til 388 (Remolá 2002:105-106).

Strukturen fra 4. århundre består blant annet av et lite termeanlegg, et rom med en semisirkulær eksedra, et rom med fire apsider og en sirkulær sal med en kuppel. Den sirkulære salen har blitt tolket som et slags *vestibulum*, ettersom den eneste inngangen til det fireapsidale rommet går gjennom denne salen. Begge disse rommene har blitt oppvarmet ved hjelp av *praefurnia*. Flere andre rom i strukturen ble også oppvarmet på samme måte. Kuppelen i den sirkulære salen har en mosaikk som består av tre rader med figurative friser. Den første frisen viser et jaktmotiv (plansje 17.1), en *venatio*, med to ulike jaktscener, en fremstilling av villaen og en gruppe personer som synes å være portretter. Sentralt plassert i denne gruppen er det en høy mann med skjegg, som har blitt tolket som villaens *dominus* (Isla 2002:37). Den neste frisen består av ulike bibelske scener, blant annet Daniel og løvene, ofringen av Isak, den gode hyrde, Noas ark, og Lazarus' oppstandelse. Frisen i sentrum av kuppelen er omdiskutert. Den har fire hovedfelter, som hver viser en sentral sittende person, omgitt av flere andre personer. Det finnes flere tolkninger av hovedpersonene, blant annet at det dreier seg om en keiserlig fremstilling, et kirkelig motiv, eller at det er villaens *dominus* og *domina* som fremstilles (Isla 2002:43,44). Mellom disse hovedfeltene er det fremstillinger av de fire årstidene.

4.7 Villa de la Cocosa

Villaen ligger ved landsbyen la Cocosa, syd for Badajoz. Den lå ca. 60 kilometer fra Emerita Augusta (dagens Mérida), som var den nærmeste romerske byen, og ca. 26 kilometer fra den romerske veien mellom Emerita Augusta og Scallabis (dagens Santarem). Villaen lå i nærheten av en bielv til Guadiana, og var orientert mot syd.

Det finnes lite stein i området, så ruinene er blitt benyttet som steinbrudd over lang tid. Følgelig er lite av murene bevart. Etter at en mosaikk ble oppdaget ved en tilfeldighet, ble lokaliteten grundig undersøkt i løpet av oktober og november i 1945 av J. de C. Serra Ráfols, D. Esteban Rodríguez Amaya og D. Jesús Cánovas Pesini. De avdekket blant annet deler av termeanlegget, og de følgende to årene ble det foretatt en offisiell utgravning under ledelse av D. Esteban Rodríguez Amaya. I 1952 publiserte J. de C. Serra Ráfols villaen og funnene (Serra Ráfols 1952).

Utgravningene ble konsentrert om et stort og et noe mindre område. Hovedutgravningen avdekket deler av en stor villa (plansje 5.1), bestående av flere sektorer. Inngangen til den sentrale kjernen ligger i syd, og har vært flankert av søyler. Av disse er kun den ene basen med en del av søyleskaftet bevart. Herfra leder en ca. 11 meter lang korridor inn til peristylet. Man kommer skjevt inn på peristylet, nær det sydvestlige hjørnet. Den sentrale peristylgården måler 13 x 17 meter, og er dekket av *opus signinum*. Det er ikke funnet spor av verken *impluvium* eller cisterne her. Peristylet hadde opprinnelig 5 x 7 søyler, men av disse er det kun bevart 12 kvadratiske baser og ca. 40 cm av et søyleskaft, alt i granitt. Det er funnet flere rester av søyleskaft i granitt med samme diameter andre steder i villaen, og man antar at disse kan ha tilhørt peristylet. Både basene og søyleskaftene er helt enkle, men ettersom det er funnet noen stukkfragmenter ved dem, er det mulig at basene og søylene var dekket og skulpturert med stukk, og sannsynligvis også bemalt (Serra Ráfols 1952:32,33). Rundt peristylet går det to kanaler; en som er 65 cm bred, og en annen smalere utenfor denne. Knyttet til den brede kanalen er det tre semisirkulære utspring som skyter inn i peristylgården. Det ene er plassert midt på vestsiden, mens de to andre står symmetrisk ovenfor hverandre på nord- og sydsiden. Dette er antagelig restene av tre ornamentale fontener (Serra Ráfols 1952:35). Galleriet som omgir peristylet er 3 meter bredt, og har den samme gulvbekledningen som i peristylgården. Man vet ikke om galleriet kan ha vært dekket av mosaikk, men det ble ikke funnet noen *tesserae* under utgravningene (Serra Ráfols 1952:36).

De øvrige rommene i den sentrale kjernen ligger organisert omkring peristylet. I nord ligger en rekke på fem rom med tilnærmet lik størrelse. I det midterste rommet er det funnet deler av en geometriske mosaikk med et vifteformet mønster i svart og hvitt. De øvrige rommene er dekket med *opus caementicium*. Det minste av disse rommene, lengst øst, har en fordypning i gulvet som er dekket av den samme bekledningen som resten av gulvet. Man vet ikke hva funksjonen kan ha vært (Serra Ráfols 1952:52,53). På vestsiden av peristylet ligger det en rekke rom som synes å ha hatt en servicefunksjon. Syd for peristylet er det to store rom i tillegg til inngangspartiet. Begge er utvidet på et senere tidspunkt. Rommet i det sydvestlige hjørnet har en gulvbekledning i *opus caementicium*, og det ble funnet flere *dolia* her. Rommet er utvidet med et rektangulært tilbygg, men her er det ikke bevart noen gulvbekledning. Rommet øst for inngangen har en bred åpning inn mot peristylet. Den østlige delen av rommets sydvegg er utvidet med en hesteskoformet apside. Apsiden har hatt *hypocaustum*, og det er bevart *suspensurae* i gulvet og rester av en *fornax* på utsiden av muren (Serra Ráfols 1952:38-40).

Villaens største rom måler 8 x 10,40 meter, og ligger i det nordøstlige hjørnet av peristylet. Dette har blitt tolket som villaens *oecus*. Mosaikkbekledningen på gulvet er dessverre ødelagt, men den har vært polykrom med en svart-hvit geometrisk bord i ytterkant. Det sentrale emblemaet har gått tapt, men rundt dette er det bevart noen figurative motiver. Blant disse er et sirkulært felt med en galopperende hest og et rektangulært felt med en raphøne. Veggene har spor av bemalt stukk (Serra Ráfols 1952:54-56). På baksiden av dette rommet er det funnet en spesiell struktur, som består av et lite rom med en semisirkulær apside, forbundet med et større rom som også ender i en apside. Midt i det største rommet ble det funnet en grav dekket av marmorplater, tydelig omhyggelig plassert. Man har foreslått at strukturen var et mausoleum eller en helligdom, og ettersom den er plassert rett på utsiden av villaens *oecus*, ble den sannsynligvis oppført etter at deler av villaen ikke lenger var i bruk (Serra Ráfols 1952:58-61).

Som nevnt består villaen av flere sektorer. Vest for residenskjernen ligger en del som består av en mengde rom, mer eller mindre ordnet omkring en sentral, asymmetrisk patio. Lengst i syd ligger et stort rom som har blitt oppdelt i mindre enheter på et senere tidspunkt. I dette rommet er det funnet flere *dolia*, og man antar at det har fungert som et vinlager (Serra Ráfols 1952:45). De fleste rommene i denne sektoren har jordgulv, og det er ikke funnet spor av stukk, *tesserae* eller noe annet som kunne tyde på en luksuriøs utsmykning. Det er i denne sektoren det er funnet mest grovkeramikk i tillegg til tre eller fire møllesteiner. På bakgrunn

av dette er det foreslått at denne delen kan ha vært beboelsesrom for villaens slaver (Serra Ráfols 1952:47). Sydøst for residenskjernen ligger en annen sektor bestående av to store patioer, med en rekke rom ordnet rundt den minste av dem. Alle murene er grove og enkle. Denne delen har antagelig vært knyttet til jordbruk, med lagerrom, magasiner og lignende. Ved utgravningen av den største patioen ble det blant annet funnet et *dolium* og en granittblokk som kan ha tilhørt en presse for olje eller vin (García og Bellido 1954a:211; Serra Ráfols 1952:95-99).

Helt øst i det utgravde området ligger villaens termeanlegg, der utgravningen opprinnelig startet. Strukturen er av høy kvalitet, og dekker et område på 400 kvadratmeter. Vanntilførselen til anlegget kom fra syd, hvor det er funnet rester av en akvedukt. Fra residensdelens peristyl og *oecus* kommer man til det som antagelig fungerte som et *apodyterium*, eller forrom. Herfra kommer man inn i et rektangulært rom som man antar var termeanleggets *tepidarium*. Gulvet er dekket av en figurativ polykrom mosaikk (plansje 17.2). Det sentrale motivet er en *hippocampus*¹⁰, eller havkentaur, som blåser i et horn. Rundt ham er det ulike fisker, blant annet en delfin. I nordenden av rommet går det tre trinn opp til et kvadratisk basseng, som var anleggets *frigidarium*. I tillegg var det to små, semisirkulære kaldtvannsbassenger på tepidariets østvegg. I syd ligger termenes *caldarium*, som består av et stort rektangulært rom med fire små rektangulære bassenger. Hele caldaret ble oppvarmet, og det er bevart rester av *suspensurae* i gulvet (García og Bellido 1954a:212; Serra Ráfols 1952:72-89).

Sydøst for residenskjernen ligger det en mye omdiskutert struktur. Den består av et tilnærmet kvadratisk rom på 6,60 x 6,50 meter, hvis sydvegg ender i en hesteskoformet apside. I nord er det nok en hesteskoformet apside, som blir skilt fra det kvadratiske rommet av en smal korridor som ender i en mindre apside. Murverket tyder på at enheten er oppført i én fase (Serra Ráfols 1952:62,63). Strukturen skjærer over en annen tidligere mur, så den er tydelig bygget på et senere tidspunkt enn den opprinnelige villaen. Det av strukturen som er bevart er antagelig bare et underjordisk fundament. Selve gulvet er fullstendig forsvunnet. Man antar at gulvet har hatt en bekledning av teglplater, ettersom det er funnet en mengde fragmenter av dem i dette området (Serra Ráfols 1952:66). I den sydligste apsiden ble det funnet rester av en senere mur i form av en svakt buet halvsirkel, som kan ha dannet en underjordisk krypt. I krypten ble det funnet en enkel grav med teglplater. Det er foreslått at strukturen kan dreie seg

¹⁰ En *hippocampus* har overkroppen til en mann, forbena til en hest, og halen til en fisk.

om en kristen basilika (Serra Ráfols 1952:68). Et av funnene fra villaen er et håndtak i bronse med et kors og innskriften EX OF : ASEELI : VTER : FELIX. IN DEO (García og Bellido 1954a:212; Serra Ráfols 1952:67,153).

250 meter sydvest for hovedområdet ble det foretatt en mindre utgravning. Her var det blant annet funnet *tesserae* og rester av mosaikker, i tillegg til at deler av vegger var kommet til syne i jordoverflaten. Utgravningen avdekket en interessant struktur. Utvendig har bygningen en rektangulær plan som måler 12,85 meter fra øst til vest og 7,95 meter fra nord til syd. Inngangspartiet var i vest, hvor en bred sentral port og to mindre sideåpninger førte inn til et *vestibulum*. De tre åpningene ble adskilt av to baser i granitt. Fra vestibylen kommer man inn i et rom med fire apsider, en *tetraconchos*. Både vestibylen og dette rommet hadde en gulvbekledning av kalk og knust tegl (Serra Ráfols 1952:110-112). Veggen i en av apsiden har spor av bemalt stukk. I østenden av strukturen er det en hesteskoformet krypt. Nøyaktig midt i krypten ble det funnet en sarkofag i marmor (Serra Ráfols 1952:113). Inne i strukturen ble det funnet *tesserae* og mosaikkfragmenter i en mengde farger, som antagelig stammer fra utsmykning i taket (Serra Ráfols 1952:115). Strukturen har blitt tolket som et gravkapell eller et martyrium. Syd for dette ligger det en gruppe på tre rom. I et av disse ble det funnet en enkel døpefont, og man antar at det dreier seg om et baptisterium i tilknytning til gravkapellet. Det er også funnet graver i denne delen (Serra Ráfols 1952:134,135, 143). I nord ligger det en struktur som synes å ha grunnplanen til et hus. Det har inngang i vest, og består av et *vestibulum*, en bred korridor, to små og et stort rom. Gulvnivået i det store rommet er syv cm høyere enn de øvrige rommene, og dette ser ut til å ha vært det mest betydningsfulle rommet. Hele huset har en gulvbekledning av betong med keramikkskår (Serra Ráfols 1952:139,140).

Man vet ikke nøyaktig når villaen ble bygget. Under utgravningene ble det funnet diverse mynter, fra Agrippa og gjennom en rekke keisere frem til Arcadius, den første østlige keiseren. Mosaikkene er datert til 2. århundre e.Kr., men man antar at den opprinnelig villaen ble oppført tidligere (Serra Ráfols 1952:160,161). Det er funnet *terra sigillata* datert til 1. århundre e.Kr., noe som viser at villaen i alle fall må ha vært bebodd på det tidspunktet. Villaen ble antagelig oppført mot midten av 1. århundre e.Kr., og ble gradvis utbygget og modifisert opp gjennom årene. De fleste bevarte mosaikkene ble lagt i 2. århundre, men mosaikken i *tepidarium* er senere (Serra Ráfols 1952:162). Strukturen ovenfor *oecus*, og det som er tolket som en basilika, er datert til 4. århundre. Strukturen med gravkapellet er datert til 6. eller 7. århundre (Serra Ráfols 1952:163).

4.8 *Villa de Cuevas de Soria*

Ved den lille landsbyen Cuevas de Soria utenfor Soria, ligger restene av Villa de Cuevas de Soria. Villaen lå ca. 20 kilometer fra det romerske Numantia (dagens Garray), og ca. 4 kilometer fra den romerske veien mellom Numantia og Uxama (dagens Osma). Forbi villaen renner en sideelv til Duero. Villaen er orientert mot syd.

Villaen ble gravd ut under ledelse av don Blas Taracena, og i 1930 publiserte han en kort beskrivelse av villaen og mosaikkene sammen med grunnplanen. Utgravningene avdekket deler av villaens residensdel (plansje 5.2). Residensen bærer preg av å være nøye planlagt, og Taracena var overbevist om at bygningen var basert på forbilder fra keiserlig arkitektur (Castro 1983:59). Ved utgravningen viste det seg at 22 av de 30 avdekkede rommene hadde mosaikker (plansje 18.3), alle med geometriske motiver (Castro 1983:80). To av dem oppbevares i Museo Arqueologico Nacional i Madrid, og en befinner seg i klosteret San Juan de Duero. De øvrige har blitt liggende i villaen, men er tildekket. Taracena tegnet nøyaktige skisser av mesteparten av mosaikkene, og dette arbeidet ga han til Museo Numantino i Soria. Castro publiserte i 1983 en studie av mosaikkene basert på Taracenas skisser, som en appendix i CMEsp (Blazquez og Ortego 1983). Mosaikkene i villaen har ikke blitt avdekket på nytt siden utgravningen.

Den avdekkede strukturen danner en relativt kompakt enhet, med en rekke rom organisert rundt et sentralt peristyl. Peristylet er rektangulært, og har hatt 11 x 8 søyler. Søylegangene er dekket av mosaikker. Villaen har to hovedrom som utmerker seg spesielt. Det ene av disse, rom 2, ligger på den østlige siden av peristylet. Det er et stort rektangulært rom, med en relativt bred inngang flankert av søyler. Gulvet er dekket av en mosaikk med ulike geometriske mønstre dannet av *guilloche* med to bånd. Sentralt i rommet er et kvadratisk emblema. Inne i det ytterste kvadratet er det innskrevet en oktagon, videre et kvadrat, en sirkel, en åttekantet stjerne, en oktagon, og endelig en sirkel med et monogram (plansje 18.1). Tydelige bokstaver er F, A, V, N, og I, og det er foreslått at det kan ha tilhørt Faventinii-familien (Arce 1997:25). I hjørnene i det ytterste kvadratet er det *kantharoi* med ranker. Rommets betydning fremheves ytterligere ved at mosaikken i søylegangen utenfor har et emblema foran åpningen til rommet. Emblemaet er kvadratisk og ligner det inne i selve rommet, men monogrammet i sentrum er litt annerledes (plansje 18.2).

Langs peristylets nordside ligger det en rekke rom ordnet symmetrisk. Det midterste av disse er villaens andre hovedrom, rom 1 på grunnplanen. Det er et stort rektangulært rom som ender

i en apside. En del av rommet og apsiden skyter utenfor den øvrige symmetriske rekken med rom. Geometriske mosaikker dekker gulvet både i selve rommet og i apsiden. Også her fremheves rommets betydning med et emblema i mosaikken i søylegangen utenfor inngangen. Emblemaet er av samme type som det i og utenfor rom 2. På hver side av denne store salen er det tre rektangulære rom med en apside i fonden. Rommene er adskilt av smale korridorer, som ender i semisirkulære og rektangulære alkover. Ingen av rommene har åpning mot peristylet, men har inngang via de smale korridorene. Både rommene og korridorene har mosaikker, og en av korridorene har et av disse spesielle monogrammene i mosaikken mellom alkoven og den øvrige delen av rommet.

I det sydøstlige hjørnet av peristylet ligger det et rektangulært rom med et smalt forrom. Forrommet har en mosaikk med én type geometriske mønstre, og mosaikken i hovedrommet har en annen type mønstre. I sentrum av rommet er det nok et kvadratisk emblema av samme type som de øvrige i villaen. Rommet åpner seg ikke mot peristylet, men har inngangen gjennom en smal korridor ved siden av rommet, i likhet med rommene i nord. Villaens termeanlegg ligger sydøst for peristylet, men kun deler av dette er utgravd. Villaen er datert til 4. århundre, hovedsakelig basert på mosaikkene som er datert til midten og slutten av 4. århundre

4.9 Villa Fortunatus

Villaen ligger ved bredden av elven Cinca, noen kilometer nord for Fraga. Den lå ca. 28 kilometer fra Ilerda (dagens Lleida), og ca. 2 kilometer fra veien mellom Ilerda og Celsa. Litt lenger nord gikk veien mellom Ilerda og Caesaraugusta (dagens Zaragoza). Villaen er orientert mot syd, og ligger i lett skrånende terreng ned mot elven.

Villaens utgravningshistorie er noe spesiell. Villaen ligger på eiendommen til en gård, og de antikke restene ble oppdaget på slutten av 1800-tallet. Ruinene nevnes første gang i det barcelonske tidsskriftet *La Renaixença* i 1893, hvor det fortelles om restene av en bygning med en mosaikk som er meget godt bevart, en uleselig innskrift i stein, amforafragmenter og en statue av metall (Serra Ráfols 1943:9,10). I 1926 fikk en ukjent notarius tillatelse av *Junta Superior de Excavaciones* til å drive utgravning på stedet. Utgravningen ble stort sett foretatt av en ufaglært arbeider, og varte i 10 år. Det eneste som dokumenterer disse utgravningene er noen avisartikler av Joan Sacs¹¹. I 1941 publiserte José Galiay en kort notis om ruinene

¹¹ I *La Publicitat* 20. september 1931, og i *Fraga* 24. september 1931 (Serra Ráfols 1943:10). Disse avisartiklene har det dessverre ikke vært mulig å få tak i.

sammen med syv plansjer, blant annet av en mosaikk med innskriften FORTVNATVS¹². Under krigen ble denne mosaikken nesten fullstendig ødelagt, men den er altså heldigvis dokumentert. Man vet ingenting om hvordan utgravningene forløp, hvilke gjenstander som ble funnet eller eventuelle slutninger som ble trukket. I 1942 undersøkte J. de Serra Ráfols det av villaen som var utgravet, og publiserte senere en artikkel om villaen sammen med en grunnplan og beskrivelse av de mosaikkene som var synlige (Serra Ráfols 1943). Siden den gang er det foretatt flere andre utgravninger. De siste startet på 1980-tallet, og er enda ikke fullstendig avsluttet (Monton 1993).

Utgravningene har avdekket deler av residenskjernen (plansje 6.1). De avdekkede ruinene gir et forholdsvis enhetlig inntrykk, men man har ikke funnet fasaden og inngangspartiet. Konstruksjonene stammer hovedsakelig fra tre byggefaser. I vest har det vært et atrium, og øst for dette ligger et rektangulært peristyl som er omgitt av rom på alle kanter. Gulvnivået i atriet er noe lavere enn i peristylet og rommene i nord, øst og syd. Sydøst for atriet leder en liten trapp med fire trinn opp til peristylet. Atriet tilhører antagelig en opprinnelig, mindre bygning i vest. Kun deler av denne strukturen er avdekket, men den viser flere rom rundt et sentralt atrium. Av disse kan spesielt nevnes et rektangulært rom øst for atriet, med en rektangulær alkove i hver ende. Mosaikkene i alkoven er nesten forsvunnet, men det sentrale rommet har en figurativ mosaikk som viser en mann og en kvinne, muligens en fremstilling av Amor og Psyche. På vestsiden av atriet er et mindre rom som kun er delvis utgravet. Gulvet har en figurativ mosaikk som antagelig viser Venus og Amor. De øvrige rommene rundt atriet er uklare, og delvis avskåret av senere murer.

Peristylet utgjør kjernen i den avdekkede strukturen. Det måler 20,5 x 17 m, med 5 søyler i nord og syd og 6 i øst og vest. Mellomrommet mellom søylene er tettet igjen av en dvergmur, kun i det nordvestlige hjørnet er det en åpning inn til hagen i midten. Søylene er i lokal kalkstein, men av disse er det kun bevart de kvadratiske basene, noen fragmenter av søyleskaftene og ett slags komposittkapitel. Peristylets fire hjørner dannes av store kvaderstein, som har støttet murverk i form av en T. Alle hjørnene har et utspring mot øst og vest, som stemmer overens med et tilsvarende utspring i søylegangens bakvegg. Dette gjør at søylegangene i nord og syd har full lengde, mens de i øst og vest blir forkortet. I nordsiden av den sentrale hagen er det funnet et avlangt basseng. Det måler 8,36 x 1,74 m, og ender i en

¹² "Una casa de Gallica Flavia" i *Corona de Estudios que la Sociedad Española de Antropología, Etnografía y Prehistoria dedica a sus mártires*, Madrid 1941, s. 91-96. Denne artikkelen har det dessverre ikke vært mulig å få tak i.

halvsirkel i hver side. Utsiden av bassenget har hatt bemalt stukk, men det er fullstendig forsvunnet i dag. Da Serra Ráfols undersøkte bassenget i 1942 så han spor av fargene rødt, grønt og blått, mens Galiay på et tidligere tidspunkt kunne fortelle om fremstillinger av ulike havdyr og –planter (Serra Ráfols 1943:15). Øst for bassenget er det en sylinderformet brønn som måler 90 cm i diameter.

Nord for peristylet ligger det tre smale, avlange rom. De har spor av gulvbekledning, og kan ha hatt gulv i trampet jord. Rommenes bakvegg utgjør utgravningens avslutning mot nord, men man vet ikke om de også utgjør villaens nordende. I øst ligger det en rekke rom. To av disse har ikke direkte åpning mot peristylet, men har inngang via rommet ved siden av. Bakenfor denne romrekken, lenger øst, ligger flere rom som er under utgravning. Disse utgjør villaens termeanlegg, og bassengene skal ha hatt marmorbekledning¹³.

Syd for peristylet har det trolig ligget en større del ned mot elven, men det er kun strukturene nærmest peristylet som er bevart. Peristylets sydlige søylegang ender i en semisirkulær apside i øst, og i denne halvbuen er det en 1,20 m bred åpning. Denne fører inn til en spesiell romkonstruksjon, som kun er delvis utgravet. Man kommer først inn i et rektangulært forrom, hvis sydvegg har en åpning som deles av to rektangulære søylebaser. Åpningen leder inn mot et større rom som har en semisirkulær apside i fonden. Langs peristylets sydside ligger det videre et lite rom uten gulvbekledning, en korridor som leder inn til to mindre rom med geometriske mosaikker, og et stort rektangulært rom med geometrisk mosaikk. Inn i disse siste rommene har det på et tidspunkt blitt bygget et rektangulært rom som åpner seg mot peristylet i hele sin bredde. Rommets gulvnivå er ett trinn høyere enn i søylegangen, og åpningen har vært flankert av søyler. Gulvmosaikken i dette rommet var den mest intrikate av de som er funnet i villaen. Dette er den mosaikken som ble ødelagt under krigen, men som nevnt ovenfor eksisterer det heldigvis et fotografi av den (plansje 19.3). Mosaikken har en bred bord med akhantusranker som vokser ut av *cornucopiae*, og borden omkranser et sentralt rektangulært emblema. Emblemaet viser flere ulike fugler, blant annet and, fasan, due og en påfugl, en krukke med blomster, en *kantharos* med vinranker, en firfisle og en hare eller kanin. I den nedre delen av emblemaet er det to nakne *putti*, som begge bærer på et spann og holder hver sin fugl i bånd. Denne delen av mosaikken var delvis ødelagt da fotografiet ble tatt. Øverst i feltet er det tre halvmåneformede gjenstander, som kan være stiliserte girlandere. Helt øverst i mosaikken, utenfor den brede borden med akhantusrankene, er det en innskrift

¹³ Denne delen var tildekket av presenninger da jeg besøkte villaen i november 2002, men vakten fortalte at det var termene som var under utgravning, og at det var funnet basseng med marmorbekledning.

som har gitt navn til villaen. Innskriften er delt i to og lyder F O R T V – N A T V S, og i midten er det en *chi-rho* med α og ω (Serra Ráfols 1943:18-21).

Korridoren rundt peristylet har en bredde på 3,35 m i øst, 3,80 m i vest, 3,10 m i nord og 2,97 m i syd. Alle korridorene har vært dekket av mosaikker. Man vet lite om mosaikkene i nord, øst og vest, fordi de har blitt dekket til igjen, men de hadde ulike geometriske mønstre i fargene hvitt, svart og rødt. Korridoren i nord hadde blant annet oktagonale felter med åttebladete rosettaer og ulike palmetter, og midt på korridoren var det et sirkelformet felt med en diameter på 1 m med en tolvbladet rosetta. Mosaikkene i nord, vest og øst hadde alle store mønstre, og *tesserae* på 2-3 cm. Mosaikken i den sydlige korridoren hadde derimot mindre *tesserae* og større fargevariasjon. Denne mosaikken har 11 kvadratiske emblemata som måler 72 x 77 cm. Emblemaene er ikke plassert symmetrisk i korridoren, og avstanden mellom dem varierer. Midten av korridoren var markert med et sirkulært felt med en diameter på 1,20 m, men denne er dessverre forsvunnet. Det er seks kvadrater øst for sirkelen, og fem i vest. De kvadratiske emblemaene har fremstillinger av ulike dyr (plansje 19.1 og 19.2). Tre av disse er tapt, men de øvrige viser fra vest; esel, hare, okse, panter, løve, hest, bjørn og hjort. Alle har i tillegg en gren, et blad eller en plante ved siden av dyret, og ved hjorten er det et alter med en stor brennende fakkel. Som nevnt ender sydkorridoren i en apside i øst, og denne har en mosaikk med fire stiliserte vinranker med druer. Både denne mosaikken og dyreemblemaene er hentet ut av villaen og befinner seg nå på museet i Zaragoza. Bakveggene i søylegangene var antagelig dekket av bemalt stukk, og det skal ha vært bevart noen små rester i det sydlige galleriet i 1942 (Serra Ráfols 1943:15-18).

I det sydvestlige hjørnet av ruinene er det en struktur som er bygget inn i villaen på et senere tidspunkt. Strukturen har form som kan minne om en tidligkristen basilika. I nord ender den i en semisirkulær apside med en rettvinklet yttermur som bryter inn i det tidligere atriumskomplekset. Fire trinn leder ned til en krypt under apsiden. Apsiden vender inn mot et rom som er delt i tre. I det midtre rommet er det funnet rester av en geometrisk mosaikk, som kan stamme fra den opprinnelige villaen. Videre kommer man over i et tverrgående skip på 12,5 x 6,5 m, som deles i tre av to søylebaser. Dette skipet har en portal i hver kortende. Portalen i vest leder ut av strukturen til et område som ikke er gravet ut enda, mens portalen i øst leder inn til to mindre rom. Det ene av disse har en geometrisk mosaikk med salomonsknuter og *guilloche*, som kuttet av veggen mellom de to rommene. Fra dette rommet kommer man til en bred korridor som leder inn til sydsiden av peristylet. Dette rommet var antagelig opprinnelig en del av villaen, og ble senere bygget om og tilpasset

basilikastrukturen. Syd for tverrskipet ligger fire rom, og i det ene står det seks søylebaser. Organiseringen i basilikastrukturen er uklar, og veggene viser en rekke ulike typer murverk (Serra Ráfols 1943:23-25).

Atriumskomplekset og mosaikkene i denne deler tilhører antagelig den opprinnelige villaen som ble oppført i 2. århundre e.Kr. I villaen er det funnet to gravsteiner som begge kan dateres til denne perioden. Mot slutten av 3. eller begynnelsen av 4. århundre ble villaen utvidet med peristylet og rommene omkring dette, og man antar at denne delen hadde en bred fasade mot elven. Serra Ráfols mener de geometriske mosaikkene i søylegangene i nord, vest og øst stammer fra denne bygningsfasen, men at dyreemblemaene og Fortunatusmosaikken er senere (Serra Ráfols 1943:28). Rommet med den sistnevnte mosaikken ble som nevnt bygget delvis inn i to tidligere rom, noe som kan stemme med en senere datering. Basilikastrukturen har flere byggefaser, og det er usikkert når den opprinnelig ble oppført. Ettersom Fortunatusmosaikken har en *chi-rho*, er en mulig tolkning at den første basilikastrukturen ble bygget i slutten av 4. eller begynnelsen av 5. århundre (Puertas 1972:80). Restene som er bevart i dag kan tyde på en datering i visigotisk tid. Det er funnet flere graver i villaen, blant annet i atriet, i rommet ved siden av det med Fortunatusmosaikken, og flere steder i basilikastrukturen. Man antar at villaen ble forlatt i 5. århundre, men at basilikastrukturen var i bruk frem til de mauriske invasjonene i det 8. århundre (Monton 1993; Serra Ráfols 1943:27-29).

4.10 Villa de Liédena

Villaen ligger ved Foz de Lumbier i området Liédena i Navarra. Rett ved villaen går elven Irati, som renner ut i Aragón, en sideelv til Ebro. Det var ca. 36 kilometer til den nærmeste romerske byen Pompaelo (dagens Pamplona), og ca. 28 kilometer til den romerske veien mellom Pompaelo og Gracurris (dagens Alfaro). Villaen er orientert mot syd.

Utgravningen startet som følge av et mosaikkfunn på stedet i 1921. Utgravningen ble ledet av don J. Altadill, i samarbeid med J. de Oyaga. De avdekket kun deler av villaen, og arbeidet ble avsluttet etter to år. Altadill publiserte de avdekkede mosaikkene. Villaen ble så glemt inntil 1941, da B. Taracena ble tildelt arbeidet med å avdekke resten av villaen. Taracena ledet utgravningene sammen med L. Vázquez de Parga, og i løpet av somrene fra 1942 til 1947 ble villaen avdekket i sin helhet. Dette var første gang en slik fullstendig utgravning ble utført i Spania (Blazquez og Mazquiriz 1985:26).

Villaanlegget (plansje 7.1 og 7.2) har en utstrekning på 76 x 168 m, og består av to strukturer liggende over hverandre, fra to ulike byggefaser. Den første bygningen ble oppført i 1. eller 2. århundre e.Kr., og denne ble senere restaurert og utbygget i det 4. århundre. Residenskjernen i den opprinnelige villaen følger et vanlig mønster, med en rekke rom plassert rundt et tilnærmet kvadratisk peristyl på 10,45 x 9,22 m. I sentrum av peristylet var det en brønn. Søylegangene var dekket av svart-hvite mosaikker med ulike geometriske mønstre. Langs peristylets vestsida lå det en stor sal på 13,40 x 7,40 m, som er tolket som villaens hovedrom. I villaens andre byggefase fikk salen tilføyd en semisirkulær eksedra. Gulvet i salen var dekket av en figurativ mosaikk. Det er vanskelig å avgjøre funksjonen til de øvrige rommene omkring peristylet, ettersom flere av dem ble ombygget og delt i byggefasen i det 4. århundre. Nord for peristylet ligger en struktur med en basilikalignende plan, med god utsikt mot Foz de Lumbier. Den antas å tilhøre den opprinnelige villaen, og ble trolig brukt til oppbevaring av vin (Blazquez og Mezquiriz 1985:28).

Vest for residenskjernen, lå det et lite termeanlegg bestående av *apodyterium*, *tepidarium*, *frigidarium*, og *caldarium*, som til sammen kun målte 12,40 x 5,30 m. Denne strukturen stammer fra den andre byggefasen. Den første villaen hadde også et termeanlegg, men dette var plassert øst i komplekset. Syd for peristylet ligger en stor patio, orientert vest-øst. Rommene rundt denne er fra ulike byggefaser. I vest ligger det diverse rom brukt til produksjon og lagring. Mot syd ligger det en rekke med like rom. Alle vender ut mot et 21 m langt galleri med polykrom mosaikk. Mosaikken i galleriet er delt inn i fem felter med ulike motiver. Det midterste feltet har et sentralt kvadratisk emblema omrammet av en laurbærkrans (plansje 17.3). I hvert av de fire hjørnene er det vaser, og mellom hver av disse er det tre fugler og stiliserte grener. Innenfor dette feltet er det to konsentriske sirkler, den ene dannet av en rettvinklet *guilloche* med tre bånd, og den andre av en laurbærkrans. Det sentrale feltet er sirkulært og har hatt et monogram som dessverre er så ødelagt at det er umulig å tyde det. Mosaikkene i galleriet er datert til 4. århundre. I et av rommene som vender ut mot galleriet ble det funnet rester av to korintiske pilasterkapiteler, noe som kan tyde på at disse rommene var luksuriøst utsmykket. I det 4. århundre ble det også bygget til en stor konstruksjon øst for villakjernen. Konstruksjonen består av en stor patio som måler 75 x 37 m, omkranset av et galleri med en mengde rektangulære rom på 3 x 3,5 m (Blazquez og Mezquiriz 1985:29,30). Man er usikker på funksjonen til denne strukturen, men Castro (1982:72,73) har sammenlignet planen med romerske *horrea*.

Mosaikkene som er funnet i villaen er både svart-hvite og polykrome. De er hovedsakelig geometriske, men hovedrommet i residenskjernen har hatt en figurativ mosaikk. Det er dessverre kun bevart deler av denne mosaikken, men det er nok til å fastslå at motivet har vært Bacchus' triumf. Fragmentene viser en vogn som sannsynligvis blir trukket av pantere. Man ser også bena til en hest, fulgt av en satyr og en bakkantinne. Senter av mosaikken er fullstendig forsvunnet. Motivet er rammet inn av en bred *guilloche* oppe og nede, og rundt det hele går en bred bord med sirkler og romber dannet av *guilloche* med to bånd. Rundt dette igjen er det et geometrisk mønster med romber og sirkler. Mosaikkene fra villaen befinner seg i dag i Museo de Navarra (Blazquez og Mezquiriz 1985:44,45).

4.11 Villa de las Mezquitillas

Villaen ligger ved Cortijo de Fuentidueñas. Det var ca. 10 kilometer til Astigi (dagens Ecija), og ca. 2 kilometer til den romerske veien mellom Astigi og Anticaria (dagens Antequera). En sideelv til Genil renner like i nærheten (Garcia y Bellido 1952:397). Det er vanskelig å vurdere villaens orientering, ettersom kun deler av strukturen er kjent. Det finnes ikke noe litteratur om villaen, men jeg har valgt å ta den med likevel på grunn av interessante elementer i den grunnplanen som har blitt publisert (plansje 6.2).

I syd har strukturen en stor *triconchos*, dannet av et kvadratisk rom med tre apsider som er litt mindre enn kvadratets sider. *Triconchos*-strukturen vender ut mot en bred tverrgående korridor. Tvers ovenfor åpningen til *triconchos*-strukturen er det en åpning ut mot et område som ikke synes å være avdekket. Grunnplanen viser murer i ulike retninger, men det er fristende å anta at det kan dreie seg om en patio eller et peristyl. I vest ligger det en rad med seks forholdsvis like store rom. Det sydligste av disse vender inn mot den tverrgående korridoren, mens de andre vender inn mot den eventuelle patioen eller en mulig korridor rundt denne. Det ene av rommene ender i en konkav halvsirkel som stikker utenfor de øvrige rommene. I det sydøstlige hjørnet av strukturen er det en hestekoformet apside med en meget tykk mur. Villaen er datert til første halvdel av 4. århundre.

4.12 Villa de la Olmeda

Villaen ligger ved landsbyen Pedrosa de la Vega, ca. 3 kilometer fra Saldaña nord for Palencia. Det var ca. 20 kilometer til Pallantia (dagens Palencia), og ca. 16 kilometer til den romerske veien mellom Pallantia og Legio VII Gemina (dagens León). Ruinene ligger ved

bredden av elven Carrión som renner ut i Pisuerga, en sideelv til Duero. Villaen var antagelig orientert mot syd.

Restene av villaen ble oppdaget i 1968, da man forsøkte å jevne ut en liten kolle på et jorde for å forenkle dyrkingen. Kollen ble kalt ”*el alto del Convento*” på folkemunne, og under arbeidet ble det oppdaget underjordiske murer. Det ble foretatt en grunnboring ved strukturene, og ca 60 cm under jordoverflaten støtte man på en mosaikk. Deretter ble det satt i gang en privatfinansiert utgravning, som varte fra 1969 til 1980. I løpet av disse årene ble det avdekket en forholdsvis liten del av villaen og en *necropolis* syd for strukturen, og det ble laget et museum i Saldaña med funnene fra utgravningen. Dr. Palol, professor ved universitetet i Valladolid og senere i Barcelona, hadde hovedansvaret for utgravningene de første 20 årene, og deretter ble ansvaret overtatt av Dr. Abásolo, professor ved universitetet i Valladolid. Helt fra 1969 har arbeidet med utgravningene og restaurering blitt utført av en gruppe spesialister ledet av D. Domiciano Ríos.

Den avdekkede strukturen utgjør villaanleggets residensdel (plansje 8.1 og 8.2). Mange av rommene er dekket av polykrome mosaikker, men det er lite opplysninger om de fleste av disse. Strukturen har et sentralt kvadratisk peristyl, og de øvrige rommene er organisert omkring dette. Grunnplanen utgjør et relativt kompakt kvadrat, som er delvis symmetrisk, med to klare akser. Kvadratets hjørner utgjøres av tårn; kvadratiske i nord og oktagonale i syd. Mellom tårnene i nord og i syd var det en søylegang som skal ha støttet en terrasse belagt med mosaikker. Det er funnet spor av trappesatser både i nord og syd som kan ha ledet opp til disse terrassene og en eventuell øvre etasje. Inngangen til villaen var antagelig gjennom søylegangen i syd. Fra denne kommer man inn i en kvadratisk vestibyle, og videre inn til det sentrale peristylet. Vestibylen har en enkel geometrisk mosaikk, og åpningen mot peristylet deles av fire søyler med spor av rød bemalning. Rommene på hver side av vestibylen har antagelig hatt en nyttefunksjon. Det ble funnet en rekke amforer i det rektangulære rommet til venstre for vestibylen, noe som kan tyde på at det har vært brukt som et lager eller magasin. Det kvadratiske rommet til høyre for vestibylen har et gulv i *opus signinum* med fire halvkuleformede fordypninger med kanaler i mellom, og det kan dreie seg om et rom for vin- eller oljeproduksjon. Fra vestibylen kommer man inn midt på peristylets sydside. Denne siden har hatt en buerekke i tegl. Midt på peristylets øst- og vestsider er det en bred åpning flankert av søyler i hvit marmor, som fører inn til den sentrale hagen, og mellom de to åpningene gikk det en pergola tvers over hagen. I midten av hagen har det vært en sirkulær fontene, og her er det rester av en mosaikk.

Midt på peristylets østside, rett ovenfor åpningen mot hagen, ligger det et stort rektangulært rom, som tydelig har hatt en viktig betydning. Rommet måler 14,70 x 11,75 meter, og er det største rommet i villaen, i tillegg til at det har den mest luksuriøse utsmykningen. Gulvet er dekket av en meget spesiell figurativ mosaikk, med motiver i tre ulike kategorier. Nærmest døråpningen er det et panel med jaktscener (plansje 20.1), som viser jegere til hest og til fots som jakter på både eksotiske dyr og arter fra den lokale faunaen. Det sentrale feltet i rommet har en litterær scene som viser hvordan Odysseus oppdager Akilles på øya Skyros (plansje 20.3). Akilles og de andre greske heltene befinner seg i palasset til kongen av Skyros, med søyler og forheng i bakgrunnen, og omgis av kongens døtre. Rundt dette sentrale panelet er det en bred bord med to og to "andedelfiner", en zoomorf bestående av en and og en delfin, som står mot hverandre. I nebbet holder de et bånd som bærer en gylden amfora, og ned fra vingene deres henger det medaljonger med portretter (plansje 20.2). Det har til sammen vært 18 portretter, både mannlige og kvinnelige, hvorav 15 er bevart. Portrettene er tolket som villaeieren og hans familie. De fire hjørnene har en personifikasjon av årstidene (Kiilerick 2001:245-265).

Syd for hovedrommet ligger det en gruppe på tre rom, som alle har hatt *hypocaustum*. Nord for hovedrommet er det en enhet bestående av tre rom, hvorav rommet i midten har en semisirkulær abside, og det eneste med inngang fra peristylet. En tilsvarende enhet finnes det symmetrisk plassert på motsatt side av peristylet. Midt på nordsiden er det en åpning ut til søylegangen mellom nordtårnene, og på hver side av åpningen ligger det to rom med en smal korridor i mellom. Lengst syd på peristylets vestsida er det et lite forrom som fører inn til et forholdsvis stort rom med en irregulær form. Rommet har hatt *hypocaustum* og en flott mosaikk, og er tolket som en spisesal. Ved siden av dette rommet, tvers ovenfor vestsidens åpning inn mot hagen, er det en bred korridor som leder ut av den sentrale kjernen og over til villaens termeanlegg. De mest iøyefallende rommene her er et kvadratisk rom med et basseng i form av en *triconchos*, og et stort rom i form av en sirkel innskrevet i et kvadrat. Som nevnt er det to klare akser i villaen. Den ene går fra nord til syd gjennom inngangen og åpningen ut til den nordlige søylegangen, og den andre går fra øst til vest, fra hovedrommet gjennom peristylet og til korridoren som leder ut mot termeanlegget. Villaen virker nøye planlagt, og er antagelig reist i én byggefase.

Under utgravningen av villaen er det blant annet funnet en mengde keramikk, en statuett av Apollon, et beger i Carraramarmor, diverse deler av seletøy i bronse til hest, og en rekke mynter, hvorav den seneste er datert til 408/411. Den første villaen på stedet ble antagelig

bygget på slutten av 1. årh. e. Kr., og var i bruk gjennom 2. og 3., og mulig tidlig 4. årh. I midten av 4. årh. ble det bygget en stor ny villa, og det er denne som er bevart i dag. Denne villaens blomstringstid var antagelig i annen halvdel av 4. og begynnelsen av 5. årh. Villaen viser spor av gjenbruk senere i 5. årh., hvor åpninger har blitt gjenmurt, rom har blitt delt inn i mindre enheter, den sentrale hagen har blitt brukt som avfallsplass, og det er plassert en brønn midt i en mosaikk.

4.13 Villa de Prado

Villaen ligger på den vestlige bredden av elven Pisuerga, ca 2 kilometer vest for Valladolid. Det var ca. 8 kilometer til Septimania (dagens Simancas), og omtrent samme avstand til den romerske veien mellom Septimania og Intercatia (dagens Villanuevo del Campo). Villaen er orientert mot sydøst. Restene av villaen ble oppdaget i 1953 av S. Rivera Manescau og F. Wattenberg, som startet en utgravning året etter.

Under utgravningen ble det avdekket en rekke strukturer, som kan deles inn i to deler med ulike byggefaser; en i nord og en i syd (plansje 9.1). Den sydlige delen er den eldste, mens den nordlige ligger delvis over denne. I det sydlige delen er det et rektangulært rom som leder inn til et galleri på 3 x 21 m, med litt høyere gulvnivå. Gulvene i begge disse rommene er i en rødlig *opus signinum* med marmorinkrustasjoner. Fra galleriet kommer man inn i et rektangulært rom som ender i en semisirkulær eksedra. Overbygningen i dette rommet ble opprinnelig holdt oppe av seks søyler som sto langs veggen. Av disse er kun basene og noen fragmenter av kapitelene bevart, med unntak av ett nesten komplett kapitel. Veggene har hatt bemalt stukk, og det er funnet noen fragmenter i hvitt og rødt. Langs veggene hadde gulvet et felt med *opus signinum* som omrammet en mosaikk sentralt i rommet. Diana er fremstilt i et kvadratisk felt i sentrum av mosaikken, og rundt dette er det personifikasjoner av de fire årstidene i sekskantede felter. Rommet har blitt tolket som et *triclinium* (Neira og Mañanes 1998:47).

På den østlige siden av strukturene finnes det to rom med *hypocaustum*. Det ene av disse ligger i tilknytning til den nordlige delen av villaen. Denne sonen inneholder en patio på 15 x 13 m. Ut mot denne vender en rekke på fire rom. Tre av dem er tilnærmet like store, og bakveggene deres utgjør en rett linje. Det midterste rommet er større, og ender i en hesteskoformet apside som skyter utenfor de øvrige rommene. Alle disse rommene har gulvmosaikker med ulike planter og geometriske motiver (plansje 21.1). De øvrige strukturene er ikke fullstendig utgravd, og det er vanskelig å vurdere villaens organisering.

Ca. 50 m syd for residenskjernen har man funnet rester av villaens termeanlegg (Neira og Mañanes 1998:48).

Det kan synes som om villaen har blitt gjenoppbygget og reorganisert mot midten av det 4. århundre. Man har spekulert i om villaen ble ødelagt under frankeres invasjon i slutten av det 3. århundre, etter funnet av en mynt av Claudius II Gothicus i et av villaens *hypocaustum*. Den ble senere restaurert, og tidligere mosaikker og bygningsrester ble gjenbrukt. Det er antatt at villaen ble endelig ødelagt under visigotiske invasjoner (Neira og Mañanes 1998:48).

4.14 Villa de los Quintanares

Villa de los Quintanares ligger under 1 kilometer fra den lille landsbyen Rioseco de Soria. Villaen ligger ved bredden av elven Sequillo, en sideelv til Avión som renner ut i Duero. Det var ca. 20 kilometer til Uxama (dagens Osma), og ca. 3 kilometer til den romerske veien mellom Numantia og Uxama.

Ruinene av villaen har vært kjent lenge, og har blitt brukt som steinbrudd opp igjennom årene. Blant annet ble det hentet ut kraftige kvaderstein fra villaens fundament til bruk i konstruksjonen av eremitasjen "La Soledad" som ligger i nærheten. I 1817 ble det hentet ut noen marmorsøyler med grå årer til et monument på *Plaza Mayor* i landsbyen Rioseco. Strukturene har ligget rett under jordoverflaten, så mye er også blitt ødelagt av pløying. På 1960-tallet ble det tatt initiativ til å stanse jordbruket i området hvor villaen ligger. La Dirección General de Bellas Artes godkjente et utgravningsprosjekt, som ble utført over flere sesonger. Utgravningshistorikken er vanskelig tilgjengelig, men det finnes i alle fall rapporter fra sesongene 1965-66 og 1974, ledet av T. Ortego (Ortego 1969; 1976).

Villaen er orientert mot syd, og det er kun deler av anlegget som er utgravet (plansje 9.2). Den avdekkede strukturen utgjør kjernen i villaens residensdel, men inngangspartiet er foreløpig ikke identifisert. Strukturen består av en rekke rom organisert rundt et kvadratisk peristyl i vest og rundt et stort rektangulært atrium i øst. Inn til atriet går en vannkanal som har forsynt villaen med vann fra elven Sequillo. Ved utgravningen av atriet ble det funnet en 42,5 cm høy Saturnusstatuett av god kvalitet, datert til 3. århundre. Den er antagelig en kopi av en original fra hellenistisk tid (Ortego 1976:362). Rundt atriet er det brede fløyer i øst og vest, og en smalere korridor i syd. Alle disse har polykrome mosaikker med geometriske motiver. På nordsiden av atriet er et stort kvadratisk rom med en semisirkulær apside. I øst ligger to enheter bestående av henholdsvis ett og to rom knyttet sammen med en avlang korridor med

åpning ut mot atriets østfløy. Både rommene og korridorene er dekket av polykrome mosaikker med geometriske motiver. I vest ligger et stort rektangulært rom som er delt av en grov mur, og et mindre rom med en rektangulær alkove.

Peristylet er kvadratisk, og har like brede søyleganger i vest, øst og syd. Korridoren i nord er dobbelt så bred som de øvrige. Alle har gulvbekledning i polykrome mosaikker med ulike geometriske motiver. Ved utgravningen av peristylet ble det funnet to kapiteler med bladornamenter, begge i hvit marmor. På nordsiden av peristylet er det en åpning inn til et rektangulært forrom, som igjen åpner opp mot en *triconchos*. Den midtre apsiden er litt større enn de to øvrige. Gulvet i det sentrale kvadratiske rommet var i *opus sectile*, og gulvet i de tre apsidene var dekket av mosaikker (plansje 21.3). Apsiden i vest har et oktagonalt emblema med en fremstilling av Abundantia (plansje 21.2), og apsiden i øst har et oktagonalt felt med en laurbærkrans. Den sentrale apsiden har ulike geometriske mønstre som danner en sirkel, og noen spesielle flettemønstre i de to hjørnene inn mot det sentrale kvadratiske rommet. Mosaikkene i *triconchos* har den største variasjonen og temarikdommen av alle mosaikkene i villaen. Veggene har hatt gipsrelieffer og bemalt stukk.

I peristylets nordøstlige hjørne er det en åpning inn til en smal korridor. Fra denne korridoren kommer man videre til en enhet bestående av to rom med en gang i mellom. Alle gulvene har rike polykrome mosaikker med ulike geometriske mønstre. Syd for peristylet ligger et stort rom som er kvadratisk på utsiden, men innvendig er det oktogonalt med små semisirkulære nisjer i de fire diagonalene. Gulvet har en polykrom mosaikk med rikt varierte geometriske mønstre, blant annet åttekantede stjerner og *guilloche*. Det går en kanal inn til rommet, og det kan derfor dreie seg om en del av termeanlegget (Blazquez og Ortego 1983:15;35-37). Vest for peristylet ligger flere rom med rester av *hypocaustum*.

I atriet ble det funnet en brønn som det i en senere periode ble dumpet avfall i. Her ble det blant annet funnet beinrester av geit, får, svin, villsvin, hjort, hare, kanin, fugl og fole. Utgravningene avdekket dessuten en mengde ulike keramikktyper, blant annet en mørk type dreiet kjøkkenkeramikk, *sigillata hispanica* og malt keramikk i kelt-iberisk tradisjon. Blant funnene var også glassfragmenter av høy kvalitet både med og uten dekor, mynter, og ulike bruksgjenstander av jern som krokar, ringer, hanker, nåler, kramper og en syl med skaft av hjortehorn (Ortego 1976:361-363). Villaen er datert til 4. århundre

4.15 Villa de Ramalete

Villaen ligger i Soto del Ramalete i området Tudela, Navarra. Det var ca. 12 kilometer til den romerske byen Gracurris (dagens Alfaro), og ca. 2 kilometer til den romerske veien mellom Gracurris og Caesaraugusta (dagens Zaragoza). Rett ved villaen renner Ebro. Villaen ble oppdaget da tegl- og keramikkfragmenter dukket opp under jordbruksarbeid. I 1946 ble det satt i gang en utgravning under ledelse av B. Taracena og L. Vázquez de Parga. Ettersom villaen ikke er fullstendig utgravet er det vanskelig å bestemme orienteringen.

Den avdekkede strukturen (plansje 10.1) kan minne om en portikusvilla, men organiseringen er uklar, og det finnes ingen symmetri. Vest i strukturen er det en bred korridor. Midtveis i korridoren er det en åpning inn til en rektangulær vestibyle på 3,20 x 2,20 m, som igjen fører inn til et oktogonalt som er 7,35 m bredt. Gulvet i vestibylen er dekket av en polykrom mosaikk med laurbærgirlandere som danner et flettemønster. I de åpne feltene inne i flettemønsteret er det grener med ulike blomster og frukter, og i ett felt er en delfin. Mosaikken i oktogonen (plansje 22.1) har en bord med akantusranker ytterst, deretter en stor sirkel dannet av laurbærgirlandere. De samme girlanderne danner 8 mindre sirkler innenfor, og omkranser til slutt et sentralt sirkulært emblema (plansje 22.2). Motivet på dette er en mann til hest som dreper et hjortedyr. Over jegeren står innskriften DVLCITIVS (García og Bellido 1954b:216; Pallarès 1997:123,124). Oktogonen hadde *hypocaustum*, og den lille vestibylen var rommets eneste tilknytning til resten av villaen.

Helt i syd åpner korridoren seg mot et stort rektangulært rom som måler 8,30 x 6,70 m. Gulvet er her en polykrom mosaikk med et svastikameandermønster dannet av en *guilloche* med to bånd. I midten av rommet er det et kvadratisk emblema. Ytterst har det en bred bord av *cornucopiae* med ranker og ulike fugler, deretter er det et nytt, mindre kvadrat. I kvadratets fire hjørner er det kronelignende kurver, og sentralt er en laurbærkrans. Inne i laurbærkransen er det en *kantharos*. På hver side av denne står en menneskefigur i profil, og over den er det to fugler. Rommets vegger var kledd med bemalt stukk, og det er bevart rester av romber og blomstermotiver i rødt, svart og gult. I en senere fase fikk rommet bygget til en apside i sydenden, noe som kan tyde på at rommet hadde en viss betydning (Castro 1982:83).

Ved siden av det store rektangulære rommet i syd lå villaens termeanlegg, som besto av *caldarium*, *tepidarium*, og *frigidarium*. I tilknytning til anlegget fantes også en indre *patio*. Villaens jordbruksdel var samlet i en egen struktur i sydvest, med en annen orientering enn kjernen med beboelsesrom og termer. Rommene her er blant annet tolket som lagringsrom,

fjøs, staller og andre bruksrom knyttet til jordbruk og produksjon. Utgraverne har datert villaen til 4. århundre e.Kr. på grunnlag av keramikk, byggematerialer (spesielt teglplatene ved hypokaustanlegget i termene) og mosaikkene. Mosaikkene har en *terminus post quem* basert på en mynt av Konstantin den Store (306-337) som ble funnet under *kantharos*-mosaikken. Villaen har antagelig hatt flere byggefaser (Blazquez og Mezquiriz 1985:61-72).

4.16 Villa de Rielves

Villaen ligger ca 3 kilometer fra Rielves. Den lå ca. 16 kilometer fra Toletum (dagens Toledo), og ca. 10 kilometer fra den romerske veien mellom Toletum og Augustobriga (dagens Talavera la Vieja). Rett ved går elven Rielves, en sideelv til Guadarrama som senere renner ut i Tajo. Villaen ligger i en svakt hellende åsrygg, og er orientert mot syd. Strukturen som er gravet ut er en del av en mye større konstruksjon, antagelig med flere annekser og tilstøtende bygninger (Castro 1982:62).

Ruinene ble oppdaget i 1780, og Pedro Arnal, professor i arkitektur ved Real Academia i San Fernando fikk ansvaret for utgravningene som startet samme år. I 1788 publiserte Arnal en beskrivelse av funnet og en drøftning av mosaikkens opprinnelse, sammen med 21 trykk av strukturene og mosaikkene. Utgravningen fikk stor oppmerksomhet, og var en milepæl i den lokale arkeologien. Likevel er villaen den dag i dag så å si upublisert¹⁴. Etter utgravningen ble mosaikkene tildekket igjen. Opp igjennom årene har det vært en mengde spekulasjoner og ulovlige gravninger i et forsøk på å avdekke dem igjen. I 1968 startet Instituto Central de Conservación y Restauración en undersøkelse på lokaliteten, under ledelse av J. Sánchez Meseguer. Det ble gravet to grøfter, som førte til at de fikk lokalisert de gjengravede strukturene og identifisert mosaikkene (Castro 1982:61).

Den utgravede strukturen (plansje 10.2) er delvis symmetrisk, og bærer preg av å være nøye planlagt. Strukturen har to hovedakser; nord-syd og øst-vest. Rommene er organisert rundt en 21 m bred *patio* som ender i en vid halvsirkel. Rundt denne går en korridor som følger *patioens* form. Øverst ved halvsirkelen har korridoren en åpning mot et perfekt sirkulært rom. Inngangen til peristylgården ligger på nordsiden, og tvers ovenfor denne er åpningen til et kvadratisk rom som er villaens største. På hver side av dette er en gruppe på fire mer eller mindre kvadratiske rom. Helt øst i strukturen går det en smal korridor som ender i et lite sirkelformet rom. Helt i vest ligger en gruppe på tre rom med ulik form. Flere av rommene

¹⁴ Boken til Arnal er vanskelig tilgjengelig, men det skal finnes to eksemplarer av den i seksjonen "Estampas reservadas" i Biblioteca Nacional.

hadde hypokaustanlegg. Ved utgravningen ble strukturen omtalt som et termeanlegg. Den ble sammenlignet med de store keisertermene i Roma, blant annet kjente man igjen trekk som den store eksedraen og det sirkulære rommet fra planene til Diocletians og Caracallas termer. Det ble først antatt at det sirkulære rommet var et *caldarium*, men disse tidlige teoriene ble senere forkastet, ettersom rommet ikke er knyttet til noe *tepidarium*, men derimot til et åpent galleri (Castro 1982:63). I stedet har man kommet frem til at de tre rommene i vest utgjorde et lite termeanlegg. Et av disse hadde hypokaustanlegg, og det er funnet rester av en mulig *fornax* på utsiden av rommet, slik at dette sannsynligvis var termenes *caldarium*. Det korsformede rommet fungerte som *tepidarium*, mens det lengst syd som ender i en nisje, var *frigidarium*. Dette lille termeanlegget lå altså i direkte tilknytning til resten av strukturen som synes å være residenskjernen.

De fleste utgravde rommene hadde mosaikkbekledning. Mosaikkene er polykrome, og har ulike geometriske mønstre. Et av rommene på nordsiden har en mosaikk med et geometrisk mønster som danner en U rundt et emblema med figurativ fremstilling av krigere eller gladiatorer (plansje 23.1). Det sirkulære rommet var villaens høydepunkt, og er foreslått som et nymfeum. Rommet hadde opprinnelig mosaikkbekledning, men denne ble ødelagt under utgravningen.

Arkitekturen og mosaikkene har ført til en datering rundt midten av 4. århundre e.Kr. Villaen er tydelig nøye planlagt, og har hentet inspirasjon fra de nye tendensene i den tetrarkiske arkitekturen. Den er luksuspreget, og i mosaikkene gjenfinner vi mønstre fra både Nord-Afrika og Gallia. Det eneste figurative motivet, krigerne, er et typisk tetrarkisk motiv (Castro 1982:75).

4.17 Villa de el Romeral

Villaen befinner seg ca. 4 kilometer opp langs elven la Noguera Ribagorçana fra Albesa i Lérida. Elven møter Segre, og renner deretter ut i Ebro. Villaen lå ca. 14 kilometer fra Ilerda (dagens Lérida), og ca. 8 kilometer fra den romerske veien mellom Ilerda og Osca (dagens Huesca). Villaen er antagelig orientert mot syd.

Utgravningen av villaen ble ledet av L. Díez-Coronel og R. Pita, og avdekket deler av et villaanlegg (plansje 11.1) med en utstrekning på rundt et hektar. Det ble funnet et stort tilnærmet kvadratisk peristyl, og noen rom i tilknytning til dette. Søylegangene i peristylet har mosaikker med ulike geometriske mønstre. Nær det sydvestlige hjørnet er det et emblema

med ulike fugler, grener og blader (plansje 23.2). Mot peristylet nordlige side ligger det et rom med en semisirkulær apside. Gulvene i selve rommet og i apsiden er dekket av mosaikk, og virker som det viktigste rommet av de som er utgravet.

Utgravningen avdekket en mengde luksuriøse materialer, blant annet et fragment av porfyr, plater av grå og hvit marmor, et korintisk kapitel, en base og et søyleskaft i hvit marmor. Villaen har hatt flere bygningsfaser. Det eksisterer flere ulike nivåer, noen murer er bygget over hverandre, og flere gulvbekledninger er enten blitt overbygget av nye, eller ødelagt av skjærende murer. Dette kan tyde på rekonstruksjoner og gjenbruk opp igjennom villaens levetid. Keramikken fra utgravningen antyder at villaens tidligste fase var omkring 2. århundre e.Kr. Villaens blomstringsperiode ser ut til å ha vært i annen halvdel av 4. århundre, og det er også dokumentasjon for fortsatt beboelse i den første halvdel av 5. århundre (Blazquez et al. 1989:13).

4.18 Villa de Santervás del Burgo

Villaen ligger ved "Los Villares" syd for landsbyen Santervás, nær Burgo i provinsen Soria. Villaen lå ca. 16 kilometer fra Uxama (dagens Osma), og ca. 18 kilometer fra Clunia (dagens Coruña del Conde). Veien mellom disse byene lå ca. 6 kilometer fra villaen. Villaen har en ideell plassering i enden av en dal omgitt av fjell og slake koller, og kun 90 meter fra elven Cejos. Villaen er antagelig orientert mot syd. Villaen ligger i et lett skrånende terreng, men høydeforskjellene er blitt redusert ved jordbruk i nyere tid. Dette har ført til at deler av ruinene stikker opp av jorden, og dermed i stor grad er ødelagt (Ortego 1956:173).

Opp igjennom tidene har villaen blitt benyttet som steinbrudd av innbyggerne i nabolandsbyen Santervás, og det er funnet en rekke fragmenter av både mur, mosaikker, søyler og skulpturer murt inn i bygninger i landsbyen. Et eksempel er to skulpturfragmenter murt inn i fasaden til kirken i Santervás (Ortego 1956:191).

I 1949 foretok B. Taracena en undersøkelse i landsbyen Santervás og på selve stedet "Los Villares", og funnene av fragmenter i bygninger og i jordoverflaten vitnet om at det dreide seg om en betydelig struktur med rikelig utsmykning. Det ble gravet noen søkegrøfter som resulterte i funnet av flere rom med mosaikkbekledning, og etter en rapport til Comisaría General de Excavaciones, ble "Los Villares" inkludert i Plan Nacional de Excavaciones (Ortego 1956:170). Utgravningen ble startet på begynnelsen av 1950-tallet, under ledelse av Teógenes Ortego, som var Comisario Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Soria.

Man begynte å grave i det sydvestlige hjørnet av villaen, og fortsatte systematisk mot øst og nord.

Utgravningene avdekket en stor villa (plansje 11.2) på over 2500 kvadratmeter, og store deler av den har mosaikkbekledning. Villaen følger en typisk romersk planløsning, med ulike rom plassert rundt et sentralt peristyl. Peristylet måler 43,5 x 19 meter, og har hatt søyler i kalkstein. Det er funnet deler av kannelerte søyleskaft (Ortego 1956:192). Søylegangene i nord (XVI), øst (XIV) og syd (IX) er like brede, mens den i vest (V) er smalere enn de andre. XVI, XIV og IX er dekket av polykrome mosaikker med diverse geometriske mønstre. Omtrent midt på XVI blir det geometriske mønsteret avbrutt av et kvadrat med et sirkulært motiv. Dette feltet har små tesserae og er av bedre kvalitet enn resten av gulvet (Ortego 1956:184). Det ble gravet noen søkegrøfter inne i peristylgården, hvor det blant annet ble funnet deler av en vannkanal og det som antagelig har fungert som et impluvium (Ortego 1956:189). I det sydvestlige hjørnet av peristylet ligger det en gruppe rom, I – VIII, som kan virke som residensens kjerne. Av disse rommene kan det nevnes et soverom (I), som består av et kvadratisk rom (Ia) med en rektangulær alkove (Ib). Gulvet i Ib er hevet et trinn over gulvet i Ia, og begge er dekket av polykrome mosaikker med ulike geometriske mønstre. I tilknytning til rom I ligger rom II og III som kan ha fungert som tablinium og triclinium. Begge rommene har polykrom mosaikkbekledning med geometriske mønstre. Det samme har også rom VII og VIII, men det er vanskelig å vurdere hvilken funksjon de kan ha hatt (Ortego 1956:192). Opp mot det nordvestlige hjørnet av peristylet ble det funnet en spesiell struktur, XXIII, som måler 2,84 x 2,55 m. Både gulvet og det som er bevart av veggene er dekket av støpemasse, og ut fra den vestlige muren stikker det et lite rør i brent leire inn i rommet. Strukturen kan enten tolkes som et basseng i et badeanlegg, eller som et oppbevaringskar i tilknytning til vin- eller oljeindustri (Ortego 1956:193).

Syd for peristylet ligger det en gruppe rom, X – XIII, som synes å være de mest betydningsfulle i villakomplekset. Rom X er ovalformet, med mål på 5,75 x 6,32 meter, og har fire 1,02 meter brede semisirkulære nisjer, plassert i diagonalene. Gulvet i hovedrommet og i nisjene er dekket med polykrom mosaikk, med både geometriske og figurative motiver. Mosaikken er i opus vermiculatum, og er av en langt bedre kvalitet enn resten av mosaikkene i villaen. Sentralt i rommet er et emblema, som rammes inn av ulike bånd med geometriske mønstre, som følger rommets form. Innerst er det en åttekantet stjerne, og i det midterste feltet, som er oktagonalt, er det en fremstilling av Abundantia (plansje 23.3). Hun er fremstilt med langt hår som faller ned over skuldrene, og på hodet har hun et vakkert diadem med

edelstener. Hun har på seg *subucula*¹⁵, og over den har hun *palla*¹⁶, som er festet med en fibula på hennes venstre skulder. Hun holder et overflødigshorn i sin venstre hånd, og en symbolsk skive i sin høyre. Mosaikken i de fire nisjene har en fremstilling av en konkylie, som alle vender inn mot sentrum av rommet. Det er funnet fragmenter av bemalt stukk. De hadde en grunnfarge av grønt og rødt, og på denne var det malt geometriske ornamenter, blomster og blader (Ortego 1956:179,180). I rommet ble det også funnet noen skulpturfragmenter i hvit marmor. Det ene er en sokkel med en venstrefot med sandal, tilhørende en voksen person. Man kan se spor etter den høyre foten. Rett ved denne ble det funnet en bit av det som har blitt tolket som en arm eller ben, og et annet lite fragment med spor av relieff. I tillegg ble det funnet et fragment av en delfin som står på hodet, som antagelig har fungert som støtte for en figur av et barn. Det er bevart deler av barnets høyre ben og fot, og det er spor av den venstre. Dette kan ha vært en fremstilling av Eros. Alle fragmentene er av høy kvalitet (Ortego Frías 1956:181). Rom X antas å ha hatt en religiøs funksjon. Nisjene kan meget vel ha fungert som *lararia* til oppbevaring av fremstillingene av penates og lares (Ortego 1956:193).

På lik linje med rom X ligger rom XIII, som har en spesiell, korsformet plan. Den største aksene, N-S, måler 6,50 x 2,86 meter, og ender i en hemicykel i hver ende. Tverraksen måler 5,62 x 2,50 meter, og er et perfekt rektangel. Hele gulvet har hatt mosaikkbekledning, men den er kun bevart i de fire apsidene. Det sentrale feltet er dessverre gått tapt. De bevarte mosaikkene er polykrom, har fine tesserae og har ulike geometriske mønstre. Her ble det funnet et skulpturfragment i hvit marmor, som viser deler av foldene i en kappe (Ortego 1956:181,182). Rommet har blitt tolket som et mulig oecus (Ortego 1956:193). Mellom X og XIII, har opprinnelig ligget to rektangulære rom; XI og XII. Rom XI lå lengst syd, og har på et tidspunkt blitt fullstendig ødelagt og gjenmurt. Rom XII har senere blitt delt i to av en mur som er plassert oppå gulvmosaikken. Mosaikken er polykrom og har geometriske mønstre, men er av dårlig kvalitet. Den henter opp motiver fra mosaikken i rom VII og VIII, men de er forenklet, og det er benyttet større tesserae. Muren som deler rommet fortsetter ut i peristylgangen. Dette viser tydelig at villaen har gjennomgått en ombygging og restaurering i en senere fase enn den opprinnelige (Ortego 1956:181).

I noen søkegrøfter øst for peristylet støtte man på flere murer (XV), og det befinner seg muligvis en gruppe rom også på denne siden. De er ikke undersøkt nærmere, og man vet ikke

¹⁵ Undertunika.

¹⁶ En kappe eller kåpe til å ha over et tynnere plagg.

noe om de eventuelle rommenes funksjon. På nordsiden av peristylet er det gravet frem en rekke rom, XVII – XXII. Her ble det funnet en del keramikk, 3 vevlodd, et fragment av en mølle i sandstein, og et hjortehorn som har fungert som håndtak for et kniv- eller sagblad. Murene er grove, og det er forslått at dette kan være villaens produksjonsdel, med ulike rom i tilknytning til jordbruk og kvegdrift. Lengst i nord har det vært en hortus (Ortego 1956:193).

Under utgravningene ble det funnet ulike typer keramikk, blant annet terra sigillata, og ulike gjenstander i jern, som nagler og kroker. Det ble også funnet 3 viktige mynter. To store bronsemynter; en av Lucius Verus (161-169) og en av Faustina den yngre¹⁷. I tillegg ble det også funnet et fragment av en liten bronsemynt av Constantius Gallus¹⁸ (Ortego 1956:190).

Villaen ble antagelig bygget i siste tredjedel av 2. århundre e.Kr., og det kan synes som om den ble oppført uavbrutt i én bygningsfase. På et eller annet tidspunkt, har det inntruffet noe som har ført til at villaen ble midlertidig forlatt, og at deler av den ble ødelagt. Dette kan ha skjedd i annen halvdel av 3. århundre, fordi man vet at det ble foretatt plyndringer i dette området da frankiske stammer tok seg inn i Tarraconensis under keiser Gallienus (260-268), og at blant annet det nærliggende romerske palasset i Clunia ble ødelagt (Keay 1988:177; Ortego 1956:194). Villaen ble gjenoppbygget etter dette. Deler av de opprinnelige strukturene ble endret, og noen av mosaikkene ble restaurert (Ortego 1956:194).

¹⁷ Datter av Antoninus Pius og Faustina den eldre, gift med Marcus Aurelius.

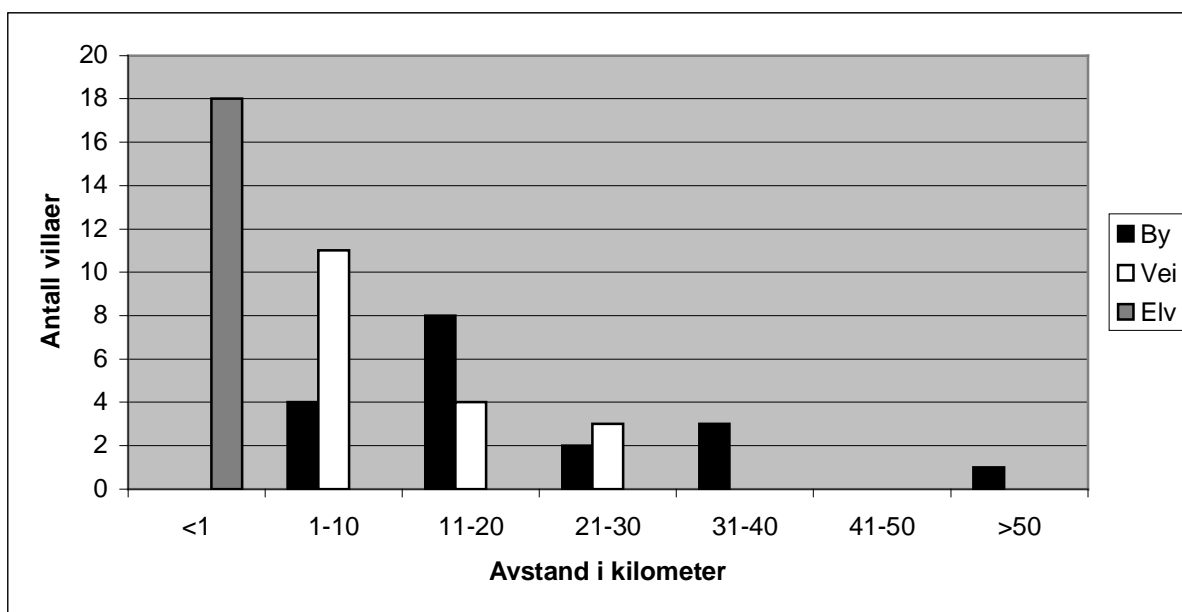
¹⁸ Ble utnevnt som Caesar for den østlige delen av riket av Constantius II i 351, med hovedsete i Antiochia.

5 Analyse

Analysen er basert på punktene som ble skissert i kapittel 2, og vil først presentere resultater og de tydeligste mønstrene. Deretter følger en oppsummering med en sammenligning av villaene på tvers av disse punktene.

5.1 Beliggenhet

Villaenes avstand til nærmeste by, elv og vei, orientering og plassering i landskapet.

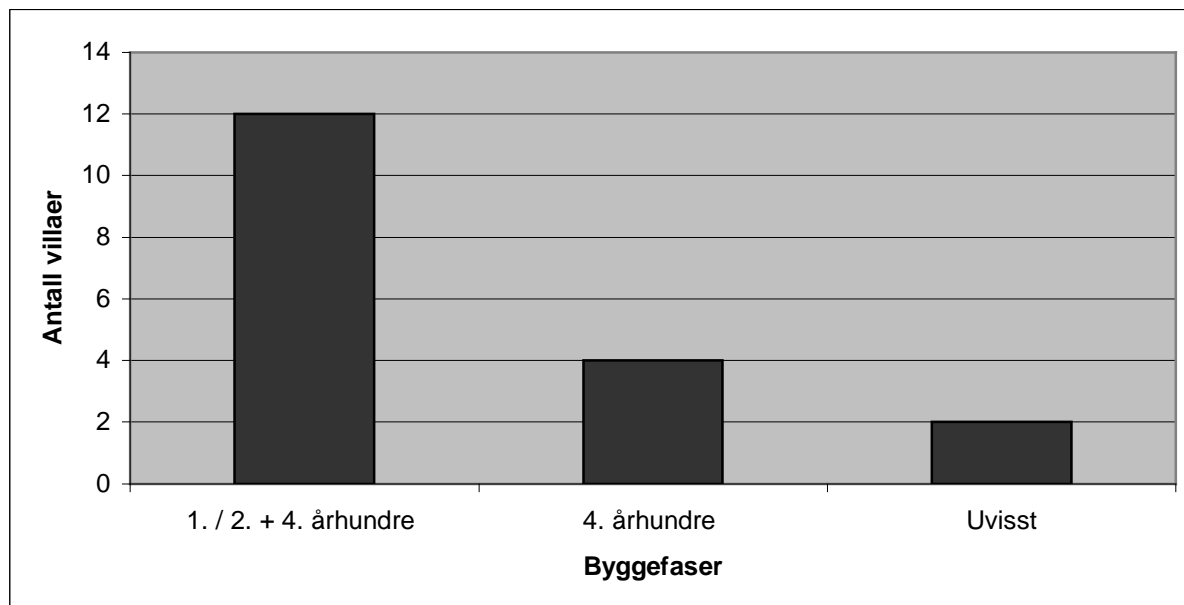
Figur 1 Avstand til nærmeste romerske by, elv og hovedvei

Som illustrert i Figur 1 ligger de fleste villaene innenfor en radius på 20 kilometer fra en by. Det er en tydelig konsentrasjon av villaer rundt de store romerske byene Toletum, Pallantia, Segovia, Ilerda, Uxama og Tarraco, i de områdene som utgjorde Tarraconensis og nordlige deler av Carthaginiensis. Villaene ligger uten unntak i nærheten av en elv. De fleste ligger i dalførene omkring Duero og Ebro, men det er også mange i tilknytning til de andre store elvene Guadalquivir, Guadiana og Tajo. Villaene ligger oftere ved en bielv enn ved selve hovedeleven. Ingen av villaene ligger langs de romerske hovedveiene, men flesteparten ligger mindre enn 10 kilometer unna, gjerne langs mindre veier knyttet til hovedveiene.

Villaene er hovedsakelig orientert mot sydvest, og i noen få tilfeller mot syd eller sydøst. Alle villaene ligger i fruktbare og solrike områder. I de fleste tilfeller er det lite informasjon om villaens plassering i landskapet, men Carranque og Fortunatus ligger begge i svake helninger,

Mezquitillas på en kolle, og Liédena ligger høyt og fritt ved de steile fjellskrentene ved Foz de Lumbier.

5.2 Byggefaser

Figur 2 Villaenes byggefaser

De fleste villaene er tidligere strukturer fra 1. og 2. århundre som har blitt utvidet og restaurert i 4. århundre. Imidlertid finnes det fire villaer som mest sannsynlig er oppført i én byggefase; Carranque, Cuevas de Soria, Olmeda og Rielves. Camino Viejo de las Sepulturas og Mezquitillas er datert til 4. århundre, men ettersom de kun er delvis avdekket er det uvisst om de har tidligere byggefaser.

5.3 Funksjonsdeler

Ved de fleste bevarte villaene er det kun residensdelen som er avdekket, og denne kan ofte synes som en egen struktur. To unntak er Cocola og Liédena, som begge har residens og jordbruks- og produksjonsdel i samme enhet. I Ramaleta er det avdekket deler av jordbruks- og produksjonsdelen i en egen struktur. Et gjennomgående trekk ved de utgravde villaene er at man har lite informasjon om jordbruks- og produksjonsdelen. Dette behøver ikke dermed bety at villaen ikke hadde en slik del. Mange av villaene ble gravet ut tidlig på 1900-tallet, og utgravningene hadde en tendens til å fokusere på residensdelen og dens mosaikker. Det er sjelden foretatt surveyer av områdene rundt villaene, så i mange tilfeller kan man anta at jordbruks- og produksjonsdelen ennå ikke er avdekket. Det er også en mulighet at disse strukturene kan ha vært bygget i andre mer forgjengelige byggematerialer, og dermed ikke er bevart. Ettersom den romerske villaen tradisjonelt var basert på jordbruk, og alle de spanske

villaene ligger i fruktbare områder, kan man anta at de fleste drev med jordbruk i en eller annen form.

Utenom residens og eventuell jordbruks/produksjonsdel er det funnet andre strukturer ved tre av villaene. Det finnes en basilika og et monumentalt nymfeum i egne strukturer nord for residensdelen ved Carranque, en mulig basilika og baptisterium ved Cocosa, og en basilika ved Fortunatus.

5.4 Innhold og organisering av residensdelen

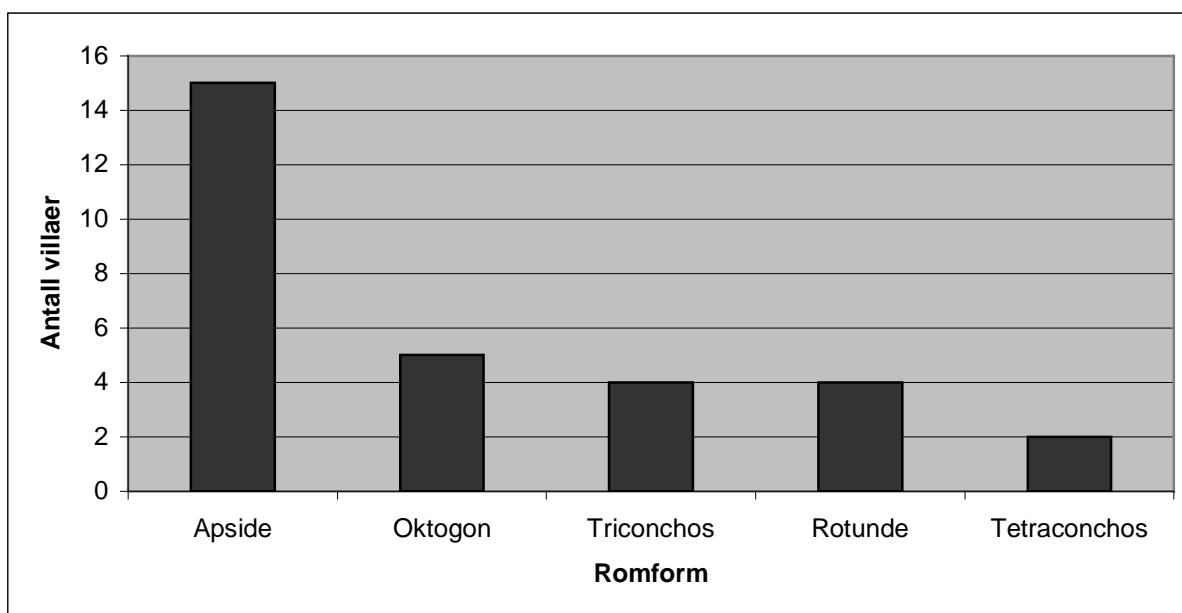
Ingen av de bevarte strukturene utgjør en kompakt enhet med rette yttervegger; samtlige har ett eller flere rom og apsider som stikker utenfor den øvrige bygningskroppen. Som en regel er villaene ikke symmetrisk organisert, men Carranque, Cuevas de Soria, Olmeda og Rielves har alle noen rom som er ordnet symmetrisk. Disse villaene er også de eneste som ble reist i én byggefase, noe som gjorde det mulig å planlegge en helhetlig organisering av bygningen.

Ettersom det i de fleste tilfellene kun er deler av residensen som er avdekket, kjenner man sjelden til villaens inngangsparti. Unntak er Carranque og Olmeda, som er så godt bevart at man med stor sannsynlighet kan fastslå hvor inngangen har vært. Ved de øvrige villaene kan eventuelt orienteringen av strukturene gi ett inntrykk av hva som ville være en logisk plassering, men dette vil kun være mulige tolkninger.

De aller fleste villaene har peristyl. Peristylet utgjør selve kjernen i residensdelen, og de øvrige rommene er organisert rundt dette. Peristylene er rektangulære eller kvadratiske, med noen få unntak; i Carranque er det formet som et irregulært trapes, og i Rielves danner peristylets sydside en semisirkulær eksedra. Almenara de Adaja og Quintanares er de eneste som har to peristyl. Begge steder fungerer disse som et senter for hver sin gruppe rom.

Et gjennomgående trekk ved villaene er at de har ett eller to rom som utmerker seg. Disse skiller seg fra de øvrige ved at de er store, de har ofte en spesiell form eller en apside, og de har en mer eksklusiv utsmykning enn i resten av villaen. Gulvnivået kan være hevet, inngangen er bred, og er i mange tilfeller flankert av søyler. Som forklart i kapittel 2 har jeg valgt å kalle disse rommene for hovedrom. I de villaene som har to hovedrom ligger som regel det ene i nord, og det andre i øst eller vest. Rommet i nord vil kalles hovedrom A, og det andre hovedrom B. Dette er av praktiske årsaker, og indikerer ingen rangforskjell mellom rommene. Dersom villaen har peristyl, vender hovedrommene alltid inn mot dette.

De fleste villaene har en eller flere særegne romformer:

Figur 3 Særegne romformer i residensdelen

I nesten alle villaene finnes det ett eller flere rom med en apside. Apsiden er oftest semisirkulær, men kan også være hesteskoformet (Romeral) eller polygonal (Aguilafuente, Almenara de Adaja og Carranque). I de fleste tilfellene har apsiden blitt tilføyet under villaens restaurering og utbygging i det 4. århundre. Det er som oftest hovedrommene som har en apside, men flere av villaene har i tillegg et eller flere mindre rom med en apsidal avslutning.

Triconchoi finnes i fire av villaene. Mezquitillas har en *triconchos* som vender ut mot en tverrgående korridor, og er det største rommet i den delen av villaen vi kjenner til. I Quintanares utgjør en *triconchos* det ene hovedrommet, og vender inn mot det kvadratiske peristylet. Almenara de Adaja har en *triconchos* i tilknytning til termeanlegget, men man vet lite om rommets funksjon. Dette er de klareste eksemplene, men hovedrommet i Carranque kan også kalles en *triconchos*, men med svakt buete eksedraer. I tillegg har villaene i Centcelles og Santervás del Burgo hver sin variant av en *tetraconchos*. Centcelles har et kvadratisk rom med fire semisirkulære eksedraer, mens Santervás del Burgo har et lignende rom med to semisirkulære og to rektangulære eksedraer.

Sirkulære rom finnes i noen av de spanske villaene. I Carranque har det fungert som vestibulum, og leder inn til peristylet. Både Centcelles og Santervás del Burgo har et sirkelformet rom med fire semisirkulære nisjer. Rommet i Santervás del Burgo er svakt

ovalformet. Det mest iøyefallende eksempelet er i Rielves, der et perfekt sirkelformet rom springer ut fra den semisirkulære enden av peristylet i syd.

Åttekantede rom finnes også i flere villaer, blant annet på hver side av det sentrale hovedrommet i Carranque. Olmeda har et tårn i hvert av de fire hjørnene, hvorav de to tårnene i syd er åttekantede. Både Almenara de Adaja og Quintanares har et oktagonalt rom i tilknytning til det ene peristylet. Villaen i Ramalete er det eneste tilfellet hvor det som synes å ha vært det viktigste rommet var en oktagon. Rommet ligger sentralt langs en korridor, var oppvarmet og hadde en mosaikk med innskrift.

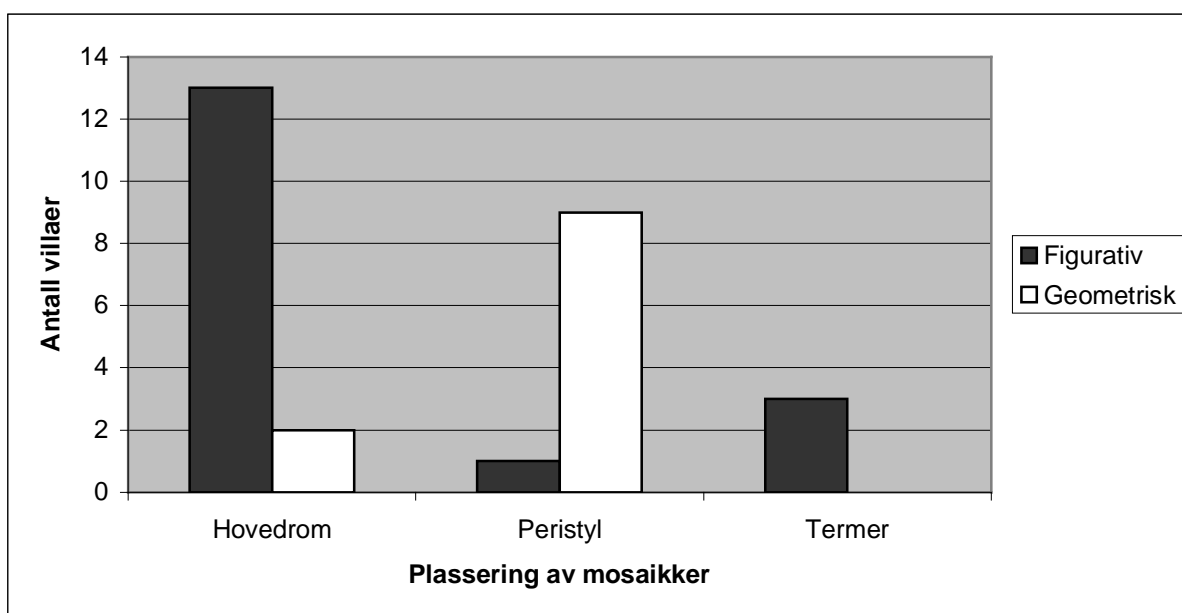
Nesten alle villaene hadde et privat termeanlegg. I de fleste tilfellene ligger termene i tilknytning til selve residenskjernen, mens de i Carranque og Prado befinner seg i en egen struktur utenfor villaen. Badene består hovedsakelig av *frigidarium*, *tepidarium* og *caldarium*. Termeanleggene har stort sett enten blitt oppført, eller eldre anlegg har blitt utvidet og restaurert, i 4. århundre. Man har ikke kunnet påvise termer i Bruñel, Mezquitillas, Romeral og Santervás del Burgo, men ettersom disse villaene kun er delvis utgravet, er sannsynligheten stor for at de kan ha hatt termer som ennå ikke er avdekket. Ved villaen Camino Viejo de las Sepulturas utgjør derimot termeanlegget en stor del av de avdekkede strukturene.

5.5 Utsmykning av residensdelen

Utsmykningen i de bevarte villaene består av veggmalerier, skulptur, *opus sectile* og mosaikk. Veggmalerier er kun fragmentarisk bevart, blant annet i Aguilafuente, Camino Viejo de las Sepulturas, Carranque, Cocola, Quintanares, Ramalete, og Santervás del Burgo. Skulptur er bevart i noen få tilfeller, som en Saturnusstatuett i Quintanares, og fragmenter av en fot, en delfin og en kappe i Santervás del Burgo. *Opus sectile* er kun funnet i Carranque og Quintanares.

Mosaikk er derimot bevart i de fleste villaene i Spania. Det finnes noen få eksempler på veggmosaikker, blant annet i Camino Viejo de las Sepulturas, Carranque og i Centcelles, men først og fremst dreier det seg om gulvmosaikker. Mosaikkene er stort sett datert til restaureringer og utbygginger i 4. århundre. Typisk for mosaikkene fra denne perioden er fargene hvitt, gult, rødt og svart.

De fleste villaene har både geometriske og figurative mosaikker, og plasseringen av disse viser et tydelig mønster, som illustrert i figur 4.

Figur 4 Plassering av figurative og geometriske mosaikker

Figurative mosaikker befinner seg som oftest i hovedrom, mens geometriske mosaikker er brukt i søylegangen rundt peristylet. Opplysninger om termene er ofte mangelfull, men der mosaikkbekledningen i termene er kjent, dreier det seg om figurative motiver.

De geometriske mosaikkene har flere elementer som stadig går igjen. Blant disse er først og fremst Solomonknote, *guilloche* og *peltae*, som finnes i en eller flere varianter i de aller fleste villaene. Solomonknuten kan enten være enkel, spiss, rettvinklet, dobbel eller med *peltae*. De ulike typene *guilloche* består av fletter med 2, 3 eller 4 bånd, hele flettede ”matter”, og en slags lenketype. *Peltae* finnes i en rekke varianter og kombinasjoner, blant annet satt sammen til et bølgende mønster. Ellers finnes det ulike typer svastika, meander, rosetter, akantusranker, eføyblader og laurbærbånd i svært mange av villaene.

De figurative motivene er varierte, men også her er det elementer som går igjen.

MOTIV-GRUPPE	ANTALL MOSAIKKER	MOTIV	ANTALL VILLAER	BESKRIVELSE
Mytologi og lignende	26	Guder og mytologiske figurer	11	Abundantia, Diana, Bacchus, Medusa, Pegasus, Oceanus, Hippocampus, Amor, Psyke, Venus, Hylas, ulike nymfer, mulig Neptun og Amymone
		Eroter	3	Fiskende eroter, eroter med fugler
		Personifikasjoner	3	Vinder, 4 årstider
		Mytologiske scener hentet fra litteraturen	2	Akilles og Briseis, Akilles på Skyros, Adonis død, Pyramus og Thisbe, Aktaeon og Diana
Fugler, fisker og pattedyr	24	Fugler	9	Mange ulike typer
		Fisker	5	Mange ulike typer
		Pattedyr	3	Hest, løve, hjort, bjørn, esel, hare, okse, panter
Diverse	15	Vaser	9	Kantharos, kratér
		Jakt/kriger	3	Jakt på diverse dyr, jeger til hest som dreper en hjort, krigere i rustning
		Byster	3	Mannlige og kvinnelige, mulig portretter

Tabell 1 Oversikt over figurative mosaikker

De mytologiske motivene befinner seg i de fleste tilfellene i hovedrom. Blant disse er Abundantia, Bacchus, Diana, Pegasus, Akilles og Briseis, Adonis' død og Akilles på Skyros. Oceanus finnes i et nymfeum og i tilknytning til termer, og en *hippocampus* og ulike fisker befinner seg i termer. Medusa finnes i tre mosaikker, og av disse ligger en i et inngangsparti, mens plasseringen av de to andre er usikker. Kjærlighetsscenene med Pyramus og Thisbe, Hylas og nymfene, Neptun og Amymone og Aktaeon og Diana ligger alle i et *cubiculum*.

Mosaikkinnskrifter og monogrammer finnes i til sammen syv villaer:

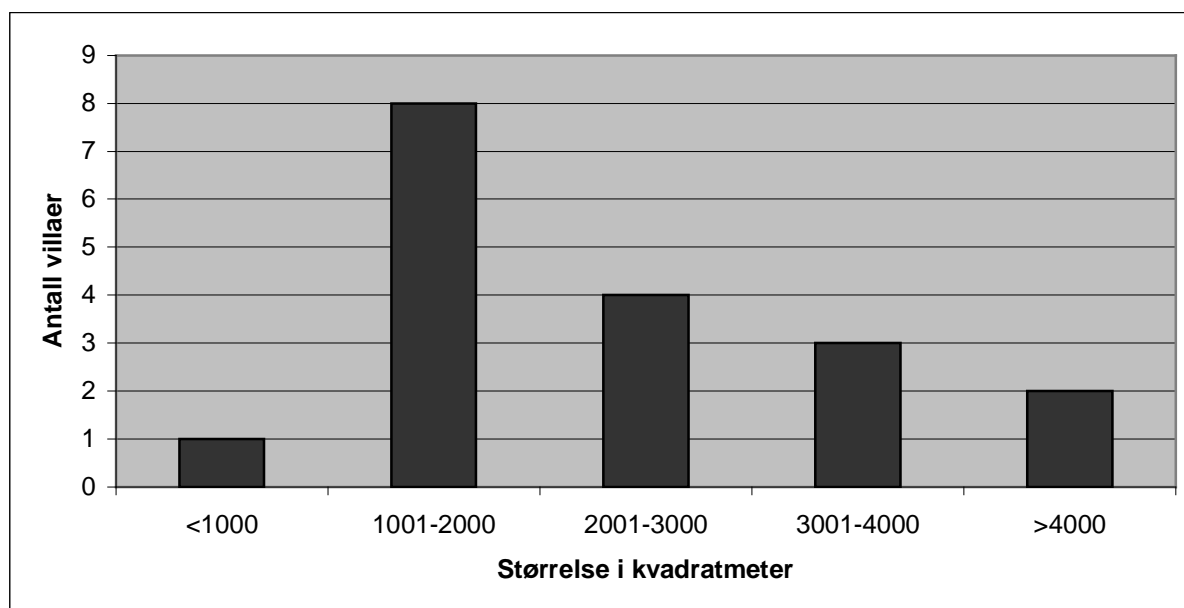
VILLA	INNSKRIFT / MONOGRAM
Aguilafuente	TAGVS; EVFRATA; NO-; -ENS
Camino Viejo de las Sepulturas	[---]NI[---]; [---]QUA[---]; [---]VI OPV[S?---]
Carranque	LEANDER, TITVRVS; EX OFFICINA IVLI PR[VD]; EX OFFICINA MAS...NI / PINGIT HIRINIVS / VTERE FELIX MATERNE / HVNC CVBICVLVM
Cuevas de Soria	Seks monogrammer
Fortunatus	FORTVNATVS
Liédena	Ett monogram
Ramalete	DVLCITIVS

Tabell 2 Oversikt over mosaikkinnskrifter og monogrammer

Den ene innskriften er i et *cubiculum*, men ellers befinner alle de andre seg i hovedrom. Av monogrammene finnes ett i et hovedrom, tre i rom med uviss funksjon, og de øvrige i søyleganger, hvorav to markerer døråpningen til et hovedrom.

5.6 Størrelse

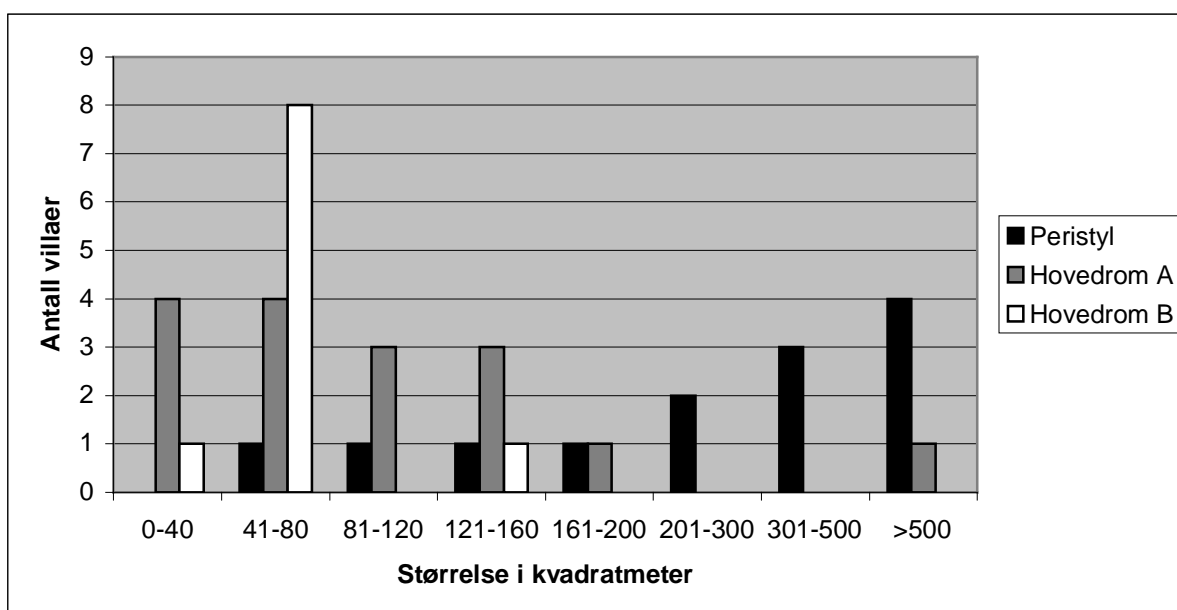
Villaenes totale størrelse er beregnet ut fra de bevarte restene. Tabellen gir et noe skjevt bilde, ettersom de fleste villaene kun har bevart residensdelen, mens noen få har residens og jordbruksdel i samme struktur. I tillegg er det flere av villaene som kun er delvis utgravet. Resultatene gir et inntrykk av om det fantes en norm når det gjaldt størrelsen på residensdelen.

Figur 5 Størrelse på det bevarte villaanlegget

De fleste villaene er mellom 1000 og 2000 kvadratmeter. Den minste villaen på tabellen er Mezquitillas, men den har kun bevart en liten del av residensdelen, så man kan anta at den opprinnelig var langt større. Cocosa og Liédena markerer seg ved å være unormalt store (ca. 4900 kvadratmeter og ca. 12800 kvadratmeter), noe som kan forklares ved at de har residens og jordbruksdel i samme struktur. Målene på det som sannsynligvis tilsvarer residensdelen er henholdsvis ca. 1400 og ca. 1300 kvadratmeter, med andre ord i tråd med de øvrige resultatene. De tre villaene med størst residensdel er Bruñel, Cuevas de Soria og Olmeda. De bevarte termeanleggene varierer i størrelse, men er alle mellom 50 og 400 kvadratmeter.

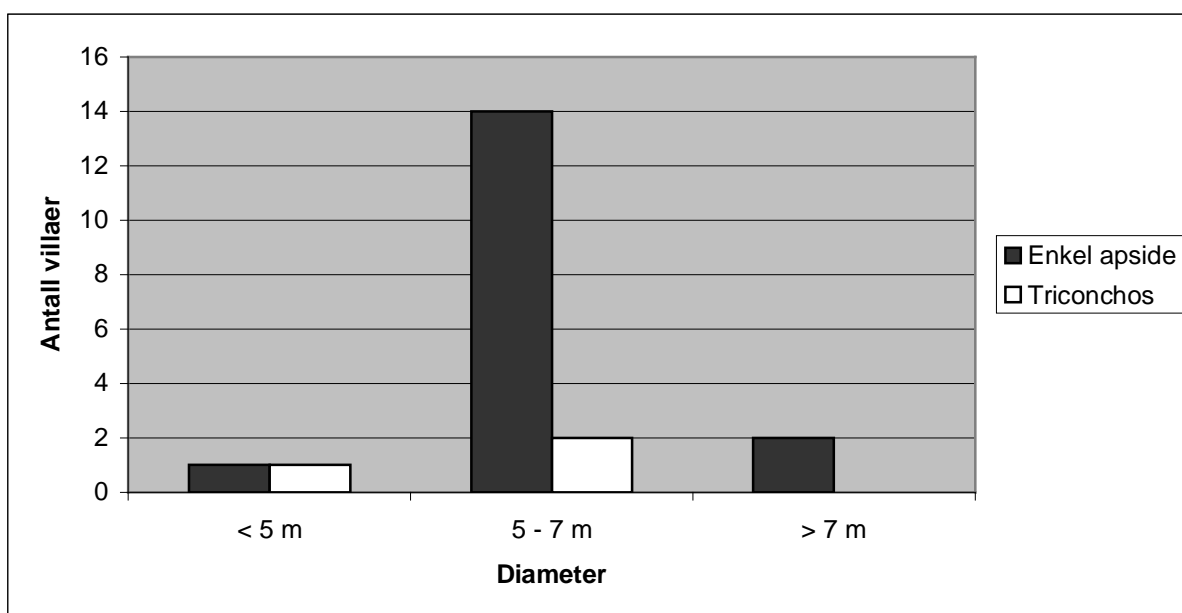
I residensdelen har jeg målt størrelsen på peristyl og hovedrom. Målene er foretatt på den indre søylegården i peristylet, og på selve hovedrommet uten eventuelle apsider.

Figur 6 Størrelse på peristyl, hovedrom A og hovedrom B

Figur 5 viser at mange av villaene har store peristyl. Cocosa og Liédena, som er de største villaene totalt, har allikevel relativt små peristyl på henholdsvis ca. 220 og 110 kvadratmeter. De tre store villaene Bruñel, Cuevas de Soria og Olmeda har derimot svært store peristyl, i likhet med Romeral og Santervás del Burgo. Ved de to siste villaene utgjør peristylet størstedelen av de bevarte strukturene.

De aller fleste villaene har store hovedrom, og selv de minste av disse utgjør relativt store saler. Den dobbeltsidede salen i Bruñel er på ca. 700 kvadratmeter, og skiller seg ut ved å være unormalt stor. Ved de villaene som har to hovedrom er stort sett alltid rom A i nord større enn rom B i øst eller vest.

Figur 7 Diameter på apsider i villaene

Apsidene, som stort sett opptre i hovedrom, er som vist i figur 7 svært like i størrelse; de aller fleste har en diameter på mellom 5 og 7 meter. Dette gjelder både for enkle apsider og for apsider i *triconchoi*.

5.7 Oppsummering

Villaene kan deles i to kategorier. Den ene består av villaer som har residensdelen i en egen struktur (heretter kalt residensvilla), og den andre av villaer som har residens og jordbruks- og produksjonsdel i samme enhet (heretter kalt residens- og jordbruksvilla). Disse kategoriene samsvarer med Castros inndeling i det han kaller *villa urbano-rustica* og *villa casa residencial* (Castro 1982:69-70,88-92). Inndelingen er hensiktsmessig, ikke kun fordi villaene skiller seg fra hverandre ved å ha separat residensdel eller residens og jordbruks- og produksjonsdel i samme struktur. I tillegg er det klare forskjeller når det gjelder avstand til nærmeste romerske by og vei, og residensdelens innhold og utsmykning.

Av residensvillaene ligger alle, med unntak av to, innenfor en radius av 20 kilometer fra den nærmeste romerske byen, og de fleste ligger under 10 kilometer fra en romersk hovedvei. Alle villaene har peristyl, og de fleste har to klare hovedrom som utmerker seg. Alle villaene har et eller flere rom med en apside, og i mange tilfeller også særegne romformer som oktagon, rotunde og *triconchos*. Generelt sett bærer disse villaene preg av å være luksuriøse palasser. Alle har polykrome mosaikker i søylegangene rundt peristylet og i en rekke andre rom, og i

noen av villaene er det bevart *opus sectile* og veggmalerier. Størrelsesmessig er det disse villaene som har størst residensdel, peristyl og hovedrom.

Residensvillaene inkluderer hovedandelen av villaene; Aguilafuente, Almenara de Adaja, Bruñel, Carranque, Cuevas de Soria, Fortunatus, Olmeda, Quintanares og Rielves. Til denne gruppen vil jeg også inkludere Romeral og Santervás del Burgo selv om kun peristylet og noen få rom er avdekket. Til tross for at disse villaenes organisering ikke er kjent, kan de bevarte strukturene hevdes å ha flest likhetstrekk med residensvillaene. Begge ligger under 20 kilometer fra nærmeste romerske by og under 10 kilometer fra en romersk hovedvei. Peristylene er blant de største, på henholdsvis ca. 450 og ca. 860 kvadratmeter, og de har mosaikker i søylegangene. Romeral har et tydelig hovedrom med apside, og Santervás del Burgo har en rotunde og en *tetraconchos*.

Jeg har bare klart å identifisere to villaer som hører inn under jordbruks- og residenskategorien; Cocosa og Liédena. Disse villaene har lengst avstand til nærmeste by og vei. De har ingen tydelige hovedrom på samme måte som residensvillaene, og de er generelt mindre luksuriøse. Cocosa har *opus signinum* i søylegangene rundt peristylet, og Liédena har svart-hvite mosaikker med geometriske mønstre.

De øvrige villaene (Camino Viejo de las Sepulturas, Centcelles, Mezquitillas, Prado og Ramalete) er kun delvis avdekket. Dermed kjenner man verken til hvordan residensdelen har vært organisert, eller om en eventuell jordbruks- og produksjonsdel har vært separat eller knyttet til residensdelen.

6 Tolkninger

Resultatene fra analysen tyder på at villaene kan deles i to kategorier, der den ene består av villaer med residensdelen i en egen struktur og den andre av villaer med residens og jordbruks- og produksjonsdel i samme struktur. Med utgangspunkt i disse kategoriene vil jeg nå trekke frem noen elementer ved villaene som jeg mener kan belyse hvilke roller de hadde i det sosiale livet.

6.1 *Residensvilla*

Residensvillaene har flere elementer som tyder på at de først og fremst er bygget for å være et sted hvor eieren kunne motta sine gjester. Residensene har store peristyl, de er bygget opp rundt ett eller to hovedrom, og de fleste har termeanlegg i utkanten av strukturen. Store deler av residensene har polykrome mosaikker, og hovedrommene er spesielt luksuriøst utsmykket. I mange av villaene er både arkitektur og utsmykning tydelig benyttet for å fremheve noen rom, og gjøre andre mindre tilgjengelige. Dette er mest fremtredende i villaene som er oppført i én byggefase, men i villaene med flere byggefaser er det nettopp disse elementene man har lagt vekt på i restaureringen og utbyggingen i det 4. århundre.

De spanske villaene er ikke særegne, det finnes blant annet lignende villaer i England og Italia. Piazza Armerina er kanskje det beste eksempelet på en villa der residensen synes å ha vært den viktigste, og hvor villaens hovedfunksjon tydelig var å være et sted å trekke seg tilbake, nyte livet og fremfor alt motta gjester. Nå er imidlertid Piazza Armerinas jordbruks- og produksjonsdel under utgravning, noe som vil kunne belyse forholdet mellom residens- og jordbruksaspektet. Piazza Armerina blir ofte sett på som et enkeltstående tilfelle, både når det gjelder størrelse, arkitektur og utsmykning. En sammenligning med de spanske villaene viser derimot at disse har mange likhetstrekk.

6.1.1 Aktiv bruk av arkitektur og utsmykning

En nærmere undersøkelse av hvordan arkitektur og utsmykning er brukt i villaenes residensdel, viser at bestemte rom fremheves, mens andre gjøres mindre tilgjengelige. Dette stemmer overens med teoriene som går ut på at arkitektur og utsmykning ble brukt for å fortelle besøkende hvilke rom man kunne gå inn i, og hvilke man skulle gå forbi (blant annet Dunbabin 1999:306; Ellis 1999:85-91; Scott 1997:60-61; Wallace-Hadrill 1988:84-87; 1994:39-44,47-51).

En bred døråpning gir et åpent inntrykk og signaliserer at dette er et rom man kan gå inn i. Rom med en smal åpning eller inngang via et annet rom eller en korridor, gir derimot et lukket preg og tyder på at rommet ikke er åpent for alle. På samme måte kan utsmykningen signalisere hvilke rom som er åpne for besøkende og hvilke de ikke har tilgang til. Mosaikker finnes oftest i de områdene som besøkende hadde tilgang til, som inngangsparti, søyleganger og hovedrom (Dunbabin 1999:305). Når mosaikker opptrer i andre rom, er det vanligvis i kombinasjon med arkitektur som signaliserer at rommet har en mer privat karakter. Enklere gulvbekledning som *opus signinum* og *opus caementicium* ble ofte brukt i rene bruksrom som kjøkken, lagerrom, service-korridorer og lignende, og indikerte ovenfor gjester at dette ikke var besøksrom.

I Carranque kommer man inn litt øst for midten på peristylets sydside, noe som medfører at villaen ikke er symmetrisk. Man har tydelig tilstrebet å gi inntrykk av symmetri, for hovedrom A er forskjøvet tilsvarende mot øst, slik at det dannes en akse mellom dette og inngangspartiet. I og med at man kommer inn litt skrått på peristylet, vil det være kortere avstand til nærmeste hjørne, og dermed den naturlige veien å velge. Her kommer man raskt til hovedrom B, som åpner seg i hele rommets bredde mot peristylet. Søylegangen foran inngangen er utvidet inn i peristylgården, slik at rommet fremheves ytterligere. Både hovedrom A og B har en bred døråpning, mens de øvrige rommene har en smal åpning, eller inngang via et forrom eller en korridor. Villaen har mosaikker i inngangspartiet, søylegangene, hovedrommene og syv andre rom. Et av disse ligger i det sydøstlige hjørnet av residensdelen, og er tolket som eierens *cubiculum* på bakgrunn av mosaikkinnskriften. Det er ikke direkte adgang fra peristylet til dette *cubiculum*, men inngangen er via et forrom. Dette rommet har en relativt bred åpning mot peristylet, men har en gulvbekledning av *opus signinum*.

I Cuevas de Soria er det spesielt tydelig at både arkitektur og utsmykning er brukt for å fremheve noen rom, og gjøre andre mindre tilgjengelige. I residensdelen er det kun de to hovedrommene som har direkte adgang fra peristylet. De har brede døråpninger som har vært flankert av søyler, og man kan anta at de har hatt *triforium*¹⁹. De øvrige rommene har kun tilgang via korridorer med smal døråpning mot peristylet. Utsmykningen bidrar til å fremheve hovedrommene ytterligere. Søylegangene rundt peristylet har en mosaikk med geometriske

¹⁹ Tredelt døråpning, ofte brukt for å fremheve inngangspartiet ved hovedrom (Ellis 1997:43).

mønstre, og i denne markerer emblemata med monogram inngangen til begge hovedrommene.

En tilsvarende bruk av arkitektur og utsmykning er også tydelig i Olmeda og Rielves, som i likhet med Carranque og Cuevas de Soria ble oppført i én byggefase. I villaene med flere byggefaser hadde man ikke muligheten til å planlegge og gjennomføre residensen på samme måte, selv om de samme tendensene er tilstede i flere av villaene. I Fortunatus åpner hovedrommet seg i hele sin bredde mot peristylet, mens de øvrige rommene har smale døråpninger eller inngang via en korridor, og det er lignende løsninger i både Aguilafuente og Almenara de Adaja. I Piazza Armerina (plansje 12.1) er virkemidlene de samme; også her har hovedrommene brede døråpninger, mens de øvrige rommene har smale åpninger eller inngang via andre rom. I likhet med i Carranque kommer man inn litt skrått på peristylet, slik at det vil være naturlig å gå mot høyre hvor det er kortest avstand til hjørnet. Den høyre siden av peristylet er tydelig også den offentlige delen, mens det på den andre siden av peristylet ligger rom som synes å ha en mer privat karakter. De aller fleste rommene har mosaikker, Hovedrommene og flere andre rom har figurative motiver, mens det som er tolket som service-rom har geometriske motiver (Carandini *et al.* 1982:163-164). Det største hovedrommet ligger ut mot en bred tverrgående korridor med den såkalte *Great Hunt*-mosaikken (Wilson 1983:24-25). Motivet er lagt opp fra hver side av korridoren, og viser eksotiske dyr som bli fanget og fraktet over havet til det sentrale feltet i mosaikken som er tolket som Roma. Dette feltet ligger litt til venstre for midten av korridoren, og hovedrommet er forskjøvet tilsvarende slik at inngangen er plassert akkurat der hvor mosaikken viser landet mellom de to havene (Carandini *et al.* 1982:231).

6.1.2 Utsmykning

Residensvillaene har gjennomgående mest luksuriøs utsmykning i hovedrommene, og det er stort sett her vi finner mytologiske motiver. De mytologiske mosaikkene består både av guder eller personifikasjoner fremstilt enkeltvis uten noe bestemt narrativt innhold, og av scener hentet fra litteratur eller myter. De sistnevnte viser oftest én sentral episode som henspiller på hele historien (Dunbabin 1999:298).

Av guder og personifikasjoner finnes blant annet de fire årstider og Abundantia i hovedrom i flere villaer. De fire årstider symboliserer årets evige syklus, naturens gjentagende fornyelse og gjenoppstandelse, og ble antagelig brukt som symboler for lykke og for at de skulle bringe hell og overflod til eieren og villaen (Kiilerich 2001:250) Den allegoriske figuren Abundantia

har en lignende betydning, og man kan anta at den er brukt på samme måte. Medusa ble ofte brukt som et apotropeisk symbol for å beskytte mot ondskap, og finnes i inngangspartiet til i alle fall en av villaene.

Mytologiske narrative scener finnes først og fremst i Olmeda og Carranque. Hovedrommet i Olmeda har en fremstilling av Akilles på Skyros,²⁰ og hovedrommene i Carranque viser henholdsvis en fremstilling av myten om Adonis' død²¹ og Akilles og Briseis. Akilles var en av de mest populære heltene i senantikken, og ble forbundet med *virtus*., det stoiske begrepet som representerte en persons indre styrke og kraft (Scott 1997:59). Episoden med Akilles på Skyros viser at han velger krig fremfor avslapning og luksus, og fremhever spesielt hans mot og styrke (Kiilerich 2001:259-260; Dunbabin 1999:153-154). I det som er tolket som villaeierens *cubiculum* i Carranque er det en mosaikk med en kvinne i en fornem klesdrakt, tolket som enten et portrett av villaens *domina* (Fernandéz-Galiano 1987:203), eller som Venus (Arce 1986:365-374) eller Felicitas (Dunbabin 1999:155). I tillegg er det avbildet fire kjærlighetsscener; Neptun og Amymone, Pyramus og Thisbe²², Diana og Aktaeon²³, og Hylas og nymfene²⁴. Disse mytene opptrådte i litterære verker som var kjent i datiden, og en del av elitens dannelse. Bruken av mytologiske scener i hovedrom kan slik knyttes til *paideia*, hvor eieren demonstrerte sin kjennskap til litteratur og mytologi. (Scott 1997:58; 2000:126-128). Det er mulig å tolke en slik kjennskap som et middel til å gi eieren anerkjennelse blant likemenn, men også å vise høyere rang ovenfor klienter.

²⁰ Akilles' mor, Thetis, visste at han kom til å falle i slaget ved Troja, og gjorde alt for å holde ham tilbake. Han ble forkledd som en pike, og oppholdt seg hos kongen av Skyros. De greske heltene ville ha ham med, og Odysseus fant på en list. Forkledd som kjøpmann kom han til Skyros, hvor han viste sine varer for hoffet. Han fikk noen til å blåse i en trompet, og Akilles glemte seg og grep etter sverdet for å forsvare seg. Dermed var han avslørt (Hyg. *Fab.* 96; Ov. *Met.* 13.162).

²¹ Adonis var sønn av Kinyras, kongen av Kypros, med hans egen datter Myrrha. Afrodite forelsket seg i Adonis, men en dag han var på jakt, ble han drept av et villsvin. Afrodite sørget, og lot en anemone vokse opp fra blodet hans. Hun bønnfalt så Persefone om å få ham tilbake, og Persefone tillot ham å gjenoppstå hver vår (Hjortsø 1984:64,140,141).

²² De unge Pyramus og Thisbe fra Babylon var forelsket i hverandre, men kunne ikke få hverandre. En natt avtalte de å møtes utenfor byen under et morbærtre. Thisbe kom først, men ble skremt av en løvinne og flyktet. Hun mistet sløret sitt, som løvinnen lekte med og etterlot blodig under treet. Pyramus ankom, fant sløret, og trodde Thisbe var blitt drept av løven. Sørgende drepte han seg med sitt eget sverd, og blodet hans farget de hvite morbærene mørkerøde. Thisbe kom tilbake, fant den døde Pyramus, og tok sitt eget liv med det samme sverdet. Paret ble begravet sammen, og fra den dagen var bærene på morbærtreet røde (Hjortsø 1984:259,260).

²³ Jegeren Akteon overrasket Diana mens hun badet i en kilde. Diana kastet noen dråper vann på ham, og han ble forvandlet til en hjort. Dermed ble han drept av sine egne hunder, som nå ikke kunne kjenne igjen sin herre (Hyg. *Fab.* 180, 181).

²⁴ Hylas var protegeen til Herakles, og reiste sammen med argonautene. Da de stoppet i Cius i Mysia, forsvant Hylas da han gikk for å hente vann. I følge myten ble noen kildenymfer forelsket i ham, og trakk ham ned i vannet til seg (The Oxford Classical Dictionary 1996:735).

Et gjennomgående trekk ved villaene er at eieren viser sin tilstedeværelse gjennom utsmykningen, først og fremst ved innskrifter og monogrammer. Av innskrifter finnes både Dulcitius og Fortunatus i hovedrom, og refererer antagelig til villaeieren (Arce 1997:24; Pallarès 1997:124), selv om sistnevnte også kan representere adjektivet *fortunatus* (heldig, lykkelig, rik, velstående, mektig), og i så måte kan henspille på eierens kvaliteter eller i likhet med noen av de andre mosaikkene var ment å være lykkebringende. Det er spesielt tydelig at besøkende skulle minnes på hvem som var eieren i Cuevas de Soria, hvor monogrammer markerer inngangspartiet til begge hovedrommene, og i tillegg utgjør det sentrale emblemaet i det ene hovedrommet. Det finnes flere ulike typer monogrammer i villaen; en variant består av bokstaver, mens andre er mer abstrakte tegn. Det er foreslått at monogrammene også kan ha fungert som et merke, for eksempel på hester (Arce 1997:25). I så fall er det interessant å vurdere hvem de ulike variantene er intendert for, og man kan se for seg at bokstavene henvender seg til betydelige gjester, mens et eventuelt buemerke kan ha vært myntet på klienter av lavere stand.

Eieren kunne også vise sin tilstedeværelse gjennom fremstillinger og muligens portretter. I rammen rundt det sentrale emblemaet i mosaikken i hovedrommet i Olmeda er det en rekke kvinnelige og mannlige byster, som kan være portretter av villaeieren og familie (Kiilerich 2001:255-257). Den nevnte Dulcitius-innskriften er i kombinasjon med en jeger til hest, og det er rimelig å anta at dette kan være en fremstilling av villaens *dominus* (Arce 1997:24; Pallarès 1997:124). Lignende fremstillinger av villaeiere finnes flere andre steder i denne perioden, blant annet i jaktmosaikken i Piazza Armerina, men i disse er som oftest ikke i selve hovedrommet (Ellis 1991:125).

Heroiske temaer som jakt, gladiator kamper, *circus*-scener og mytologiske heroer hadde en økende popularitet i senantikken. I de spanske villaene finnes blant annet et gladiatormotiv i hovedrommet i Rieves, hester som muligens kan knyttes til *circus* i det ene hovedrommet i Aguila Fuente (Pallarès 1997:138-139), og en jaktscene i hovedrommet i Olmeda. Sistnevnte viser flere episoder hvor eksotiske dyr blir fanget, og både komposisjon og innhold ligner blant annet jaktmosaikker i Piazza Armerina, Tellerio og i nord-afrikanske mosaikker (Dunbabin 1999:153; Kiilerich 2001:258-259). Slike motiver var et symbol på mot, og bruken av dem i sentrale rom skulle fremheve eierens *virtus* (Scott 1997:58-59).

Mosaikkene i hovedrommene i de spanske villaene har gjennomgående en tydelig fokus på eieren og hans *virtus* og kunnskaper. Motivvalgene kan tyde på at utsmykningen ble brukt for

å forsterke villaeierenes anseelse og for å fremheve deres kulturelle makt og overlegenhet (Scott 1997:59).

6.1.3 Innhold

Størrelsen på residensvillaene forteller at dette ikke dreier seg om små hovedhus på en landeiendom. Mange av dem er godt over 2000 kvadratmeter, og snarere store palasser. Residensene er bygget opp omkring et sentralt peristyl, som i mange tilfeller er svært store. De tre største peristylene er alle på mellom 580 og 860 kvadratmeter, til sammenligning er peristylet i Piazza Armerina ca. 650 kvadratmeter.

Alle villaene har ett eller to hovedrom som tydelig skiller seg fra de øvrige rommene. Det samme finner man i andre villaer fra samme periode, som for eksempel i Piazza Armerina (Wilson 1983:Figur 1), Patti Marina (Voza 1978, 1987) og Desenzano (Scagliarini Corlàita 1992:Figur 13) i Italia, Loupian (Bromwich 1993:Figur 27) i Frankrike, og blant annet Dewlish, Keynsham, Littlecote og Great Witcombe i England (Ellis 1995:171-177; 2000:66-67; Scott 2000:90-95). Hovedrommene utgjør store saler, flere er på over 150 kvadratmeter, mens den dobbeltapsidede salen i Bruñel er i en helt egen størrelsesorden med sine rundt 700 kvadratmeter. Som en sammenligning er den store salen og *triconchos*-strukturen i Piazza Armerina henholdsvis ca. 280 og ca. 156 kvadratmeter.

I publikasjoner kalles disse hovedrommene for mottagelsesrom, audiensrom og spisesaler om hverandre, men hva vet vi egentlig om hvilken funksjon de hadde? Ofte har man antatt at slike hovedrom kan ha hatt flere funksjoner, og både fungert som spisesal og et sted å motta gjester og klienter (Ellis 1997:47; Rossiter 1991:202). Ellis (1991:119-120; 1997:41-42) konstaterer at spisesalen var det største og mest luksuriøse utsmykkede rommet, og at det lå tvers ovenfor inngangspartiet på motsatt side av peristylet. Audiensrom var derimot plassert nær inngangen, slik at eieren unngikk å få mindre viktige klienter langt inn i huset. I tillegg nevner Ellis et tredje rom som han kaller *grand dining hall*. Dette var plassert i nærheten av spisesalen, og ble kun brukt i spesielle tilfeller. Som eksempler på en slik formell spisesal nevner han blant annet *triconchos*-strukturen i Piazza Armerina og i det såkalte Theodoriks palass i Ravenna (Ellis 1991:120-122).

Slike formelle spisesaler kan man ikke påvise i de spanske villaene, selv om man kan se for seg at *triconchos*-strukturen i Quintanares kan ha hatt en lignende funksjon. De to hovedrommene som finnes i de fleste residensvillaene passer derimot godt til Ellis'

beskrivelse av spisesal og audiensrom. Riktignok kjenner man ikke til inngangspartiet i de fleste tilfellene, og kan dermed ikke fastslå rommenes beliggenhet i forhold til denne. Det er likevel ikke usannsynlig å anta at det ene hovedrommet ofte lå tvers ovenfor inngangen, mens det andre lå i umiddelbar nærhet. Carranque er en av få villaer hvor inngangspartiet er kjent, og her er hovedrommene plassert nettopp slik. I de fleste andre villaene ligger det ene hovedrommet i strukturens hovedakse, mens det andre ligger i tverraksen, og dette samsvarer med plasseringen i Carranque.

Rossiter (1991:200-202) tar utgangspunkt i antikke kilder for å forklare funksjonen til de to store rommene som finnes i mange av de sene romerske villaene. Han viser til Sidonius (*Epist.* 2.9.4-6) og Macrobius (*Sat.* 1.6.1), som begge beskriver to atskilte deler av *convivium*. Først ble gjestene mottatt og underholdt i biblioteket før maten, før de deretter ble hentet av en slave og fortsatte til spisesalen for selve måltidet. Med utgangspunkt i disse beskrivelsene argumenterer Rossiter for at bruken av de to hovedrommene i villaene hang nøye sammen; det ene var et sted å hvile seg og ta i mot gjester om morgenen eller ettermiddagen, mens det andre var spisesalen for lunsj, middagsselskaper og diverse underholdning.

Apsiden i hovedrommene har en diameter på mellom 5 og 7 meter i de aller fleste tilfellene, noe som samsvarer med apsidene i villaene i England fra samme periode (Ellis 1995:177), og i Desenzano, Patti Marina og Tellaro i Italia. Apsidene i de mindre rommene i Piazza Armerina har tilsvarende mål, mens de er noe større i den store salen og i *triconchos*-strukturen. Størrelsen på apsidene er altså omtrent den samme i ulike deler av Romerriket, noe som kan tyde på en tilnærmet fast norm, og at disse rommene hadde samme funksjon. I villaen i Dewlish (rundt midten av 4. århundre) viser mosaikken i det ene hovedrommet at det har vært plassert en *sigma*-benk, eller et *stibadium*, i apsiden (plansje 24.2). Mosaikken markerer benken, og er delt inn i fem deler. En tilsvarende mosaikk, datert til enten 4. århundre (Ellis 1995:171) eller tidlig 6. århundre (Dunbabin 1999:220; 2003:171) er funnet i Villa of the Falconer i Argos, men den viser et *stibadium* som er delt inn i syv deler (plansje 24.1). Ut fra målene på apsidene, synes det som om stibadiene i de fleste tilfeller kunne ha plass til mellom fem og ni personer. Rossiter (1991:203) foreslår at syv personer kan ha vært normen, ettersom flere skriftlige kilder nevner tallet syv som det ideelle antallet for et *convivium* (blant annet Mart. *Ep.* 10.48.6; SHA *Verus* 5.1).

Det er omdiskutert når *sigma*-benken først ble introdusert. Den regnes ofte for å være et typisk senantikt fenomen, men skriftlige kilder tyder på at den var i bruk langt tidligere. Blant

annet beskriver Plinius (*Ep.* 5.6.36) et marmor-*stibadium* i sin villa i Tusculum. Plinius' *stibadium* lå ute under en pergola, og det finnes også en rekke billedfremstillinger av banketter utendørs hvor gjestene hviler på halvmåneformede puter. Det synes altså som at *stibadium*-formen opprinnelig var beregnet for utendørsbanketter (Dunbabin 1991:132). På et tidspunkt begynte man å bruke den halvmåneformede benken også innendørs. Det halvmåneformede stibadiet passet naturlig inn i en apside, og dermed fikk de opprinnelige rektangulære eller firkantede spisesalene bygget til en apside i fonden. Et *stibadium* ga kun plass til et begrenset antall gjester, så for å få plass til flere kunne man utstyre spisesalen med flere apsider. Et resultat av dette er blant annet den særegne *triconchos*-strukturen (Dunbabin 1991:129-130; Ellis 1995:169; Rossiter 1991:203). Det finnes også eksempler hvor man har beholdt et rettvinklet rom, men hvor vi likevel kan fastslå at et *stibadium* er tatt i bruk. I Villa of the Falconer nevnt ovenfor er stibadiet avmerket i mosaikken, og i villaen El Ruedo ved Córdoba er det murt opp et permanent stibadium i den ene enden av spisesalen (Vaquerizo og Carillo 1995:121-151). Et tilsvarende eksempel finnes også i den nylig utgravde villaen i Faragola ved Puglia (Volpe 2006:41-51).

I 4. århundre var *stibadium* ofte knyttet til de formelle bankettene, og bruken av både *stibadium* og *triconchos* er tolket som symboler på luksus og status (Dunbabin 1991:136; Lavin 1962:4-6; Rossiter 1991:202). De mange hovedrommene med apsider og flere tilfeller av *triconchoi* i de spanske residensvillaene kan dermed tyde på at *convivium* var en viktig del av livet ved villaene.

I tillegg til de store hovedrommene finnes det i de fleste residensvillaene små "suiter", hvor to eller tre rom er knyttet sammen til en enhet.. Spesielt tydelige eksempler finnes i Cuevas de Soria, Olmeda og Quintanares. Suitene har rik utsmykning, og ligger i de fleste tilfellene i nærheten av et hovedrom. Ofte er et av rommene utstyrt med en apside, og i likhet med apsidene i hovedrommene har også disse en diameter på ca. 5-6 meter. Det er dermed rimelig å anta at det kan dreie seg om mindre spisesaler av en mer privat karakter, kanskje til bruk for nære venner eller når kun villaeieren og hans familie var tilstede (Scott 1997:61). Samme type enheter finnes blant annet også i Desenzano og Piazza Armerina. Sistnevnte har blant annet en suite på hver side av det store hovedrommet. Disse er tolket som de private gemakkene til villaens *domina* og *dominus*, bestående av både soverom og private spisesaler (Carandini *et al.* 1982:243, 258).

Termer synes å ha vært et viktig element i de spanske villaene. Bading var en sosial prosess, både knyttet til foretninger og som en del av *convivium*, og hadde en sentral plass i det romerske samfunnet (Ellis 2000:160-161). At badene også hadde en viktig funksjon i det sosiale livet ved villaene får vi blant annet vite hos Sidonius (*Epist.* 2.9.8). Termene i de spanske villaene er plassert i utkanten av residensdelen, i likhet med for eksempel i Desenzano og Piazza Armerina. I Piazza Armerina hadde termeanlegget både inngang fra peristylet, og direkte fra gårdsplassen utenfor. Følgelig kunne man nå termene uten å måtte gå inn i selve villaen. En slik løsning har ikke vært mulig å påvise i de spanske villaene, ettersom man ofte verken kjenner til hvor inngangspartiet har vært, eller den fullstendige utstrekningen av termene. Likevel er det ikke usannsynlig å anta at også termene i noen av de spanske villaene kan ha hatt flere innganger. Ser man for eksempel på Olmeda, hvor termene ligger i en egen fløy forbundet med residensdelen, kan man godt tenke seg at de i tillegg kunne nås utenifra.

Dersom det fantes tilsvarende løsninger i de spanske villaene som i Piazza Armerina, er det interessant å vurdere hvem som hadde tilgang til termeanlegget. Man kan anta at eieren og betydelige gjester ville ankomme badene fra selve residensdelen, men hvem ville benytte en inngang utenifra? Med tanke på de offentlige badenes sentrale rolle i byene, kan man se for seg at termene ved et stort villaanlegg kan ha hatt en lignende funksjon på landsbygda, og fungert som et samlingspunkt for klienter fra eventuelle landsbyer eller gårdsbruk i nærheten. For å kunne forfølge disse tankene er det imidlertid nødvendig med mer informasjon om villaenes termeanlegg og om områdene rundt villaene.

Den relativt nære plasseringen i forhold til byene tyder på at residensvillaene til en viss grad har vært anlagt for å kunne ha kontakt med byene, for eksempel med henblikk på tilgjengelighet for klienter og gjester, eller at eieren på kort tid kunne reise mellom byen og landet for å ordne ærender. Dette styrker tolkningen om at residensvillaene var permanente boliger, der eieren levde sitt liv og administrerte sine affærer, i motsetning til forholdet mellom *otium-negotium* og villa-by, slik det beskrives av blant annet Cicero.

6.2 Residens- og jordbruksvilla

Som i residensvillaene ligger beboelsesrommene i Cocosa og Liédena organisert rundt et sentralt peristyl. Begge villaene har et rom som skiller seg fra de øvrige ved størrelse og utsmykning, men de er likevel svært forskjellige fra de klare hovedrommene i residensvillaene. Der de sistnevnte ofte ligger i strukturens hovedakse og utgjør høydepunktet

i enden av peristylet, er de store rommene i Cocosa og Liédena plassert i hvert sitt hjørne av peristylet, og virker nesten bortgjemt. I Liédena ble dette rommet utvidet og fikk bygget til en apside med en diameter på ca. 6 meter i det 4. århundre, og tilsvarende ble gjort på et rom nær inngangspartiet i Cocosa. Begge villaene har termeanlegg som ble reist i 4. århundre. I Liédena er det relativt lite (ca. 70 kvadratmeter) og synes som en egen struktur helt i utkanten av residensdelen. Termene i Cocosa er derimot mye større (ca. 400 kvadratmeter) og ligger i tilknytning til residensdelen. I begge tilfellene ligger termene imidlertid i umiddelbar nærhet til det største rommet.

I Cocosa og Liédena finner man ikke en tilsvarende bruk av arkitektur og utsmykning for å fremheve eller skjule rom som i residensvillaene. Forskjellen på brede eller smale døråpninger er ikke like fremtredende, og nesten ingen rom har inngang via et annet rom eller en korridor. Følgelig er det ingen klare forskjeller mellom rom med offentlig og privat karakter. Cocosa har *opus signinum* i peristylet, og har kun bevart mosaikker i to rom i tilknytning til peristylet, i tillegg til en mosaikk i termene. I Liédena er det svarthvite geometriske mosaikker i peristylet og en figurativ polykrom mosaikk i det største rommet. I tillegg er det polykrome mosaikker i galleriet og rommene langs den store patioen som ble bygget til i det 4. århundre. Boligdelen i disse villaene virker generelt mindre luksuriøs enn de palasslignende residensvillaene.

I begge villaene utgjør jordbruks- og produksjonsdelen hovedparten av anlegget. Begge har antagelig produsert både olje og vin, ettersom anleggene har store lagerrom med en rekke *dolia*, og i Cocosa er det funnet en granittblokk som kan ha tilhørt en presse. Den store strukturen i Liédena som kan ha vært et *horreum*, tyder på at også korn utgjorde en viktig del av jordbruket. Funn av flere møllesteiner i Cocosa tyder på produksjon av brød og at villaen i stor grad var en selvforsynt enhet. Cocosa og Liédena er store anlegg, og må ha hatt meget god kapasitet både når det gjelder jordbruk og produksjon, og dermed god profitt for den unektelige velstående eieren.

7 Avslutning

Utgangspunktet for dette studiet har vært at bolighus ble bygget og utsmykket for å oppfylle behov ved det sosiale livet som fant sted i husene, slik at arkitektur og dekor dermed kan være et middel til informasjon om det sosiale livet og samfunnet. Ved å bruke dette i en diskusjon av villaer i Spania fra 4. århundre, har det vært mulig å antyde forskjellig funksjon og sosial kontekst.

Villaene er analysert med fokus på beliggenhet, arkitektur og utsmykning, og resultatene viser at villaene kan deles i to kategorier, som skiller seg fra hverandre på flere måter. Den ene kategorien har blitt kalt residensvilla og består av villaer hvor det tydelig er lagt vekt på residensaspektet, uavhengig om det var knyttet jordbruk til villaen eller ikke. Den andre kategorien har blitt kalt residens- og jordbruksvilla, og er anlegg hvor de to aspektene ikke er så klart skilt fra hverandre, og hvor det er lagt mindre vekt på luksus i residensdelen.

Residensvillaene ligger forholdsvis nær romerske byer. Man har generelt lite informasjon om villaenes jordbruks- og produksjonsdel, og residensdelen synes å være en egen struktur. Residensene er luksuriøse palasser med ett eller to klare hovedrom med apsider, store deler har polykrome mosaikker, og de har termeanlegg i tilknytning til residensdelen. Arkitektur og utsmykning er brukt aktivt for å fremheve bestemte rom, og gjøre andre rom mindre tilgjengelige.

Til tross for at få av residensvillaene har utgravd noen produksjons- og residensdel, kan man anta at de fleste var knyttet til jordbruk i større eller mindre grad. Ettersom de ligger relativt nærme romerske byer kan de ha produsert for bymarkedet, som dermed kan ha dannet grunnlaget for villaeiernes betydelige rikdom. Man er imidlertid avhengig av fremtidige utgravninger av villaenes eventuelle jordbruks- og produksjonsdel, som for eksempel de pågående utgravningene ved Piazza Armerina, før man kan foreta videre tolkninger av jordbruksaspektet ved residensvillaene. Villaenes nærhet til romerske byer ga dessuten relativt lett tilgjengelighet, både for gjester og eier, noe som ville være en forutsetning for å kunne bo mer eller mindre fast i villaen samtidig som kontakt med utenomverdenen ble beholdt.

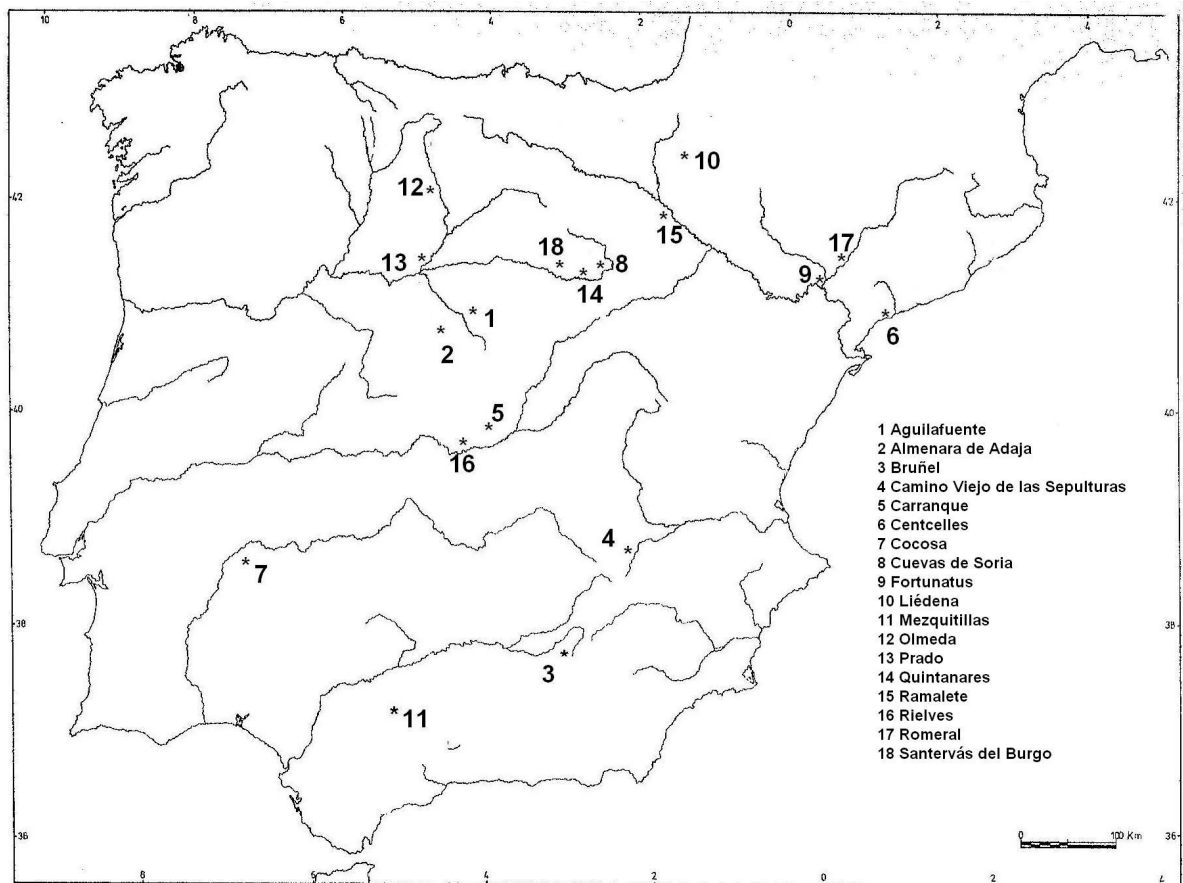
Residens- og jordbruksvillaene ligger langt fra byene. Jordbruks- og produksjonsdelen utgjør hoveddelen av anlegget, og residensdelen er langt enklere. De har termeanlegg, og et stort rom som skiller seg fra de øvrige, men dette er ikke tydelig fremhevet som i residensvillaene.

Mosaikker finnes kun i få rom. Hovedfunksjonen var sannsynligvis jordbruk og produksjon. De hadde tydelig stor kapasitet både når det gjaldt jordbruk og produksjon, men ettersom de lå relativt langt fra romerske byer produserte de antagelig ikke for et bymarked. Man vet lite om områdene rundt villaene, men det er sannsynlig at det lå mindre landsbyer i nærheten, hvor overskuddet kunne selges. Villaenes avstand til byen, samt de mindre fremtredende beboelsesdelene, kan tyde på at eieren ikke oppholdt seg i villaen i like stor grad som i residensvillaene. Allikevel hadde de bekvemmeligheter som termer og mulige store spisesaler, slik at eieren kunne bo behagelig når han først var der.

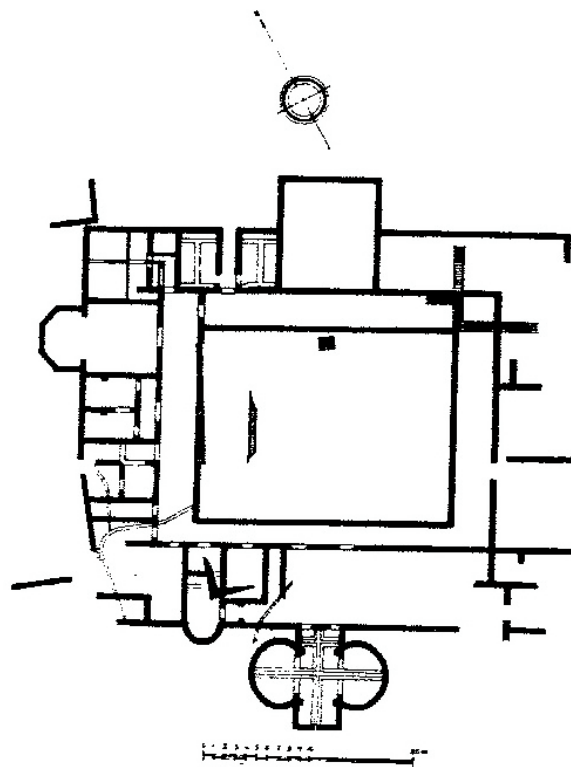
Oppblomstringen av villaer i det 4. århundre gjaldt ikke bare antallet villaer, men også standarden på villaene, med stor grad av luksus. I denne forbindelse må det understrekes at dette angår både residensvillaene og residens- og jordbruksvillaene. I sistnevnte kategori er det tydelig at både termer og de store rommene ble oppført eller utbygget og restaurert i det 4. århundre. Dette tyder på at villaens sosiale rolle ble viktigere i perioden. På grunnlag av arkitektur og dekor kan det argumenteres for at *convivium* var en viktig del av det sosiale livet i villaen. Størrelse indikerer at *convivium* trolig inkluderte ikke bare eieren og hans nærmeste, men også eierens gjester og klienter, noe som tyder på en overføring av deler av bylivets aktiviteter til villaen.

Beskrivelsen av villaen som en *urbs in rure* synes å være en god karakteristikk, særlig for residensvillaene. De store hovedrom og bruken av arkitektur og dekor viser tydelig at de var bygget og utsmykket for å være et sted hvor villaeieren kunne ta i mot sine gjester og klienter. I så måte kan villaene sees som et samlingspunkt, både for betydelige gjester av høy sosial stand, og for mindre viktige klienter fra områdene i nærheten. Man kan ikke fastslå om de var permanente boliger eller ikke, men villaene hadde i alle fall alle fasiliteter slik at eliten kunne trekke seg tilbake og fortsette byens sosiale og politiske liv på landsbygda.

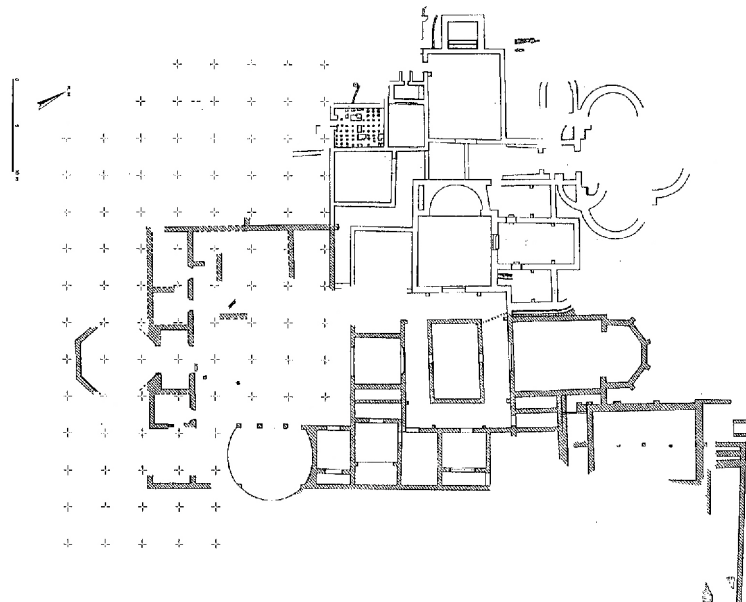
Illustrasjoner

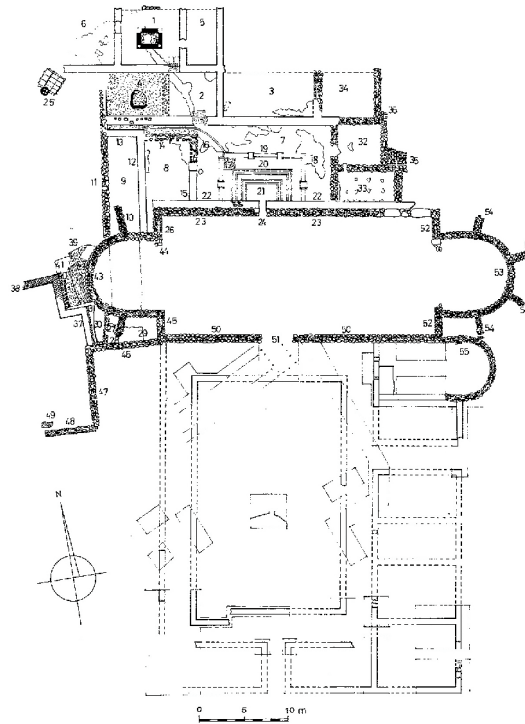
1.1 Spania. Oversikt over villaene som behandles i oppgaven. Fra Castro 1982:Figur 3

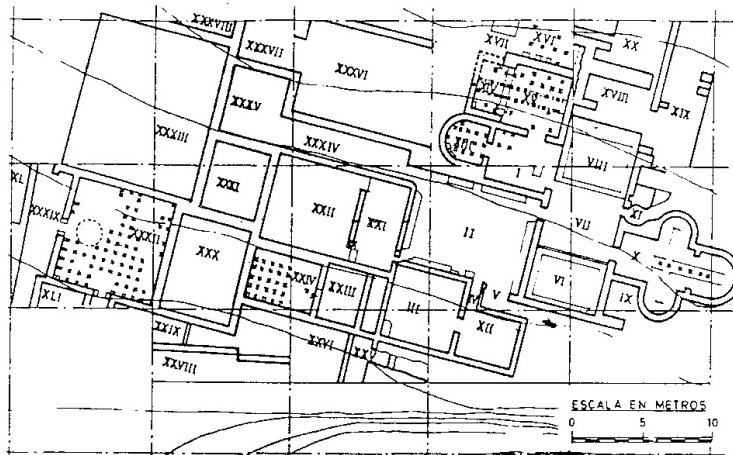
2.1 Aguilafuente. Fra Castro:Figur 84 C

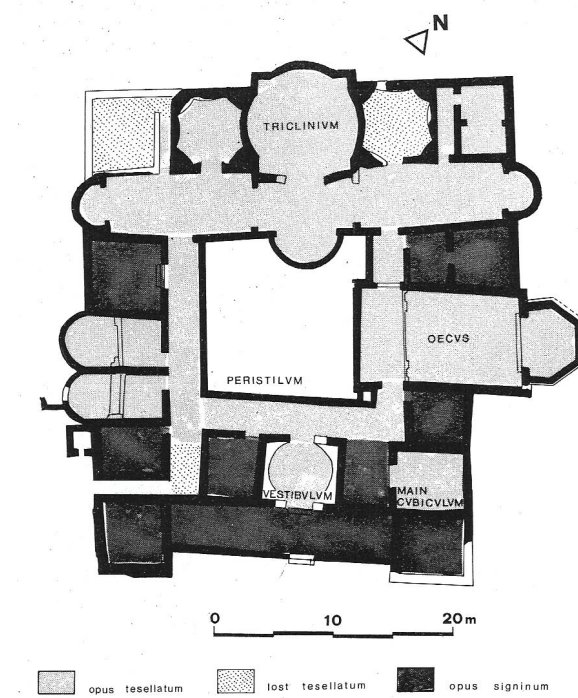
2.2 Almenara de Adaja. Fra Neira og Mañanes 1998:Figur 1.

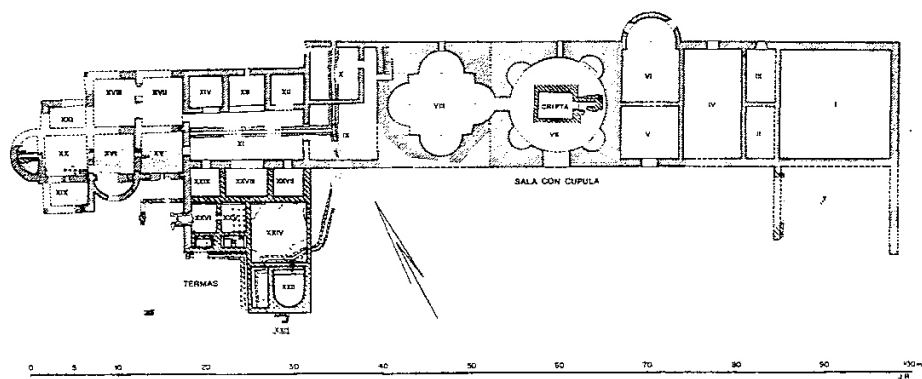
3.1 Bruñel. Fra Blazquez 1981:Figur 20.

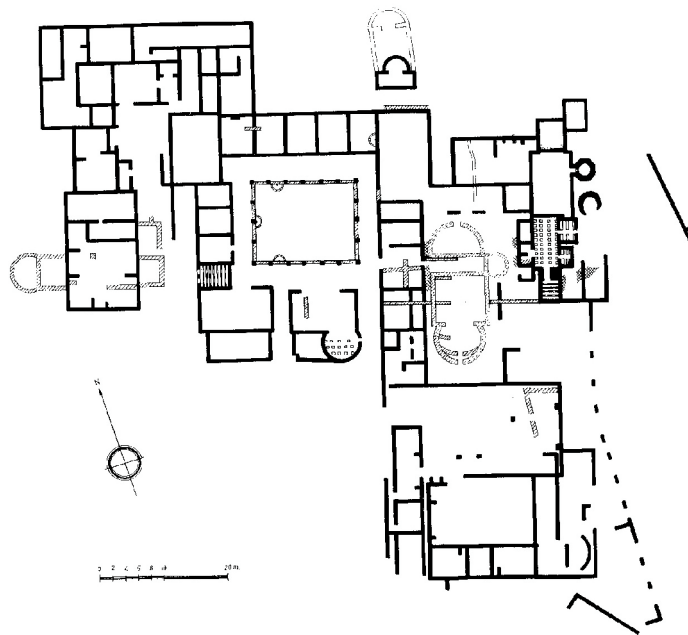
3.2 Camino Viejo de las Sepulturas. Fra Blazquéz et al. 1989:Figur 6

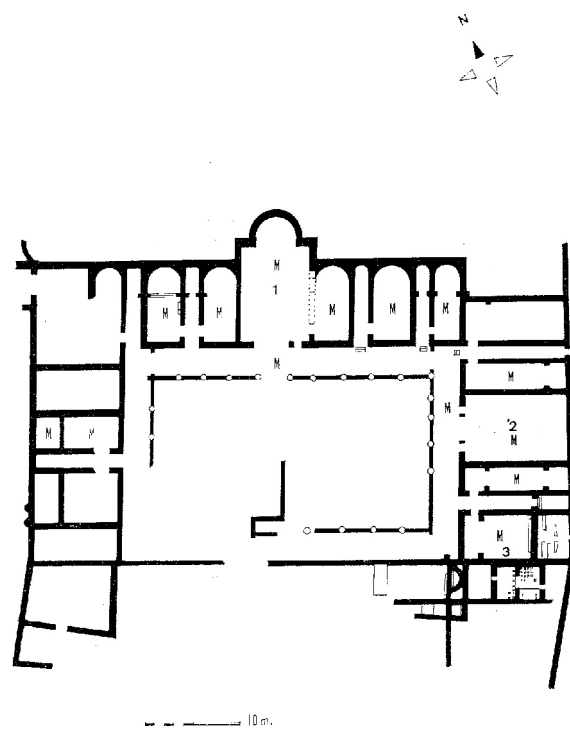
4.1 Carranque. Fra Fernández-Galiano 1994:Figur 3

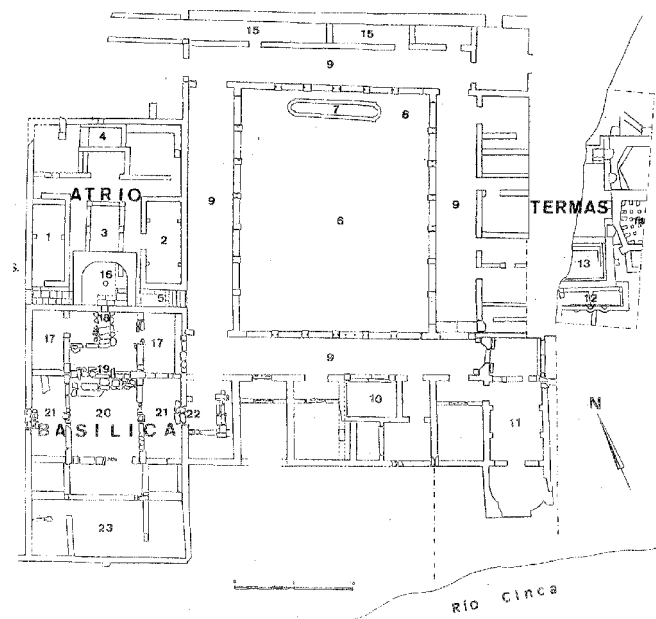
4.2 Centcelles. Fra Hauschild 2002:Figur 1 B

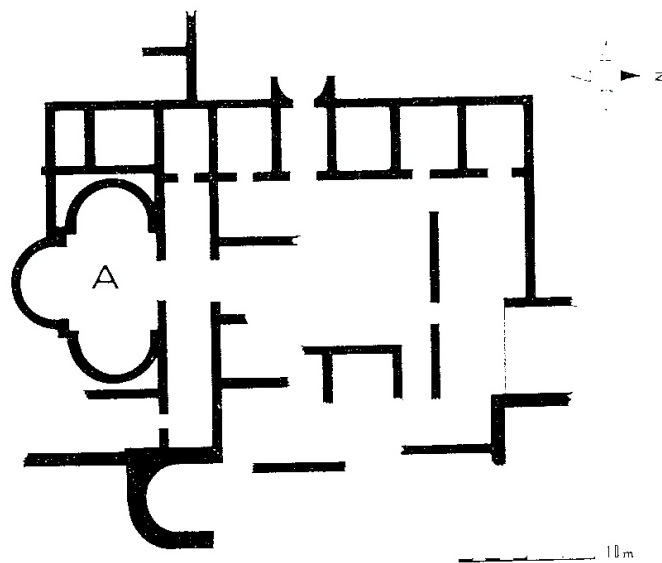
5.1 Cocosa. Fra Castro 1982:Figur 81 B

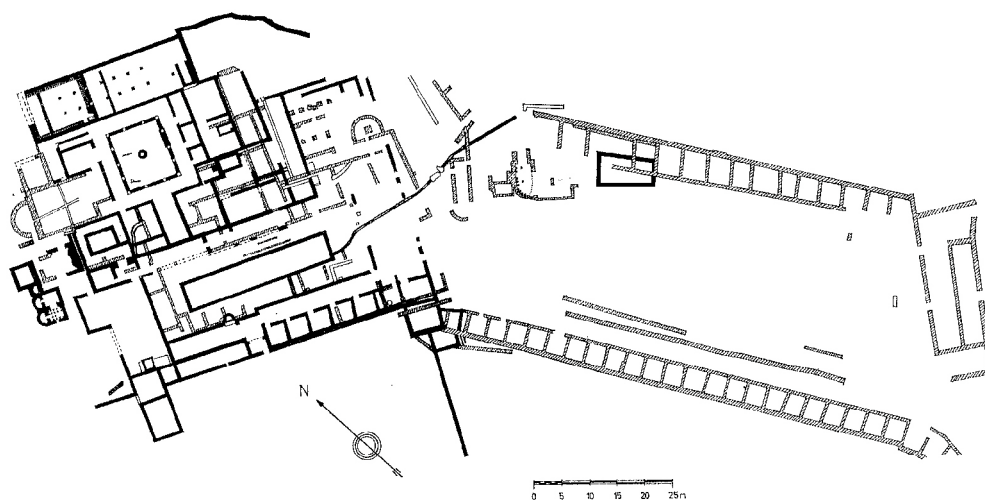
5.2 Cuevas de Soria. Fra Gorges 1979:Plansje 44

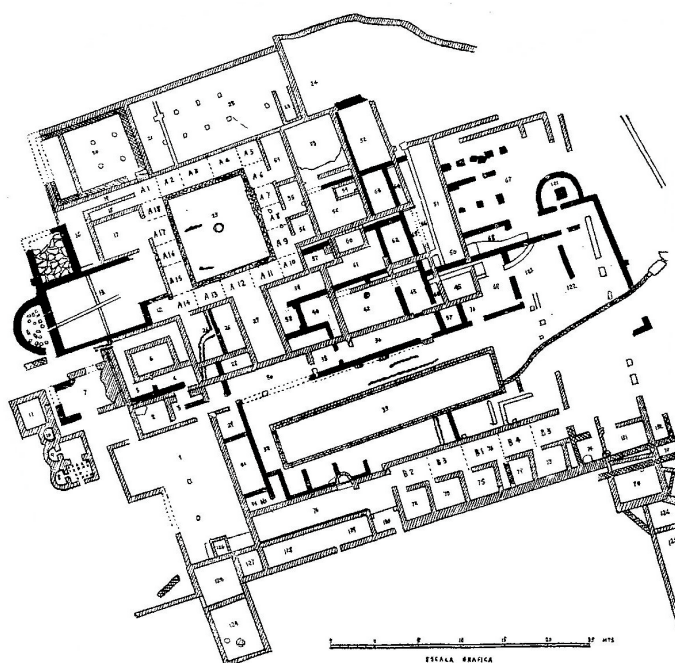
6.1 Fortunatus. Fra Monton 1993:Figur 1

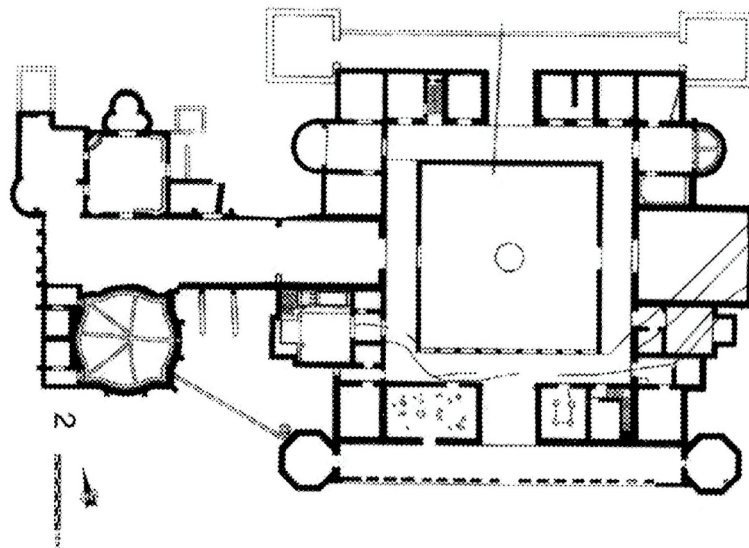
6.2 Mezquitillas. Fra Gorges 1979:Plansje 46.2

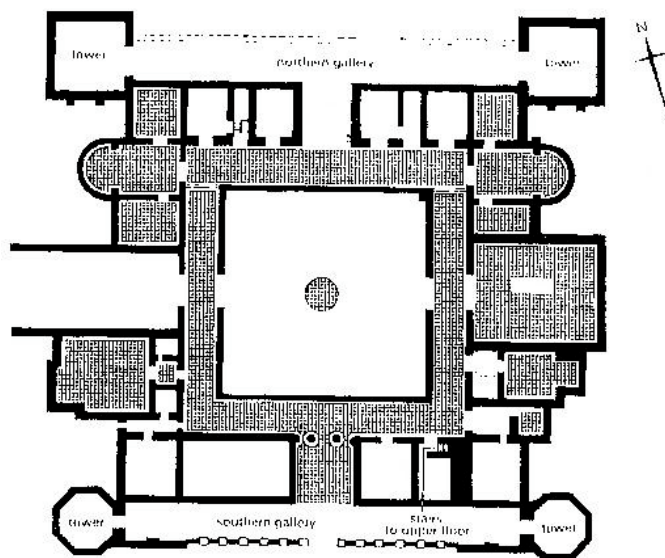
7.1 Liédena. Fra Blazquéz og Mezquiriz 1985:Figur 2

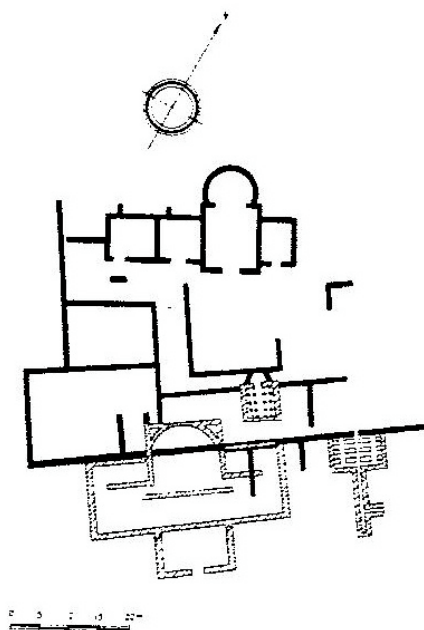
7.2 Liédena, detalj. Fra Blazquéz og Mezquiriz 1985:Figur 3

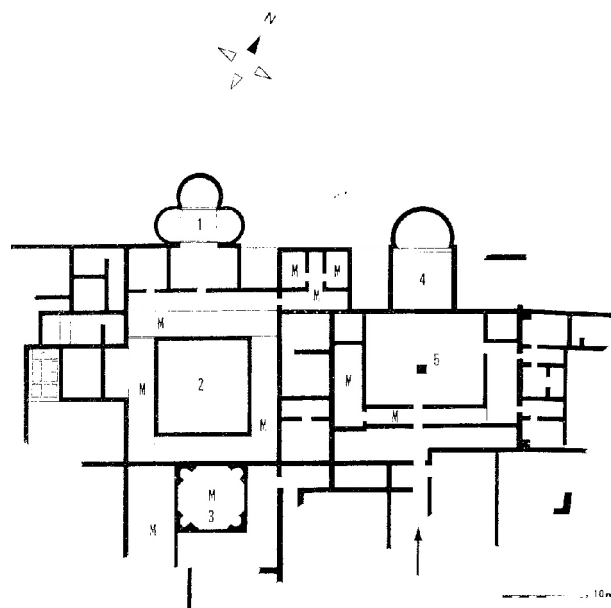
8.1 Olmeda. Fra Christie 2004:Figur 3.2.2

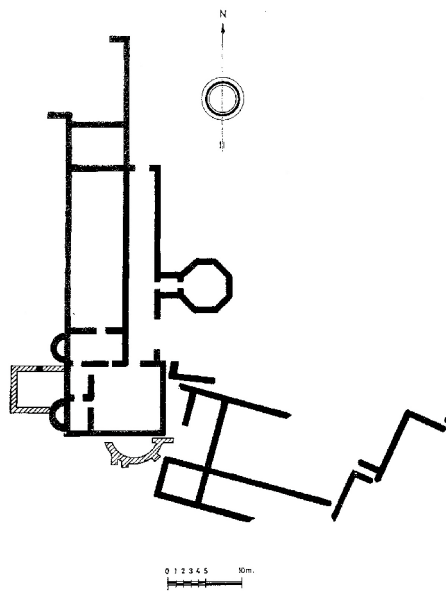
8.2 Olmeda, detalj. Fra Keay 1988:193.

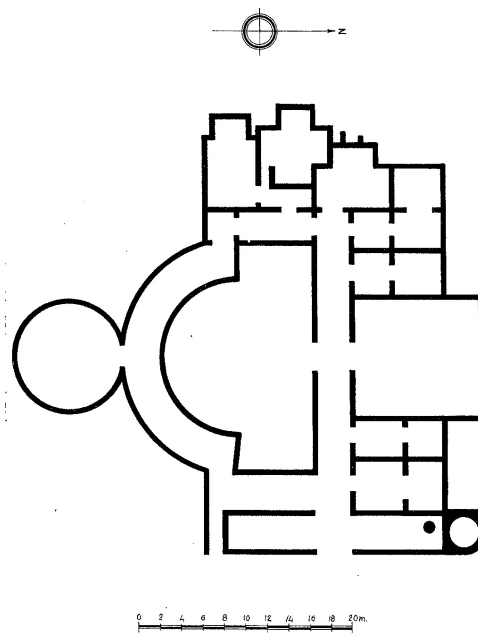
9.1 Prado.Fra Castro 1982:Figur 84 B

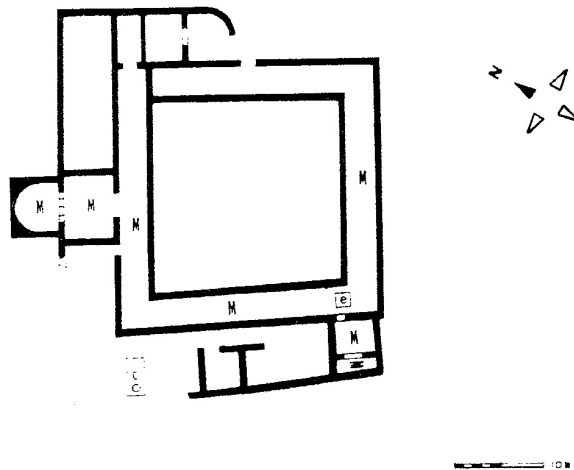
9.2 Quintanares. Fra Gorges 1979:Plansje 52

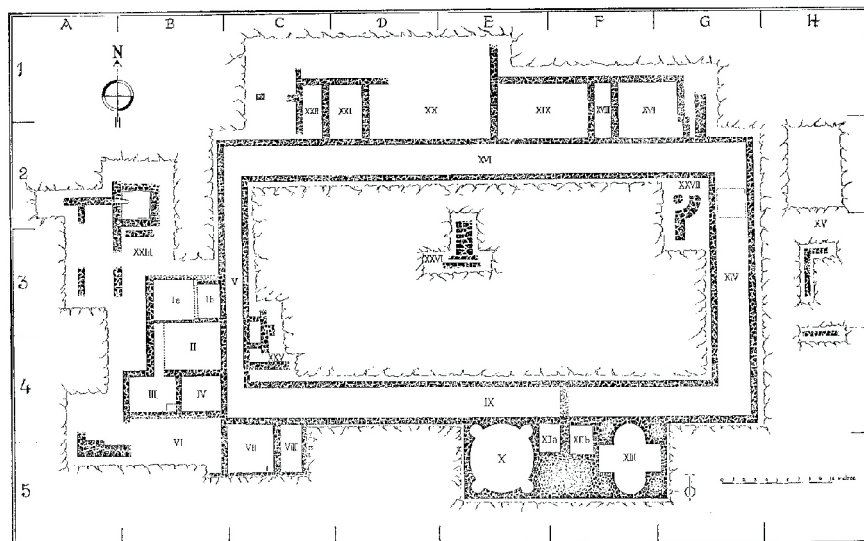
10.1 Ramalete. Fra Blázquez og Mezquíríz 1985:Figur 8

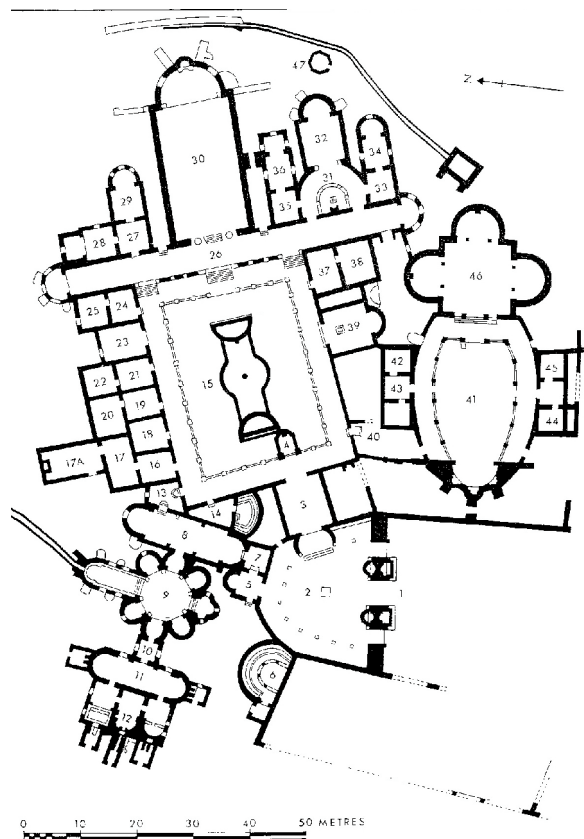
10.2 Rielves. Fra Castro 1982:Figur 84 E

11.1 Romeral. Fra Blázquez 1989:Figur 1

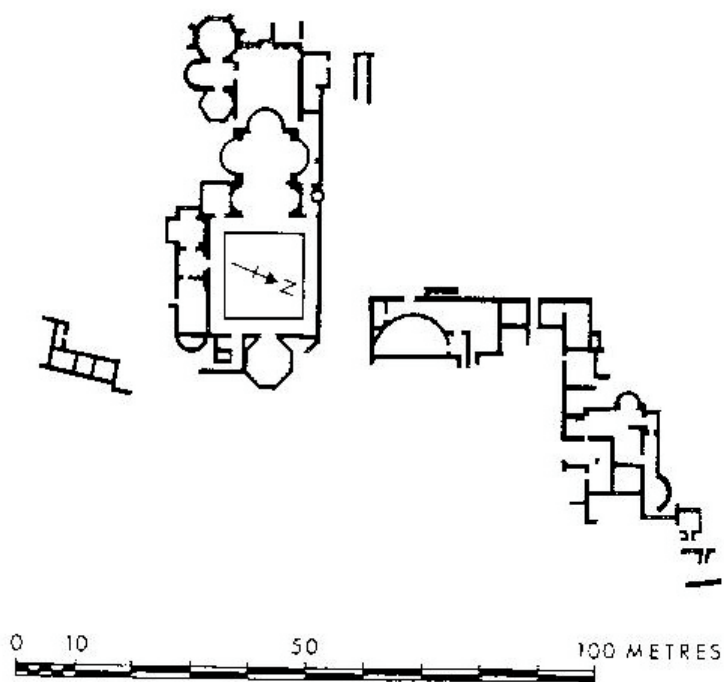
11.2 Santervás del Burgo. Fra Blázquez og Ortego 1983:Figur 2

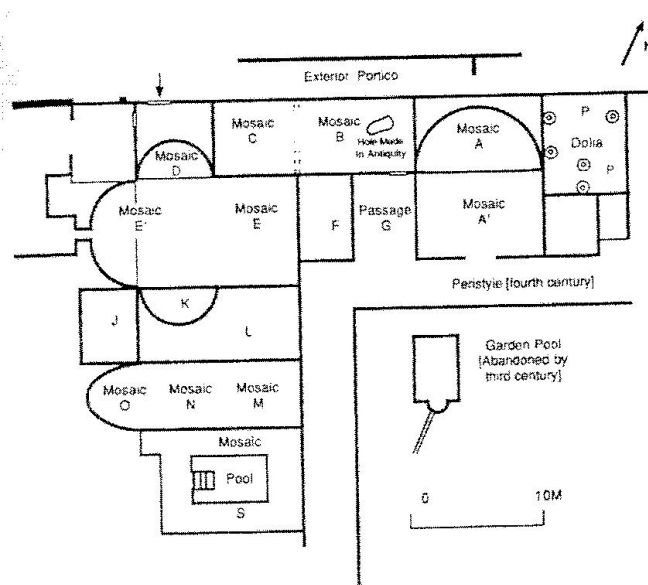
12.1 Piazza Armerina. Fra Wilson 1983:Figur 1

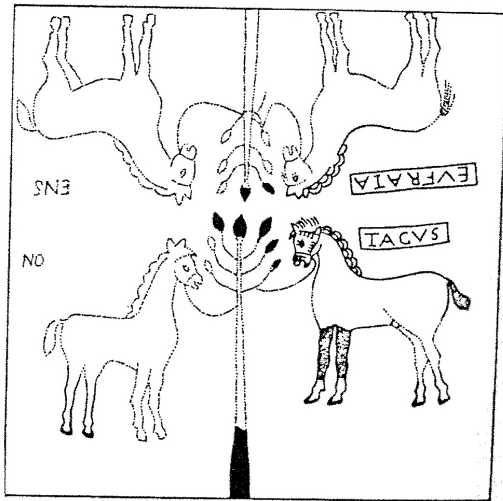
12.2 Patti Marina. Fra Wilson 1983:Figur 48 C

13.1 Desenzano. Fra Wilson 1983:Figur 50 A

13.2 Loupian. Fra Bromwich 1993:Figur 27

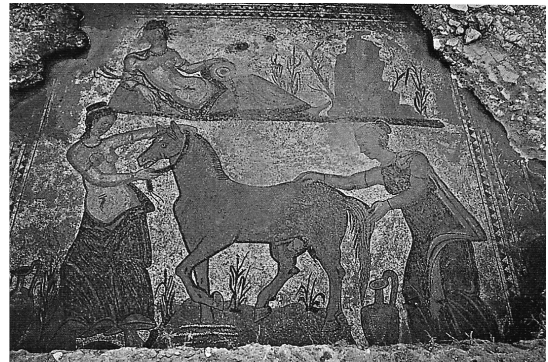
14.1 Aguila Fuente, skisse av mosaikk med hester og innskrift.
Fra Pallarès 1997:Figur 57

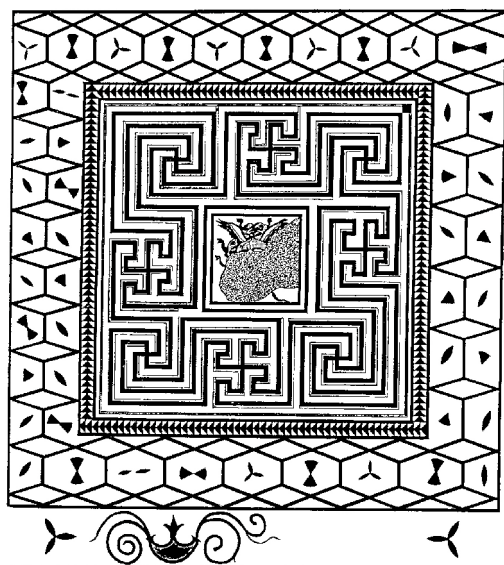
14.2 Bruñel. Kvinnefigur.
Fra Blázquez 1981:Plansje 57

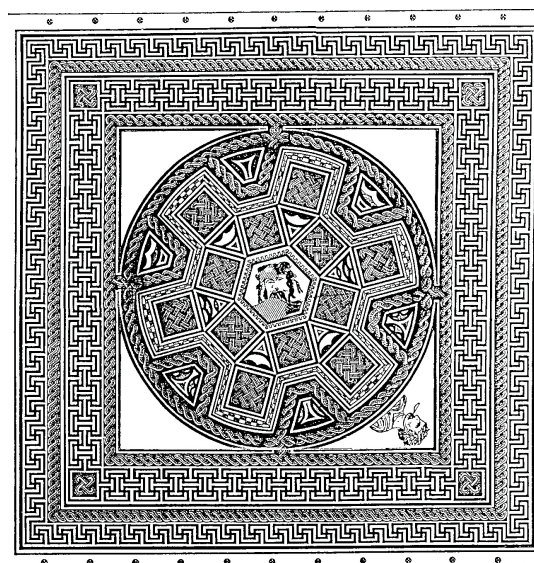
14.3 Almenara de Adaja. Kantharos.
Fra Neira og Mañanes 1998:Plansje 8

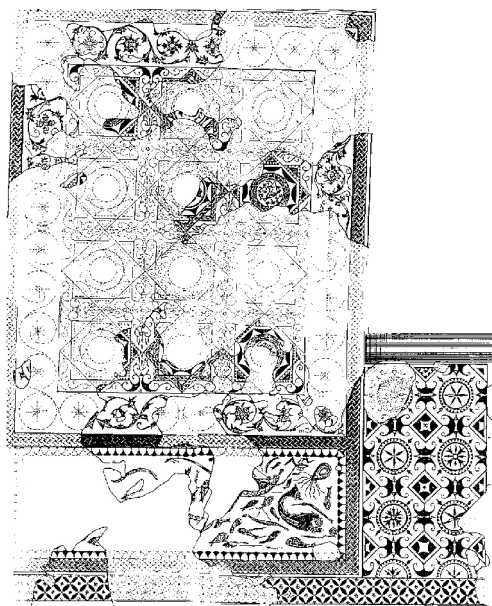
14.4 Almenara de Adaja. Pegasus og nymfer.
Fra Neira og Mañanes 1998:Plansje 31

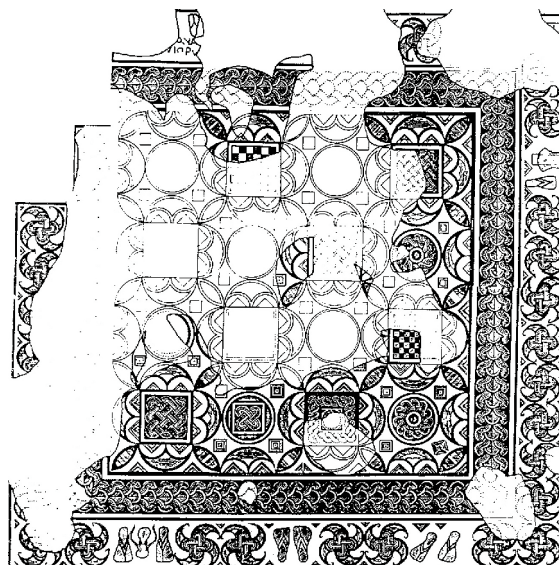
15.1 Camino viejo de las Sepulturas. Medusa.
Fra Blázquez et al. 1989:Figur 10

15.2 Camino viejo de las Sepulturas. Oceanus og
vinder. Fra Blázquez et al. 1989:Figur 11

15.3 Camino viejo de las Sepulturas. Fisker og eroti.
Fra Blázquez et al. 1989:Figur 8

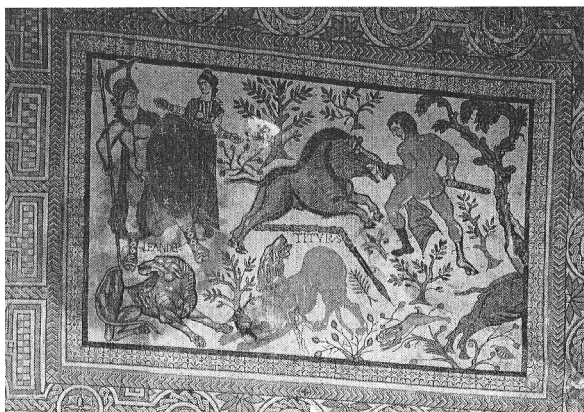
15.4 Camino viejo de las Sepulturas. Innskrift og
sandaler. Fra Blázquez 1989:Figur 9

16.1 Carranque. Oceanus.
Fra Dunbabin 1999:Figur162

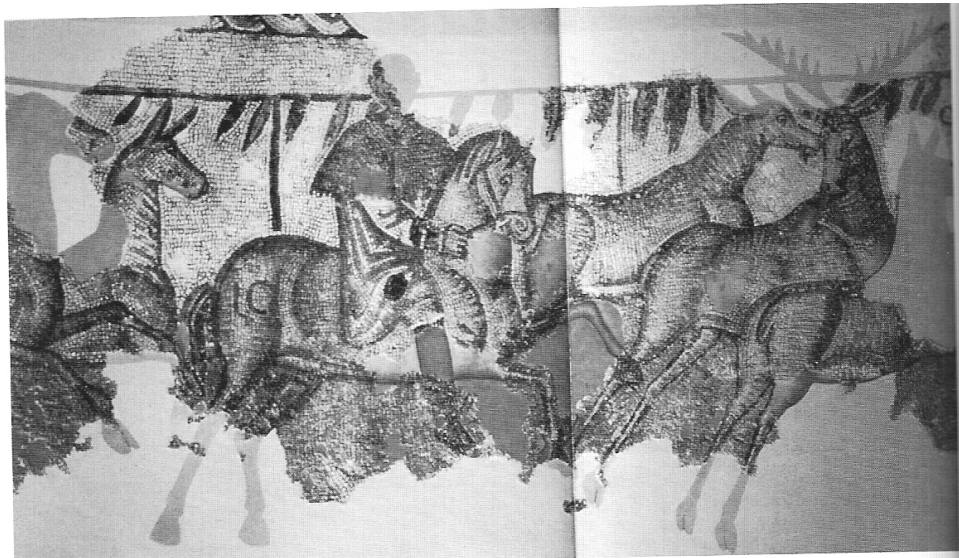
16.2 Carranque. Kvinnefigur.
Fra Fernández-Galiano 1994:Figur5

16.3 Carranque. Adonis' død.
Fra Fernández-Galiano 1994:Figur 11

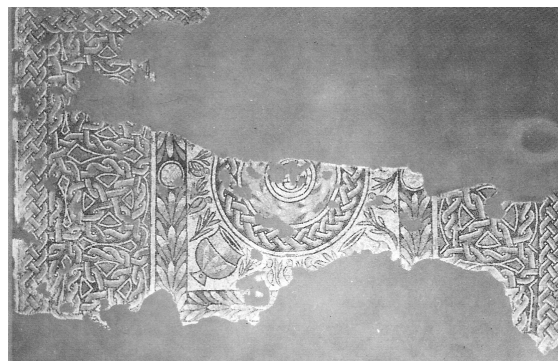
16.4 Carranque. Akilles og Briseis.
Fra Fernández-Galiano 1994:Figur13

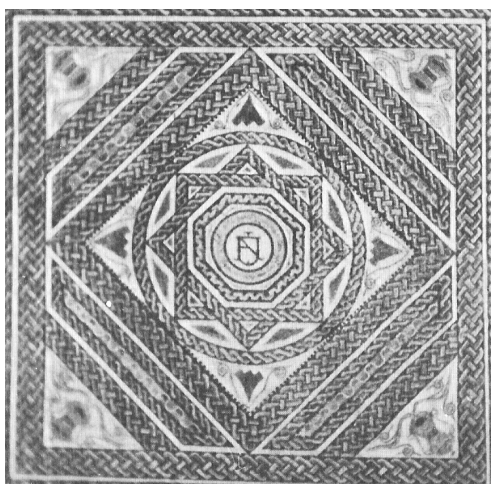
17.1 Centcelles. Jaktmotiv. Fra Isla 2002:Figur 1

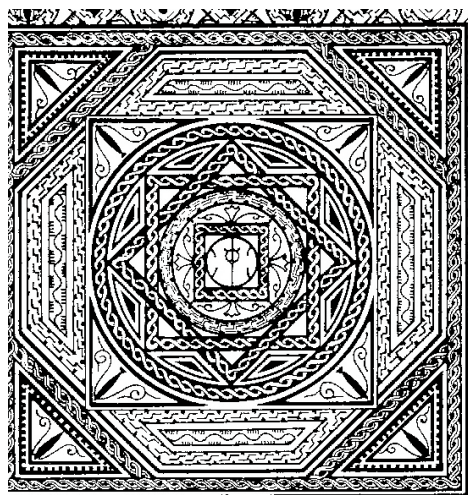
*17.2 Cocosa. Hippocampus.
Fra Serra Ráfols 1952:Figur 18*

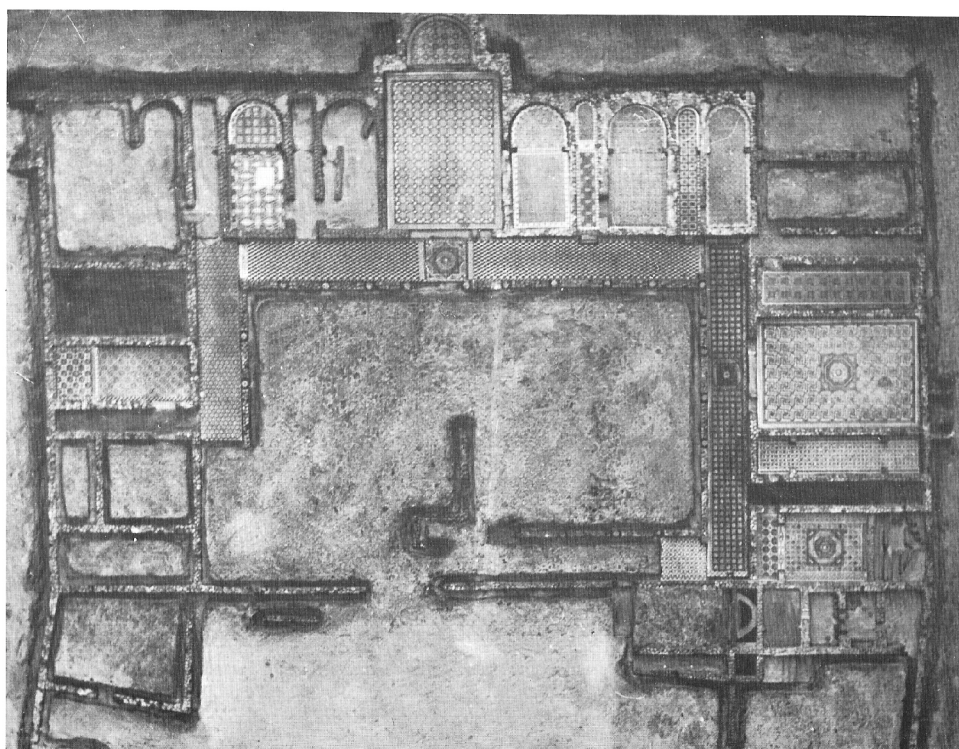
*17.3 Liédena. Kantharos og monogram
Fra Blázquez og Mezquiriz 1985:Plansje 30*

18.1 Cuevas de Soria. Monogram 1
Fra Blázquez og Ortego 1983:Plansje 25.

18.2 Cuevas de Soria. Monogram 2
Fra Blázquez og Ortego 1983:Figur 6

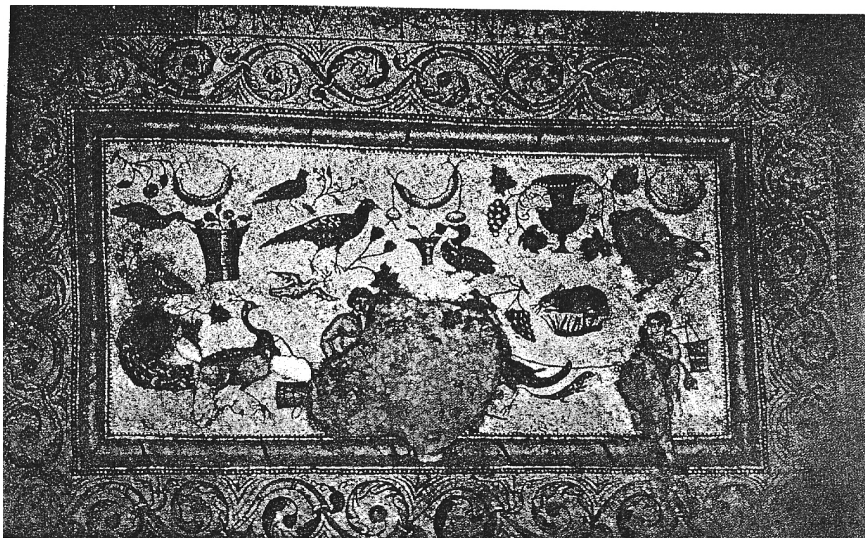
18.3 Cuevas de Soria. Mosaikkenes plassering. Fra Blázquez og Ortego 1983:Plansje 24

19.1 *Fortunatus. Bjørn.*
Fra Castro 1982:127

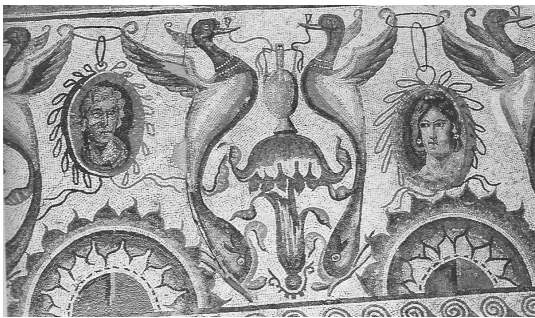
19.2 *Fortunatus. Hjort og alter.*
Fra Castro 1982:127

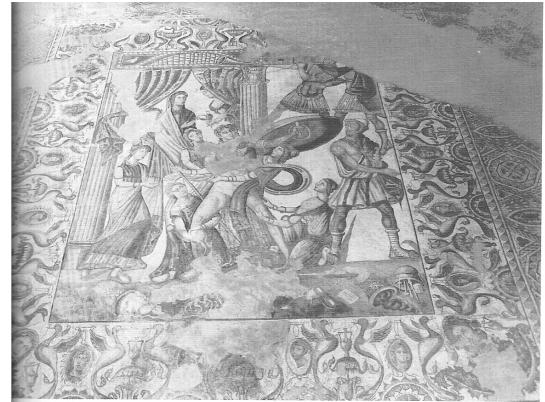
19.3 *Fortunatus. Fortunatusmosaikken med fugler og eroter.* Fra Serra Ráfols 1943:Figur 10

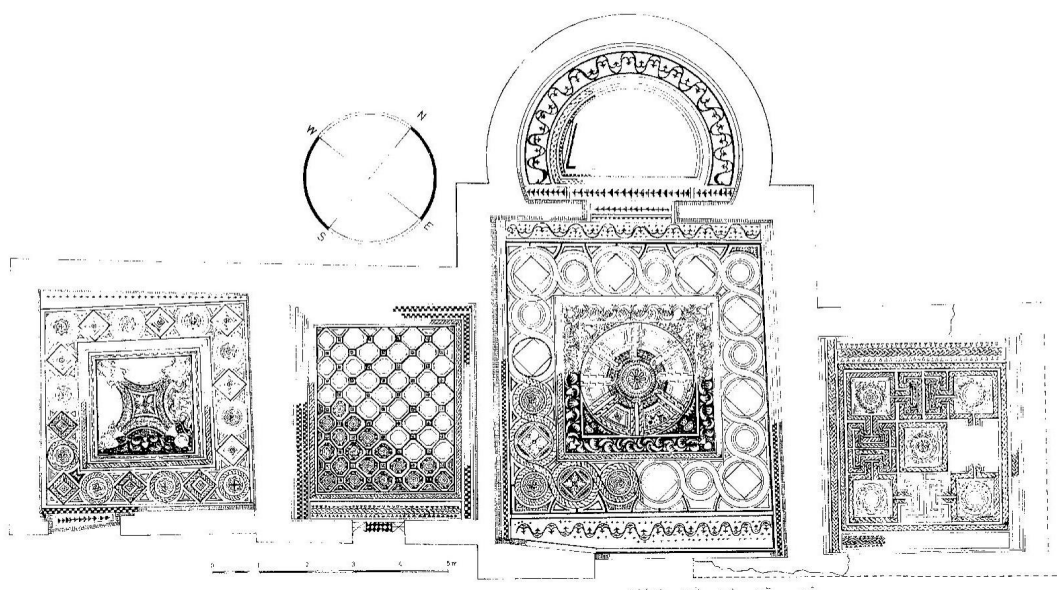
20.1 Olmeda. Jaktscene. Fra Dunbabin 1999:Figur 160

20.2 Olmeda. Detalj av portretter.
Fra Dunbabin 1999:Figur 27

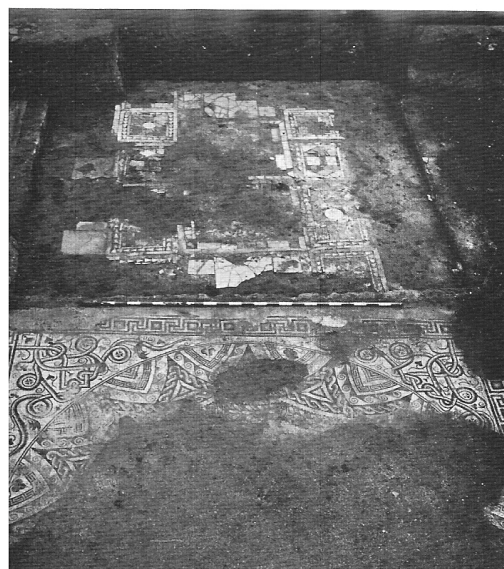
20.3 Olmeda. Akilles på Skyros.
Fra Dunbabin 1999:Figur161

21.1 Prado. Mosaikkenes plassering. Fra Neira og Mañanes 1998:Figur 9

21.2 Quintanares. Abundantia.
Fra Blázquez og Ortego 1983:Plansje 1

21.3 Quintanares. Opus sectile.
Fra Blázquez og Ortego 1983:Plansje 9

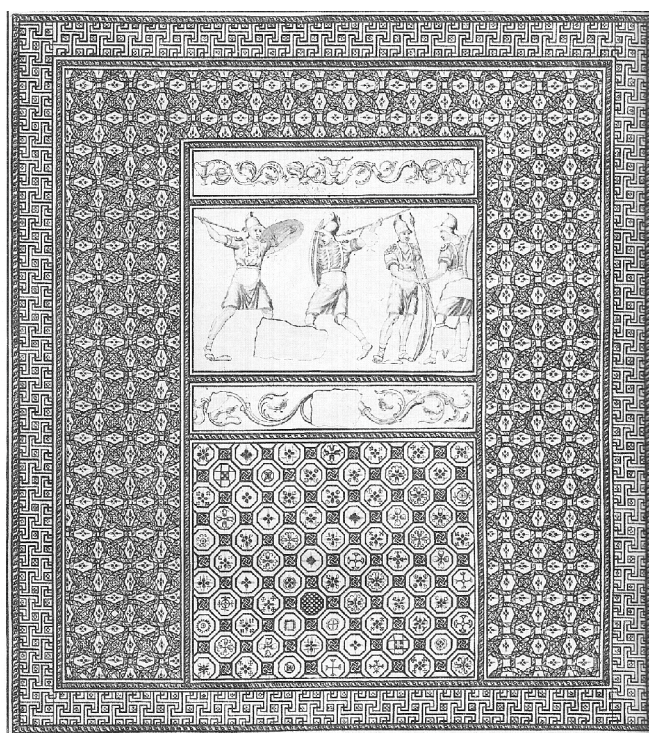
22.1 Ramalete. Dulcitius. Fra Blázquez og Mezquiriz 1985:Plansje 39

22.2 Ramalete. Dulcitius, detalj.
Fra Blázquez og Mezquiriz 1985:Plansje 40

22.3 Ramalete. Katharos og eroter.
Fra Blázquez og Mezquiriz 1985:Plansje 39

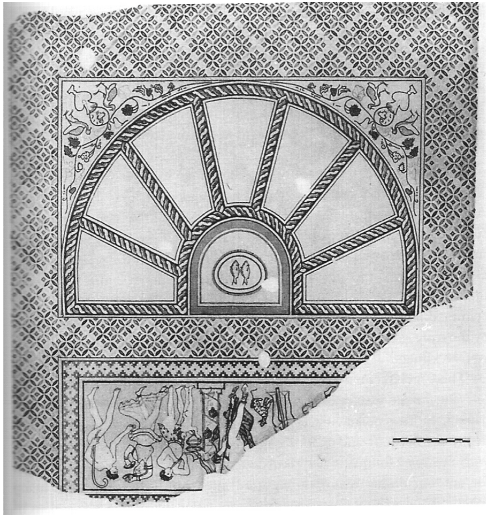
23.1 Rielves. Krigere/gladiatorer. Fra Blázquez 1982:Plansje 50

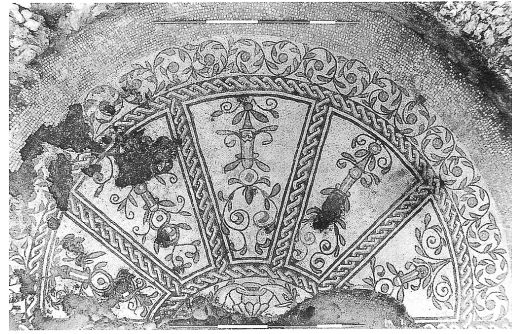
23.2 Romeral. Fugler og grener.
Fra Blázquez et al. 1989:Plansje 21

23.3 Santervás del Burgo. Abundantia.
Fra Blázquez og Ortego 1983:Plansje 18

24.1 Villa of the Falconer. Stibadium-mosaikk.
Fra Dunbabin 2003: Figur 100

24.2 Dewlish. Stibadium-mosaikk.
Ellis 2000: Plansje 19

Antikke kilder

Forkortelser følger standarden til *The Oxford Classical Dictionary*.

Amm. Marc. <i>Res Gestae</i>	Ammianus Marcellinus, <i>Res Gestae</i> , oversatt av J. C. Rolfe, Loeb Classical Library, London, 1935.
Auson. <i>Ep.</i>	Ausonius, <i>Epistulae</i> , oversatt av H. G. E. White, Loeb Classical Library, London, 1921.
Auson. <i>Mos.</i>	Ausonius, <i>Mosella</i> , oversatt av H. G. E. White, Loeb Classical Library, London, 1914.
Cato <i>Agr.</i>	Cato, <i>De Agricultura</i> , oversatt av W. D. Hooper, Loeb Classical Library, London, 1934.
Columella <i>Rust.</i>	Columella, <i>De Re Rustica</i> , oversatt av H. B. Ash, Loeb Classical Library, London, 1941.
Hor. <i>Epod.</i>	Horatius, <i>Epodes</i> , oversatt av C. E. Bennett, Loeb Classical Library, London, 1978.
Hyg. <i>Fab.</i>	<i>The myths of Hyginus</i> , oversatt av M. Grant. University of Kansas Publications, Lawrence, 1960.
Lucr. <i>De Rerum Natura</i>	Lucretius, <i>De Rerum Natura</i> , oversatt av W. H. D. Rouse, Loeb Classical Library, London, 1992.
Mart. <i>Ep.</i>	Martial, <i>Epigramma</i> , oversatt av W. C. A. Ker, Loeb Classical Library, London, 1930.

Ov. <i>Met.</i>	Ovid, <i>Metamorphoses 1 + 2</i> , oversatt av F. J. Miller, Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts, 1977, 1984.
Palladius <i>De agr.</i>	Palladius, <i>De Agricultura</i> , oversatt av R. Martin, Collection des Universités de France, Paris, 1976.
Plin. <i>HN</i>	Plinius (den eldre) <i>Naturalis historia</i> , oversatt av H. Rackham, Loeb Classical Library, London, 1942.
Plin. <i>Ep.</i>	Plinius (den yngre), <i>Epistulae</i> , oversatt av W. Melmoth, Loeb Classical Library, London, 1915.
Sen. <i>Ep.</i>	Seneca, <i>Ad Lucilium, Epistulae Morales</i> , oversatt av R. M. Gummere, Loeb Classical Library, London 1967.
Sid. Apoll. <i>Epist.</i>	Sidonius Apollinaris, <i>Epistulae</i> , oversatt av W. B. Anderson, Loeb Classical Library, London, 1965.
Stat. <i>Silv.</i>	Statius, <i>Silvae</i> , oversatt av J. H. Mozley, Loeb Classical Library, London, 1928.
Symmachus <i>Ep.</i>	Symmachus, <i>Epistulae</i> , oversatt av J. P. Callu. Loya. Collection des Universités de France, Paris, 1982.
Varro <i>Rust.</i>	Varro, <i>De Re Rustica</i> , oversatt av W. D. Hooper, Loeb Classical Library, London, 1934.
Verg. <i>G.</i>	Vergil, <i>Georgics</i> , oversatt av H. R. Fairclough, Loeb Classical Library. London, 1930.
Vitr. <i>De arch.</i>	Vitruvius, <i>The Ten Books on Architecture</i> , oversatt av M. H. Morgan. Dover Publications, Inc., New York 1960.

Bibliografi

Forkortelser følger standarden til *Deutsches Archäologisches Institut*. I tillegg vil *Corpus de Mosaicos de España* bli forkortet til *CMEsp*.

Ackerman, J. S.

1990 *The Villa: Form and Ideology of Country Houses*. Thames and Hudson, London.

Arce, J.

1986 El mosaico de las Metamorfosis de Carranque (Toledo). *MM* 27:365-74.

1997 *Otium et negotium: the great estates, 4th – 7th century*. I *The Transformation of the Roman World AD 400-900*, redigert av L. Webster og M. Brown, s. 19-32. British Museum Press, London.

Arnheim, M. T. W.

1972 *The senatorial aristocracy in the later Roman Empire*. Clarendon Press, Oxford.

Blazquez, J. M.

1981 *Mosaicos Romanos de Cordoba, Jaen y Malaga*. CMEsp III. Instituto Español de Arqueología "Rodrigo Caro", Madrid

Blazquez, J. M., G. Lopez Monteagudo, M. L. Neira Jimenez og M. P. San Nicolas Pedras

1989 *Mosaicos Romanos de Lerida y Albacete*. CMEsp VIII. Instituto Español de Arqueología "Rodrigo Caro", Madrid.

Blazquez, J. M. og Mezquiriz, M. A.

1985 *Mosaicos Romanos de Navarra*. CMEsp VII. Instituto Español de Arqueología "Rodrigo Caro", Madrid.

Blazquez, J. M. og T. Ortego

1983 *Mosaicos Romanos de Soria*. CMEsp VI. Instituto Español de Arqueología "Rodrigo Caro", Madrid.

Bowes, K. D. og M. Kulikowski (red.)

2005 *Hispania in late antiquity: current perspectives*. The Medieval and early modern Iberian world 24. Brill, Boston, Massachusetts.

Brandt, R.

2003 Otium et negotium: De nordiske utgravningene i Nemi og den romerske villaen som livsform. *Klassisk Forum* (2003:2):61-82.

Bromwich, James

1993 *The Roman Remains of Southern France: A Guidebook*. Routledge, London.

Brown, P. R. L.

1992 *Power and persuasion in late antiquity: towards a Christian empire*. University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin.

Cameron, Averil

1993. *The Later Roman Empire, AD 284-430*. Fontana Press, London.

Carandini, A., A. Ricci og M. de Vos

1982 *Filosofiana: the villa of Piazza Armerina: the image of a Roman aristocrat at the time of Constantine*. Flaccovio, Palermo.

Castro, M. C. F.

1982a *Villas romanas en España*. Coslada, Madrid.

1982b Mosaicos de Rielves. I *Mosaicos romanos de la Real Academia de la Historia, Ciudad Real, Toledo, Madrid y Cuenca*, redigert av J. M. Blázquez, s. 61-75. CMEsp V. Instituto Español de Arqueología "Rodrigo Caro", Madrid.

1983 Mosaicos de la villa de Cuevas de Soria. I *Mosaicos romanos de Soria*, redigert av J. M. Blázquez og T. Ortego, s 59-79. CMEsp VI. Instituto Español de Arqueología "Rodrigo Caro", Madrid.

Christie, Neil (red.)

2004 *Landscapes of Change: Rural Evolutions in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. Ashgate, Aldershot.

Curchin, L. A.

1991 *Roman Spain: Conquest and Assimilation*. Routledge, London.

Delibes, G. de Castro, og Moure, J. A.

1973. Excavaciones arqueológicas en la villa romana de Almenara de Adaja (Provincia de Valladolid). Campaña de 1969. *NotAHisp* 2:11-50.

Dunbabin, K. M. D.

1991 Triclinium and Stibadium. I *Dining in a Classical Context*, redigert av W. J. Slater, s. 121-136. The University of Michigan Press, Ann Arbor.

1999 *Mosaics of the Greek and Roman world*. Cambridge University Press, Cambridge.

2003 *The Roman Banquet: Images of Conviviality*. Cambridge University Press, Cambridge.

Dwyer, E. J.

1982 *Pompeian domestic sculpture: a study of five Pompeian houses and their contents*.

Archaeologica 28. L'Erma di Bretschneider, Roma.

Ellis, S. P.

1988 The End of the Roman House. *AJA* 92:565-576.

1991 Power, Architecture, and Decor: How the Late Roman Aristocrat Appeared to His Guests. I *Roman Art in the Private Sphere: New Perspectives on the Architecture and Decor of the Domus, Villa and Insula*, redigert av E. K. Gazda og A. G. Haeckl, s. 117-134.

University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan.

1995 Classical Reception Rooms in Romano-British Houses. *Britannia* 26:163-178

1997 Late-antique dining: architecture, furnishings and behaviour. I *Domestic space in the roman world: Pompeii and beyond*, redigert av R. Laurence og A. Wallace-Hadrill, s. 41-51. JRA Supp. 22. Portsmouth.

1999 Theories of circulation in Roman houses. I *Theoretical Archaeology and Architecture*, redigert av A. Leslie, s. 75-98. Cruithne Press, Glasgow.

2000 *Roman Housing*. Duckworth, London.

Fear, A. T.

2000 Prehistoric and roman Spain. I *Spain: A History*, redigert av R. Carr, s. 11-38. Oxford University Press, New York.

Fernández-Galiano, D.

1994 The villa of Maternus at Carranque. I *Fifth International Colloquium on Ancient Mosaics*, redigert av P. Johnson, R. Ling og D. J. Smith, s. 199-210. Journal of Roman Archaeology, Supp. 9. Ann Arbor, Michigan.

Gallego, Samuel de los Santos

1977 Excavaciones en la villa romana de Balazote (Albacete), 1973. *NotAHisp*5:251-254.

Garcia y Bellido, A.

1952 La Astigi (Ecija) romana. *AEspA* 25:392-399.

1954a La villa romana de "La Cocosá", cerca de Badajoz. *AEspA* 27:207-213.

1954b La villa romana del Soto del Ramalete (Tudela). *AEspA* 27:214-217.

Garnsey, P. og G. Woolf,

1989 Patronage of the Rural Poor in the Roman World. I *Patronage of Ancient Society*, redigert av A. Wallace-Hadrill, s.153-170. Routledge, London.

Gazda E. K. og A. E. Haeckl (red.)

1991 *Roman Art in the Private Sphere: New Perspectives on the Architecture and the Decor of the Domus, Villa and Insula*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.

Gorges, J.-G.

1979 *Les Villas Hispano-Romaines: Inventaire et Problématique archéologiques*. Publications du Centre Pierre, Paris.

Gros, P.

1996 *L'Architecture Romaine – du début du IIIe siècle av. J.-C. À la fin du Haut-Empire. 2 Maisons, palais, villas et tombeaux*. Picard, Paris.

Hales, S.

2003 *The Roman House and Social Identity*. Cambridge University Press, Cambridge.

Hauschild, T.

2002 Centcelles: exploraciones en la sala de la Cúpula. I *Centcelles: El monumento tardorromano*, redigert av J. Arce, s. 51-57. L'Erma di Bretschneider, Roma

Hjortsø, L.

1984 *Græske guder og helte*. Politikens Forlag, København.

Isla A. F.

2002 La epifanía episcopal en los mosaicos de la villa de Centcelles. I *Centcelles: El monumento tardorromano*, redigert av J. Arce, s. 37-50. L'Erma di Bretschneider, Roma.

Keay, S. J.

1981 The Conventus Tarraconensis in the third century A. D.: Crisis or change? I *The Roman West in the Third Century: Contributions from Archaeology and History*, redigert av A. King og M. Henig, s. 451-480. BAR International Series 109, B. A. R., Oxford.

1988 *Roman Spain*. British Museum Publications Limited, London.

Kiilerick, Bente

2001 Ducks, Dolphins, and Portrait Medallions: Framing the Achilles Mosaic at Pedrosa de la Vega (Palencia). *ActaAArtHist* 15:245-265.

Kulikowski, M.

2004 *Late Roman Spain and its cities*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Lavin, I.

1962 The House of The Lord: Aspects of the role of Palace Triclinia in the Architecture of Late Antiquity and The Early Middle Ages. *ArtB* 44:1-27.

Lawrence R. Og A. Wallace-Hadrill (red.)

1997 *Domestic Space in The Roman World: Pompeii and Beyond*. JRA Supp. 22, Portsmouth.

Lewit, T.

2003 'Vanishing villas': what happened to élite rural habitation in the West in the 5th-6th c?
JRA 16:260-271.

Liebeschuetz, W.

1996. The end of the ancient city. I *The City in Late Antiquity*, redigert av J. Rich, s. 1-36.
Routledge, London.

Ling, R.

1992 *Roman Painting*. Cambridge University Press, Cambridge.

MacKendrick, P.

1967 *The Iberian Stones Speak: The Archaeology of Spain and Portugal*. Funk & Wagnalls,
New York.

McKay, A. G.

1975 *Houses, Villas and Palaces in the Roman World*. Thames and Hudson, London.

Mielsch, Harald

1987 *Die römische Villa: Architektur und Lebensform*. Beck, München.

Monton, F. J.

1993 *Villa Fortunatus*. CEP de Monzón, Fraga.

Neira, M. L. og T. Mañanes

1998 *Mosaicos Romanos de Valladolid*. CMEsp XI. Instituto Español de Arqueología
"Rodrigo Caro", Madrid.

Nido, R

1966 Edificaciones romanas en el cortijo "Plaza de Armas" del pago de Bruñel. *NotAHisp* 8-9
(1964-1965):203.

Ortego T. F.

1956, Excavaciones en la villa romana de Santervas del Burgo (Soria). *NotAHisp* 3-4 (1-3)
(1954-1955):169-194.

1969 Memoria de las excavaciones en la villa romana de "Los Quintanares", en el termino de Rioseco de Soria. *NotAHisp 10-12 (1966-1968)*:235-242.

1976 Excavaciones arqueologicas realizadas en la villa romana de "Los Quintanares", en el termino de Riosecco de Soria. *NotAHisp 4 (1976)*:360-373.

Pallarès, J. G.

1997 *Edición y Comentario de las inscripciones sobre mosaico de Hispania. Inscriptiones no cristianas*. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.

Percival, J.

1976 *The Roman Villa: An Historical Introduction*. University of California Press, California.

1992 The fifth-century villa: new life or death postponed? I *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, redigert av J. Drinkwater og H. Elton, s. 156-164. Cambridge University Press, Cambridge.

Puertas, R.

1972 Trabajos de planimetria y excavacion en la "Villa Fortunatus", Fraga (Huesca). *NotAHisp1*:71- 81.

Remolà, J.-A.

2002 Centcelles y las villae de Tarraco durante la antigüedad tardía. I *Centcelles – El monumento tardorromano*, redigert av J. Arce, s. 97-109. L'Erma di Bretschneider, Roma.

Ripoll, G. og J. Arce

2000 The Transformation and End of Roman *Villae* in the West (Fourth-Seventh Centuries: Problems and Perspectives). I *Towns and their Territories between Late Antiquity and The Early Middle Ages*, redigert av G. P. Brogiolo, N. Gauthier og N. Christie, s. 63-114. Brill, Leiden, Boston, Köln.

Rossiter, J.

1991 Convivum and Villa in Late Antiquity. I *Dining in a Classical Context*, redigert av W. J. Slater, s. 199-214. The University of Michigan Press, Ann Arbor.

2000 Interpreting Roman villas. I *JRA* 13:572-577.

Saller, R. P.

1982 *Personal patronage under the early empire*. Cambridge University Press, Cambridge.

Scagliarini Corlàita, D.

1992 *Villa Romana Desenzano*. Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma.

Scott, S.

1993 A Theoretical Framework for the Study of Romano-British Villa Mosaics. I *Theoretical Roman Archaeology: First Conference Proceedings*, redigert av E. Scott, s. 103-113.

Avebury, Aldershot.

1995 Symbols of Power and Nature: The Orpheus Mosaics of Fourth Century Britain and Their Architectural Contexts. I *Theoretical Roman Archaeology: Second Conference Proceedings*, redigert av P. Rush, s. 105-121. Avebury, Aldershot.

1997 The Power of images in the late-Roman house. I *Domestic Space in the Roman World: Pompeii and Beyond*, redigert av R. Lawrence og A. Wallace-Hadrill, s. 53-67. JRA Supp. 22, Portsmouth.

2000 *Art and Society in Fourth-Century Britain – Villa Mosaics in Context*. Oxford University School of Archaeology, Oxford.

Serra Ráfols, J. de C.

1943 La Villa Fortunatus, de Fraga. *Ampurias* 5:5-31.

1952 La "villa" romana de la Dehesa de "La Cocosa". Diputación Provincial de Badajoz, Institución de Servicios Culturales, Revista de Estudios Extremeños, Badajoz.

Sitwell, N. H. H.

1981 *Roman Roads of Europe*. Cassell, London.

Smith, J. T.

1978 Villas as a key to social structure. I *Studies in the Romano-British villa*, redigert av M. Todd, s. 149-85. Leicester University Press, Leicester.

1997 *Roman Villas: A Study in Social Structure*. Routledge, London og New York.

Sutherland, C. H. V.

1939 *The Romans in Spain, 217 B.C.–A.D. 117*. Barnes & Noble, London

Swoboda, K.

1918 *Römische und Romanische Paläste: Eine Architekturgeschichtliche Untersuchung*.

Herman Böhlau Nechf., Wien, Köln, Graz.

Thébert, Y.

1987 Private Life and Domestic Architecture in Roman Africa. I *A History of Private Life 1:*

From Pagan Rome to Byzantium, redigert av P. Veyne, s. 319-409. The Belknap Press of

Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts og London.

Thompson, D.

1971 *Coptic Textiles in the Brooklyn Museum*. The Brooklyn Museum, New York.

Trilling, J.

1982 *The Roman Heritage: Textiles from Egypt and the Eastern Mediterranean 300 to 600*

AD. Textile Museum Journal 21. The Textile Museum, Washington D. C.

Vaquerizo, D. G. og J. R. Carrillo

1995 The Roman villa of El Ruedo (Almedinilla, Cordoba). *JRA* 8:121-151.

Wightman, E. M.

1978 Peasants and Potentates: An Investigation of Social Structure and Land Tenure in

Roman Gaul. *AmJAnchHist* 3 (2):97-117.

Volpe, G.

2006 Faragola di Puglia: Una villa nel tramonto dell'impero. *Archeologia Viva* 25 (120):40-51.

Voza, G.

1978 La Villa Romana del Tellaro. *Kokalos* 22-23 (2:1) (1976-1977):572-574.

1978 Villa Romana di Patti. *Kokalos* 22-23 (2:2) (1976-1977):574-579.

1987 Patti Marina. *Kokalos* 30-31 (2:2) (1984-1985):659-661.

Wallace-Hadrill, A.

1988 The Social Structure of the Roman House. *BSR* 41:43-97.

1989 *Patronage in ancient society*. Routledge, London

1994 *Houses and Society in Pompeii and Herculaneum*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Wiseman, F. J.

1956 *Roman Spain: an introduction to the Roman antiquities of Spain and Portugal*. Bell, London.

Wilson, R. J. A.

1983 *Piazza Armerina*. University of Texas Press, Austin.

Zanker, P.

2000 *Pompeii: Public and Private Life*. Oversatt av D. L. Schneider. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London.